magazin istoric

ANUL XX NR. 7 (232) IULIE 1986

Michaiu Vitézu.
1592_1601.

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XX
Nr. 7 (232)
iulie 1986

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
ŢITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU DUDURU

SUMAR

● **Mihai Viteazul pentru românii transilvăneni:** *P.P. Panaitescu*... 2 ● **Ploieşti 1599 — curtea lui Mihai:** *Octavian Onea*... 6 ● **Un mare căpitan şi prinţ:** *Dumitru Zaharia*... 8

Mai 1936 — glasul hotărît al maselor populare:
M.C. Stănescu 10

Cnezi şi voievozi ai Transilvaniei (III):
Ştefan Pascu 15

Tezaurul dacic de la Şimleu Silvaniei-Cehei:
Alexandru V. Matei 18

Amalfi — între antichitate şi evul mediu:
Mihai Berza 22

1874. Titu Maiorescu şi primul său ministeriat:
Z. Ornea 26

Pe urmele strămoşilor (XII):
Ion Popescu-Puţuri 33

A.D. Xenopol la Sorbona:
D. Ivănescu 36

Fapte spre folosul naţiunii:
Mihai Sofronie 38

18 iunie 1940. Odiseea Apelului:
Leon Săraţeanu 40

1925-1927. În culisele crizei dinastice:
Mircea Muşat, Ion Ardeleanu 44

Conferinţa Atlanticului:
Eugen Preda 50

Băile Felix — vacuri de istorie:
Vasile Smărăndescu 54

În Bucureşti, acum 50 ani 56

Pe vechile trasee ale castelelor spaniole:
Ana Vădeanu 60

● **Cărţi sosite la redacţie...** 21 ● **Concursul** Magazin istoric: 1921-1986. Partidul Comunist Român — glorioasă aniversare. **Răspunsurile la întrebări...** 32 ● **Poşta** Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① Scene din istoria medievală: cavaleri de la curtea lui Alfonso X cel Înţelept al Spaniei (1252-1284) — miniatură din sec. XIII

④ Castelul din Manzanares al celebrei familii Mendoza (**Pe vechile trasee ale castelelor spaniole**, p. 60)

② Chipul viteazului voievod Mihai aşa cum a fost pictat, în veacul trecut, de Gh. M. Tattarescu; reproducere din volumul M. Sevastos, **Monografia oraşului Ploieşti**, Bucureşti, 1937 (**Ploieşti 1599 — curtea lui Mihai**, p. 6)

③ Făuritor al celei dintîi uniri a ţărilor române, Mihai Viteazul s-a sprijinit în glorioasa lui epopee şi pe marea masă a românilor transilvăneni, dintre care unora, proveniţi din rîndul cnezilor şi voievozilor obştilor săteşti, le-a acordat diplome de înnobilare. În imagine, diploma de înnobilare acordată din Alba Iulia de marele voievod român, la 28 februarie 1600, prin care se stabilesc elementele blazonului pentru George, castelanul cetăţii Idioara, şi fraţii săi Nicolae, Ioan şi Petru, români din Banat (**Cnezi şi voievozi ai Transilvaniei**, p. 15)

Macheta artistică a copertei ①: arhitect Alexandra Ţuţui

MIHAI VITEAZUL

PENTRU ROMÂNII

TRANSILVĂNENI

P. P. PANAITESCU

„Figura lui Mihai Viteazul a ieşit azi din legendă pe măsură ce mărturiile din vremea lui ni-l arată în adevărata lumină. El devine tot mai mult, pentru cine vrea să vadă, o realitate vie. Cineva poate trăi azi cu mintea vremea marelui erou român, ascultînd glasul celor de atunci. Documentele autentice, de primă mînă, au ieşit la iveală de pretutindeni".

Cu aceste cuvinte se deschidea cartea despre Mihai Viteazul pe care istoricul P.P. Panaitescu o publica în urmă cu 50 ani. Tot în acelaşi an, 1936, autorul mai tipărise şi un volum de Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul. **Deşi viziunea autorului a fost substanţial lărgită şi îmbogăţită în istoriografia contemporană, scrierea sa era pornită din convingerea că amintirea voievodului înfăptuitor al primei uniri politice a tuturor românilor, Mihai Viteazul, „culmea cea mai înaltă a istoriei noastre, alături de Ştefan cel Mare", trebuia „păstrată acestui popor, ca să fie concentrate asupra lui forţele a cît mai mulţi cercetători".**

Şi, într-adevăr, faptele şi personalitatea marelui voievod s-au aflat permanent în atenţia cercetării istorice din ţara noastră. În ultimele două decenii, pe lîngă numeroasele studii şi monografii închinate lui Mihai Viteazul, au fost publicate şi o mare parte din documentele din vremea sa. Sub egida Direcţiei Generale a Arhivelor Statului şi a Bibliotecii Centrale de Stat s-a iniţiat, totodată, seria de volume Mihai Viteazul în conştiinţa europeană **(colectivul de coordonare Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Gheorghe Bondoc, Mircea Muşat), din care au apărut în 1982 vol. I** Documente externe **şi, în 1983, vol. II** Cronicari şi istorici. Secolele XVI-XVIII **(premiat de Academia R.S. România).**

La 385 ani de la sfîrşitul marelui voievod şi la cinci decenii de la apariţia studiului pe care I l-a închinat în 1936 P.P. Panaitescu, prezentăm cititorilor noştri paginile despre intrarea lui Mihai în Transilvania şi cîrmuirea sa asupra acestei ţări româneşti. Pentru uşurinţa lecturii nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text. Am păstrat particularităţile stilistice ale autorului, textul fiind transcris conform normelor ortografice actuale.

I. L.

După ce, prin tratări cu turcii, Mihai se asigură momentan din partea lor, el îşi adună oastea la Ploieşti[1] şi de acolo porni la 4/14 octombrie 1599 peste munţi. Încă din 1597, cancelarul ardelean Iojica tratase cu Mihai un plan îndrăzneţ, Sigismund Báthory[2] să abdice în favoarea domnului român şi acesta să unească sub sceptrul său Ardealul, Ţara Românească şi chiar Bulgaria, ce urma să se răscoale sub conducerea lui. Ca să pornească această luptă singur, era desigur o mare îndrăzneală, dar nu trebuie să uităm că unii domni munteni şi moldoveni trecuseră munţii cu oştile lor — Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu, Mircea Ciobanul şi chiar Pătraşcu cel Bun, care trecea drept părinte al lui Mihai. Neîncrezător că ungurii mercenari din oastea lui vor lupta cu cei din Ardeal, Mihai îi chemă pe toţi căpitanii la Floreşti şi acolo, înconjurîndu-i cu curteni şi cazaci, îi puse să jure că vor fi credincioşi. Operaţia militară executată de Mihai pentru Ardeal a fost o mare mişcare calculată dinainte pe zile şi poate pe ore. Mihai îşi împărţi armata în două, cea mai însemnată parte, adică mercenarii, trecură pe la Buzău, departe de drumul direct spre capitala Ardealului, cu scop de a ridica pe secui în favoarea lui. Secuii erau pentru Mihai, căci Bathoreştii le răpiseră privilegiile, iar Mihai avea legături cu ei prin agenţii ce recrutau oşteni în rîndurile lor. A doua oaste, oastea de ţară din Oltenia. trecu cîteva zile mai tîrziu pe la Turnu-Roşu cu Buzeştii şi Udrea şi se uni cu Mihai, care străbătuse prin Braşov pînă în dreptul Sibiului timp de 11

---

[1] Vezi articolul din continuarea acestuia — *n.r.*

[2] În vara anului 1599, Andrei Báthory, principele Transilvaniei, Ieremia Movilă, domnul Moldovei, şi Jan Zamoyski, cancelarul Poloniei, stabilesc un acord în vederea înlăturării lui Mihai din domnie. Andrei Báthory îi cere lui Mihai să părăsească ţara — *n.r.*

zile (cu oprirea necesară pentru ridicarea secuilor). Operaţia prezenta avantajul că mărea oastea lui Mihai prin adeziunea secuilor, dar şi primejdia ca cele două oştiri depărtate cu zile întregi de marş să fie bătute separat. Mihai socotise însă aşa de bine timpul necesar adversarului său luat prin surprindere ca să-şi adune oastea, încît a izbutit să-şi unească cele două oştiri şi să le aducă în faţa Sibiului, chiar în ziua sosirii cardinalului [Andrei Báthory, voievodul Transilvaniei] cu oştirea lui la porţile acelui oraş.

Mihai trecuse peste munţi la 5 octombrie pe cărările ciobanilor, cu o parte din oşteni, iar artileria şi bagajele trec pe valea Buzăului şi se unesc cu el.

Peste cîteva zile, secuii se înrolară în oastea domnească chemaţi de căpitanii unguri ai lui Mihai, cu făgăduiala redării vechilor privilegii. „Să nu lase să treacă prilejul, să părăsească pe acel popă femeiesc al lor [cardinalul]", spuneau oamenii lui Mihai. Saşii din Braşov fură miraţi cînd văzură că nu numai Mihai, dar şi cei mai mulţi boieri aveau cu ei pe soţiile şi copiii lor, „ca şi cum ar voi să se mute pe vecie în Ardeal". Ei lămuresc că au făcut aşa, pentru că Ţara Românească rămăsese deschisă fără oaste de apărare.

La 16/26 octombrie Mihai uni cele două oştiri ale lui la Tălmaci şi porni asupra Sibiului, în faţa căruia soseşte a doua zi, dînd ochii cu oastea cardinalului. Atunci se prezintă în tabăra lui Mihai nunţiul papii, Malaspina, încercînd să mijlocească pacea şi să convingă pe domnul român să se retragă.

A doua zi nunţiul fu oprit în tabăra lui Mihai şi bătălia de la Şelimbăr avu loc (18/28 octombrie 1599). Oastea domnului Ţării Româneşti era superioară la număr oştirii cardinalului, cuprinzînd vreo

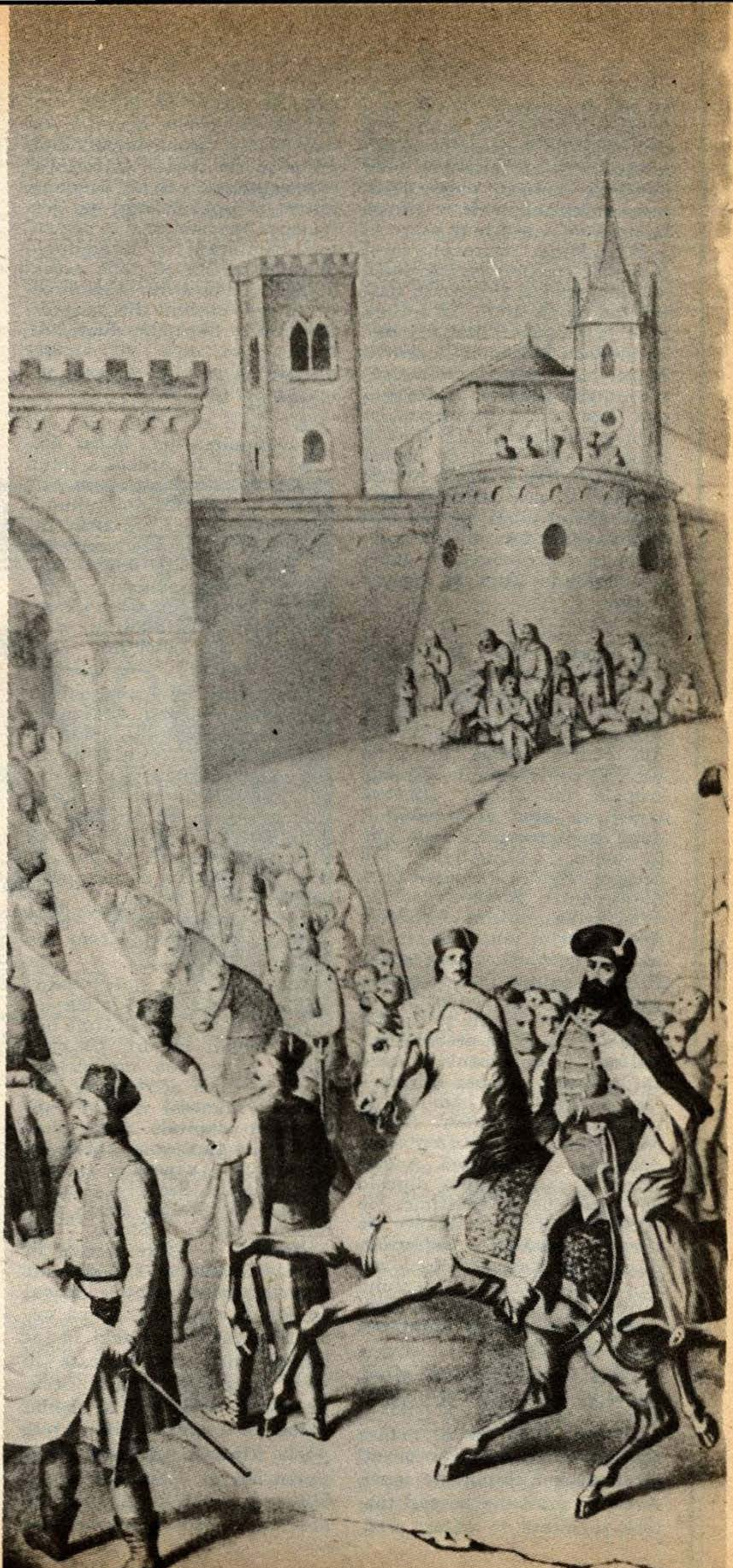

Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia. Tablou de C. Lecca

20 000 de oameni. Oastea cardinalului strînsă în grabă era compusă din contingentele comitatelor şi ale oraşelor, vreo 9 000 de oameni, plus nobilimea ardeleană, care a rămas în rezervă şi n-a luat parte la luptă. Mihai ocupase satul Şelimbăr sprijinit pe înălţimea Türkenhügel şi-şi aşezase oastea pe două linii. În prima linie, la stînga, era Baba Novac cu haiducii balcanici, la centru Mako cu cavaleria de mercenari unguri şi cazaci, la dreapta aga Leca din Tîncăbeşti, cu sîrbi şi moldoveni. Pe linia a doua se afla Mihai cu oastea de ţară, boierii şi secuii. Andrei Báthory aşezase oastea sa între Sibiu şi rîul Cibin, pe trei linii (ultima fiind formată de nobilime) şi a dat comanda generală nobilului ardelean Gaspar Corniş.

Lupta începu la orele 9 dimineaţa şi a ţinut pînă la 4 după-amiază în chip confuz; atacul îl începu Baba Novac, urmat de mercenarii din centru. După un prim succes, contraatacul respinge trupele lui Mihai, urmează iarăşi un atac al românilor, după care intervine a doua linie [a oştii cardinalului]. În această clipă lupta părea pierdută pentru români, care aveau stînga înfrîntă. Atunci, după obiceiul său, Mihai intervine în persoană, adună ostaşii risipiţi, rugîndu-i să se poarte cum se cuvine cavalerilor. El intervine cu boierii şi curtea, linia a doua, şi dă atacul final, înfrîngînd cu totul trupele cardinalului. Gaspar Corniş e luat prizonier (cu bănuiala de trădare), iar Ştefan Lazăr, comandantul aripii drepte ardelene, e ucis în luptă. Andrei Báthory care aştepta dincolo de Cibin pe o înălţime, cu cîţiva nobili, fuge înainte de sfîrşitul bătăliei, îndreptîndu-se spre Carpaţii Moldovei. În cîteva ore soarta Ardealului întreg se hotărîse şi domnul român de dincolo de munţi era acum stăpînul lui.

La 1 noiembrie s[til] n[ou], Mihai îşi făcu intrarea în Alba Iulia. Era călare pe un cal roib, îmbrăcat cu o manta albă pe care se vedeau cusuţi cu fir de aur chipuri de şoimi. Avea o tunică din aceeaşi materie şi ciorapi de mătase albă, sabia îi atîrna pe latură, era bătută cu pietre scumpe, în cap avea o cuşmă împodobită cu pene de cocoş. Alături de el mergeau 8 cai cu podoabe aurite şi opt slujitori pe jos frumos înveşmîntaţi, urmau apoi trîmbiţaşii, ce cîntau după obiceiul turcesc şi după aceea orchestra lăutarilor ţigani cu capul gol, cîntînd din scripcă. Steagurile duşmane luate în luptă erau duse pe laturi, plecate la pămînt şi apoi urmau boierii şi ostaşii.

Cîrmuirea lui Mihai Viteazul în Ardeal a ţinut 11 luni şi s-a lovit, cum era firesc în aceste împrejurări unice din istoria noastră, de probleme foarte grele. Ardealul stătea în faţa noului stăpînitor cu o organizaţie nobiliară şi o dietă, cu oraşe libere, cu legile şi orînduirile sale, deosebite de cele din Ţara Românească.

Faţă de ai lui în hrisoavele slavone şi chiar în scrisoarea către vecinul său din Moldova, Ieremia Movilă, [Mihai] nu se sfia să se intituleze „Domn din mila lui Dumnezeu al Ţării Româneşti şi al Ardealului". Nobilii ardeleni ştiau bine că el era adevăratul stăpîn, în hotărîrile dietei e numit „principele nostru milostiv", „milostivul nostru domn". Moldovenii şi muntenii i-au zis crai, rege.

Guvernul sau sfatul princiar din Alba Iulia avea un caracter mixt, era alcătuit din cîţiva nobili unguri, pe care Mihai îi socotea credincioşi, dar şi dintr-un număr de boieri munteni aduşi de domn în capitala Ardealului. Dintre unguri erau episcopul Napragyi — cancelar, Gaspar Corniş, Moise Székely — mare general şi Ştefan Czaki, iar dintre boieri, Stoica din Strîmba — fost vistier în Ţara Românească, devenit mare postelnic pentru Ardeal şi Bărcan vistiernic. După cucerirea Moldovei, Czaki fu înlăturat din sfat, în care se ivesc în schimb comisul Leca, Teodosie logofătul şi banul Mihalcea. Acesta din urmă purta titlul de „delegat plenipotenţiar al ilustrului domn Mihai la statele şi ordinele ardelene", reprezentantul lui la cele trei naţiuni privilegiate (nobili [maghiari], saşi şi secui). Şpanîi comitatelor rămîneau în scaunele lor, dar trebuiau să ţie seamă de căpitanii lui Mihai din cetăţi, aga Leca la Gherla şi Chioara, căpitanul Farcaş la Făgăraş, unde erau pîrcălabi Badea stolnicul Grădişteanu şi Iani comisul din Coşeşti, la Gurghiu era căpitan Constantin stolnicul. Căpitanii lui Mihai aveau în grijă păstrarea ordinei în comitate împreună cu tistii (locţiitori), care adesea erau în conflict cu nobilimea ardeleană. Domnul trimitea de la centru boieri munteni în diferite părţi ale Ardealului cu însărcinări militare, administrative sau financiare. Pe Sava armaşul îl trimitea să ia jurămîntul nobililor din părţile Bistriţei, Damian postelnicul şi Todor spătar mergeau să confişte averile nobililor fugiţi, Teodosie logofătul ridica sume de la Cluj şi Bărcan vistier de la Tîrgu Mureş şi de la Bistriţa pe seama guvernului central. Banul Mihalcea lua măsuri la Bistriţa împotriva răufăcătorilor. Era aşadar o supraadministraţie boierească muntean deasupra şi alături de cea veche ardeleană rămasă intactă.

Ni s-au păstrat din timpul cîrmuirii lui Mihai în Ardeal numeroase privilegii şi scrisori de ale lui şi de ale sfetnicilor lui către nobili, oraşele şi autorităţile ardelene. Afară de privilegiile solemne scrise latineşte, încetul cu încetul se ivesc şi scrisori şi acte româneşti. Bărcan vistierul şi Teodosie logofătul dau chitanţe în româneşte pentru banii încasaţi de la oraşele Cluj, Bistriţa şi Tîrgu Mureş. Udrea banul scria Bistriţei tot românește, cerînd provizii, asemenea scriau aceluiaşi oraş şi pîrcălabii români din Făgăraş. Însuşi Mihai dă hrisoave româneşti în Ardeal, unul pentru oraşul Rîşnov, întărindu-i muntele Baiul, altul boierilor făgărăşeni din Sărata pentru satul Sărăcineni. În acesta din urmă se face hotărnicia după obiceiul românesc cu 12 boieri jurători. Această pătrundere a limbii române în administraţia Ardealului alarmează nobilimea ungurească şi pe saşi şi în dieta de

la Alba Iulia din iunie 1600 se hotărăşte (art. 20): „S-a întîmplat ca unor nobili să li se aducă scrisori de ale măriei tale [Mihai], dintre care unele scrise sîrbeşte [slavoneşte], altele româneşte, din care pricină n-au putut înţelege din ele porunca şi voia măriei tale. De aceea am hotărît ca astfel de scrisori către nobilime să se scrie sau ungureşte sau latineşte. Cine va umbla la nobili cu scrisori scrise în limba română sau sîrbă să fie prins şi adus prins la măria ta". Măsurile drastice

Mihai primind cheile unui oraş transilvănean; gravură dintr-o scriere apărută la Praga în 1599

amintite arată că nu era vorba numai de neînţelegerea limbii, ci şi de teama ca limba supuşilor să nu ia locul, la cîrmuirea ţării, celei maghiare. De aceea sînt indicii că teama nunţiului Malaspina ca Mihai să nu guverneze în Ardeal „românește" să nu fi avut oarecare temei.

Principala instituţie politică ardeleană de care avea să ţie seamă Mihai era dieta sau comiţiile, formate de cele trei naţiuni privilegiate, nobilii [maghiari], saşii şi secuii. Dieta hotăra impozitele, chestiunile de mo-

şii, ordinea internă şi era, de fapt, o adunare legislativă. În timpul scurtei lui domnii în Ardeal, Mihai, silit de nevoie de bani, a adunat de trei ori dieta, prima oară la Alba Iulia între 20 şi 28 noiembrie 1599, a doua oară la Braşov, între 12 şi 15 martie 1600, şi a treia oară tot la Alba Iulia, între 20 şi 27 iulie 1600.

Cele mai interesante hotărîri sînt cele luate de dieta din Alba Iulia, în iulie 1600, cînd Mihai încearcă o serie de reforme sociale, pe cînd anarhia militară din Ardeal era în creştere. Un nou impozit de 6 florini plătibil în două rate la distanţe de 20 de zile e pus asupra ţării, scutindu-se moşiile prădate, nu însă domeniile prinţului şi ale cetăţilor. Nobilimea va fi gata în arme pentru luptă, ca şi noii proprietari împroprietăriţi de Mihai şi sîrbii din Ardeal. Cele mai importante preocupări ale dietei privesc pe iobagi, se repetă hotărîrile ca ei să fie supuşii şi să nu poată fugi; cei fugiţi să fie aduşi înapoi, observîndu-se că mulţi din ei se pun sub protecţia boierilor munteni. *Dar pentru prima oară în istoria Ardealului se iau, la cererea domnului, măsuri pentru îmbunătăţirea stării ţăranilor români.* Nu numai pedepse pentru nobilii care vor maltrata sau vor omorî pe iobagi, dar se ia măsura, ca, aşa cum „poftești măria ta stăpînul nostru... satele ungureşti şi săseşti să îngăduie păşunat liber în locurile şi în hotarul necultivat satelor româneşti ce sînt hotarnice cu ele... cu toate că plata dării ar suporta-o în chip egal". Pe lîngă acest important articol, se mai adaugă „cealaltă dorinţă a măriei tale, ca persoanele preoţilor români să nu fie silite la munca cea de obşte" (adică să fie privilegiaţi şi să nu fie duşi la muncă în rîndul iobagilor). Dieta hotărăşte: „şi în această privinţă am cinstit şi am împlinit dorinţa măriei tale, ca preoţii români să fie scutiţi pretutindeni de astfel de slujbe".

În sfîrşit, dieta opreşte exportul de vite şi cere domnului o nouă organizare a vămilor Ardealului, de care, bineînţeles, nobilii vor fi scutiţi. Hotărîrile acestei diete arată pe de o parte începutul opoziţiei nobilimii, pe de alta încercarea domnului, sfioasă deocamdată, de a schimba ceva din orînduirile seculare ce apăsau asupra românilor. Poate, dacă stăpînirea lui s-ar fi prelungit, ea ar fi luat forme mai precise. În scrisoarea lui Mihai către ducele Toscanei găsim această frază semnificativă: „Vedeam nestatornicia şi făţărnicia ardelenilor [nobili], *căci nu erau încă întărite aşezămintele provinciei* şi duşmanii pîndeau din toate părţile".

Rămîne, deci, ca un fapt istoric intervenţia în dietă a lui Mihai Viteazul, ca român, pentru ţăranii şi preoţii români din Ardeal. ■

Ploieşti 1599

CURTEA LUI MIHAI

OCTAVIAN ONEA

Aşezat pe cursul unui mic rîu, Dîmbul, şi în apropierea a trei oraşe de odinioară care, de la sfîrşitul secolului XIV, se aflaseră în plină dezvoltare — Gherghiţa, Tîrgşorul şi Săcuienii — Ploieştii au fost pînă în vremea lui Mihai Viteazul o aşezare rurală. Ridicarea sa la rangul de oraş — pentru o vreme şi reşedinţă a curţii domneşti — a avut loc în timpul domniei viteazului voievod, înfăptuitorul primei uniri politice a celor trei ţări române.

Vechea stemă a Ploieştilor

Moşie pentru moşie

După strălucita biruinţă de la Călugăreni[1] din 13 august 1595, oastea lui Mihai a fost nevoită să se retragă pe valea Dîmboviţei, spre munţi, la Stoeneşti. Aici, drumul Dîmboviţei se desfăcea în două, un fir urmînd cursul rîului spre Rucăr — drumul Branului —, iar altul ducînd spre Cîmpulung, vechea cetate de scaun a ţării. Era un loc strategic bine ales, unde voievodul român putea organiza apărarea împotriva otomanilor. Tot de aici, Mihai a declanşat campania din toamna anului 1595, soldată cu alungarea inamicului din ţară.

Din aceleaşi considerente strategice, voievodul şi-a stabilit reşedinţa curţii şi în alte localităţi, devenite astfel, temporar, cetăţi de scaun ale ţării. Astfel, în 1596, curtea s-a aflat la Gherghiţa, în amonte de care se uneau rîurile Teleajen şi Prahova. Documentele emise între 7 ianuarie şi 25 iulie 1596 poartă menţiunea „în Gherghiţa", „în oraşul Gherghiţa", „în cetatea Gherghiţa", „în scaunul Gherghiţa", „în cetatea de scaun Gherghiţa". Oraşul, deşi situat pe căile de acces spre Transilvania — următorul obiectiv al voievodului, pornit spre reunirea ţărilor române, sub sceptrul său — era mai departe de munţi. Dintre alte localităţi din zonă, Ploieştii prezentau avantajul de a se afla aproape şi de rîurile Prahova şi Teleajen (astăzi, acest rîu este chiar în vatra oraşului), — pe cursul cărora se putea pătrunde relativ uşor şi repede în Transilvania — dar şi de „cetăţile" de piatră ale Carpaţilor.

Nu s-au păstrat documentele prin care să se poată stabili cu certitudine anul în care Mihai a cumpărat satul Ploieşti. Un hrisov din 7 ianuarie 1610 de la Radu Şerban consemnează doar că „a cumpărat Mihai Voievod satul Ploieştii şi a vrut să facă oraş în satul Ploieştii". Alte documente, din 26 iunie 1615 (de la Radu Mihnea) şi din 3 decembrie 1675 (de la Duca Vodă) relatează modul în care a decurs tranzacţia prin care voievodul a achiziţionat a şasea parte din satul Ploieşti. Proprietarii acestor terenuri, fraţii unui boier Pătraşcu, anume Manole logofătul şi Neculcea (sau Nicolae) logofătul, „n-au vrut să-şi vîndă părţile lor de moşie... pe bani", pretizînd să primească în loc o altă moşie. Atunci voievodul a cumpărat „jumătate de sat de la Băicoi", pe care le-a dat-o celor doi logofeţi în schimbul părţii lor din Ploieşti, „moşie pentru moşie".

Tranzacţia a avut loc probabil în 1596, cînd voievodul se afla la Gherghiţa. Tot atunci au început şi construcţiile curţii din Ploieşti, care presupunem că au avansat destul de repede, din moment ce la 20 mai 1597 Mihai se afla aici cu divanul său. Documentul emis în această zi la Curtea din Ploieşti este semnat de voievod şi de marii dregători din Sfatul domnesc.

Tot la Ploieşti au sosit, la 29 septembrie 1597, doi capugii (demnitari care serveau la camara sultanului), care, a doua zi, au pornit spre Tîrgovişte, unde urma să se

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1985.

îndrepte și voievodul. Tot din Ploiești scria Mihai la 7 iunie 1598 comisarilor imperiali. De la „curtea din Ploiești", la 6 iulie 1598 voievodul se adresa comisarilor imperiali din Transilvania, anunțînd pregătirile unei oști tătărăști de a ataca Țara Românească. La 23 iulie, același an, Mihai semna la Ploiești o altă scrisoare, împreună cu secretarul său, Ioan Racz, adresată împăratului Rudolf II.

La Curtea din Ploiești, a sosit, în 1599, noul secretar al voievodului, sătmăreanul Ioan Darahi, trimis de Mihail Székely, comandantul cetății Satu Mare. „Am ajuns la măria sa voievodul — scrie Darahi — în ziua a zecea a aceleiași luni [iulie 1599] în tîrgul numit Ploiești. Între altele s-a bucurat voievodul că [domnia voastră] i-a trimis pe propriul subaltern". În octombrie 1599, la curtea sa ploieșteană, Mihai l-a primit pe Pancrațiu Senyey, cancelarul lui Andrei Báthory, voievodul Transilvaniei. Mihai — notează Darahi — „pusese să fie adus [solul] în oraș noaptea și tot noaptea i-a și dat drumul, ca să nu afle ceva despre expediție [pregătirile lui Mihai în vederea trecerii în Transilvania] și... îl convinge că transilvănenii nu trebuie să se teamă de el".

Un loc foarte apărat

Ploieștii și-au vădit deosebita importanță pe care voievodul le-o acorda în pregătirea campaniei spre Transilvania, aici fiind punctul de grupare a oștilor conduse de Mihai și de pornire spre a atinge și depăși Carpații. Orașul era, într-adevăr, înțesat de trupele pe care marele voievod le pregătise în vederea marșului spre Transilvania și care, pînă atunci, fuseseră dispersate în împrejurimile Ploieștilor. Un alt diplomat, George Palaticz (sau György Palatich, sol al lui Andrei Báthory), sosit în acele zile de octombrie la Ploiești, nu a observat nici el pregătirile voievodului român. „Mihai — scrie N. Bălcescu — lucră cu atîta taină, încît, împărțindu-și armia în deosebite locuri, nu lăsă lui Palatici să vază fără numai trei sute pedestrași din gvardiștii săi. Întorcîndu-să lîngă cardinalul [A. Báthory], Palatici îi raportă răspunsul lui Mihai, adăogînd că n-a văzut la dînsul nici o pregătire de război".

Reverendul napolitan Paolo Sartorio, într-o scriere intitulată *Relatare despre războaiele dintre creștini și turci în Ungaria, Transilvania și Valahia, pînă la sfîrșitul acestui an 1600*, consemnează și el faptul că, la Ploiești, Mihai și-a adunat o mare parte de oaste. Cronicarul Ștefan Szamosközy notează și el pregătirile din orașul de reședință domnească, Ploiești: „A instalat aici, pe piețele și străzile comunei, grupuri de valahi și traci, adică sîrbi — le-a înarmat astfel ca și cum ar trebui să se înfrunte imediat cu dușmanii —, localitatea a fost înconjurată de cavaleri călăreți, numiți curteni, și de detașamente de polonezi. Din piață pînă la palatul voievodului erau înșirați, în rînduri de cîte cinci, cinci mii infanteriști, comandați în cea mai mare parte de Baba Novac". În continuare, Szamosközy consemnează momentul în care Mihai ia jurămîntul oștenilor săi: „Voievodul prinzîndu-le mîna i-a obligat să-i facă jurămînt. Punctele jurămîntului erau: oriunde îi va duce Mihai, mai ales în campania ce începe acum, îl vor servi cu devotament, îi vor executa ordinele și nu se vor îndepărta de steagurile lor nici în taină și nici fățiș".

Despre concentrarea trupelor la Ploiești („auf den Markht Ploiest") au relatat și solii lui Mihai la împărat, în întrevederea cu arhiducele Mathias, din noiembrie 1599. După cum consemnează Paolo Sartorio, la Ploiești Mihai și-a împărțit trupele în trei corpuri: „18 000 de infanteriști și călăreți i-a trimis la Sibiu, 8 000 de haiduci la Brașov, iar restul de 2 000 de călăreți i-a ținut lîngă sine cu 80 de piese de artilerie, printre care tunuri grele și mici, pe care le-a dus la Buzău, iar la 26 octombrie toate aceste părți s-au întîlnit pe șesul de la Cibin, la trei leghe de Sibiu".

La 1 noiembrie 1599, Mihai Viteazul intra triumfător la Alba Iulia, realizînd unirea Munteniei cu Transilvania, prima etapă din planul său politic.

Ploieștii, „orășelul său [al lui Mihai]", cum îl denumea într-un raport din 23 octombrie 1600 Stanislaw Golski, voievodul Podoliei, apare și în relatările altor străini care l-au vizitat drept „luogo dilettoso [locul plăcut] di Michele", „moșia lui Mihai, unde petrecea de obicei în toate desfătările sale", „curtea pe care a clădit-o pentru desfătările sale". Orașul reținea atenția și prin așezarea strategică, fapt care precumpănise, de altfel, în hotărîrea voievodului de a-și fixa aici punctul de pornire înspre Transilvania. Orașul dispunea de „o curte întărită bine", după cum remarca același Stanislaw Golski. Aici, „la o milă de acest Ploiești, [Mihai] și-a așezat oastea — scria în același raport Golski —, între dealuri, într-un loc foarte apărat, între păduri, văioage și rîuri".

Orașul a continuat să se dezvolte și sub domnitorii care i-au urmat lui Mihai, locuitorii săi bucurîndu-se de privilegiile economice și sociale acordate de marele voievod. Într-un hrisov din 1775 emis de Alexandru Ioan Ipsilanti, Ploieștii erau menționați ca moșie „slobodă domnească". Sînt amintite în acest document și „domnești le sineturi, care au avut cu privilegiu această moșie". „Aducîndu-nile — continuă documentul — am văzut atîtea hrisoave și întăriri de la răposații frați domni de mai nainte, dîndu-le slobozenie la toți orășenii de obște de a se hrăni și de a-și face aliș-verișul lor în pace și nesupărați de către nimeni pe numita moșie. Cari privileghiuri li s-au și păzit și au avut această slobozenie într-atîta sumă de ani nelipsit, toți de obște, lăsîndu-le fieșcare din frații domni ce au fost după vremuri tot slobozi și nu numai nu i-au isterisit [îndepărtat] de numita moșie, ci încă au întărit privileghiurile lor". ■

UN MARE CĂPITAN ŞI PRINŢ

Dr. DUMITRU ZAHARIA,
şeful Filialei Arhivelor statului, judeţul Bacău

Personalitatea şi faptele de vitejie ale lui Mihai Viteazul, voievodul român angajat cu toate forţele ţării sale în lupta antiotomană şi pentru realizarea unirii ţărilor române surori într-un singur stat, au avut un larg răsunet în lumea contemporană marelui domn. Acţiunile viteazului voievod au fost reflectate atît în paginile unor scrieri (numai pentru secolele XVI-XVIII sînt înregistrate peste 140 lucrări cu referiri la faptele marelui domn, lucrări datorate unor istorici, cronicari sau scriitori din diferite ţări ale Europei), cît şi în documente diplomatice ale vremii. Printre mărturiile privind ecoul pe care l-au avut faptele lui Mihai în chiar capitala otomană se află şi cele cuprinse în rapoartele diplomatului italian Eustachio Fontana, călugăr franciscan, trimis la Poartă al cardinalului Cinzio Aldobrandini, secretarul de stat pentru relaţii externe ale Vaticanului[1]. El şi-a informat cu regularitate superiorii de la Roma despre cele ce se petreceau la Constantinopol în anii 1596-1601, cînd în centrul atenţiei se afla în mod deosebit Mihai Viteazul care, după strălucita victorie de la Călugăreni, devenise o personalitate politică şi militară de prim ordin.

În august 1596, la un an după această memorabilă bătălie, în primul raport trimis, Fontana înregistra faptul că voievodul Ţării Româneşti era apreciat la Poartă ca „o mare valoare şi ca unul care s-a luptat la înălţimea capacităţii sale", iar „ceea ce a realizat se datorează vitejiei sale".

În decembrie ac. l. an, Fontana consemna îngrijorarea cu care erau primite, atît de autorităţile cît şi de populaţia otomană, ştirile despre acţiunile lui Mihai, „de al cărui curaj cunoscut s-au speriat într-atît turcii, încît cînd constată tot ce au pierdut armatele lor lucrul acesta îl fac cu mare frică".

Cînd, în vara şi toamna lui 1598, Mihai a reînceput campania antiotomană, desfăşurînd cu succes ofensiva în sudul Dunării, la Constantinopol se făceau în grabă pregătiri pentru trimiterea unei mari oşti împotriva Ţării Româneşti. La 4 octombrie, prelatul franciscan transmitea: „Se aude că Mihai voievod i-a măcelărit pe turci şi a cucerit Nicopolul şi alte locuri, în special Vidinul, oraş important". La 17 octombrie, Fontana înregistra „confuzia şi teama atît de mare" care domneau în rîndurile armatei otomane. Documentul sublinia bucuria cu care creştinii din Imperiu întîmpinau acţiunea dezrobitoare a voievodului român. „De altfel, grecii din ţară fac, în secret, multe lucruri în ajutorul lui Mihai şi pe ascuns se procură arme pentru orice fel de ocazie; iar printre creştini se simte un murmur de bucurie, care nu este exprimat în cuvinte".

În iunie 1599, o oaste otomană se pregătea să atace Ţara Românească. În raportul său, Fontana consemna temerile cercurilor de la Poartă că această campanie va fi sortită eşecului, ca şi cea din vara lui 1595. „Printre dînşii există părerea comună că Ibraiim, generalul lor, nu va reuşi să facă nimic, nu numai în Ungaria şi Transilvania, dar mai ales în Ţara Românească, împotriva căreia s-a îndreptat cu întreaga lui forţă. Dimpotrivă, va crea pericolul de a suferi aceeaşi înfrîngere deosebită pe care a suferit-o Sinan paşa la timpul său, cînd, neputînd să se opună vitejiei lui Mihai, a fost obligat să-şi salveze viaţa prin fugă, lăsînd acestuia o mare şi bogată pradă de război, iar el [Mihai] «a rămas în picioare şi de această dată», aşa cum se exprimă ei înşişi [otomanii] în limba lor".

În 7 august 1599, era transmisă ştirea că la conducerea oştirii îndreptate împotriva lui Mihai urma să treacă marele vizir Halil paşa. Otomanii „au aşezat garnizoane puternice la hotarele Ţării Româneşti". De asemenea, la 16 octombrie, Fontana relata că „Mihai s-a menţinut pe graniţele Ţării Româneşti, [iar] oastea otomană nu a putut zdruncina pînă acum forţele lui, pentru că sus-zisul Mihai se află într-o situaţie foarte favorabilă".

Înfăptuirea unirii celor trei ţări surori, act politic de deosebită însemnătate în istoria românilor, a dat noi dimensiuni prestigiului lui Mihai. La 1 iulie 1600, Fontana relata că la Constantinopol „din zi în zi creşte teama în pieptul şi în sufletul fiecăruia, datorită marii valori pe care o demonstrează în aceste părţi ale Europei acest nou Ale-

[1] Documentele au fost cercetate de noi în Arhivele secrete ale Vaticanului, fondul Borghesi, seria III, vol. 60 A, avînd titlul general *Scrisorile fraţilor franciscani de la Constantinopol*. Ele au fost reproduse, fragmentar, şi în volumul *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană. I. Documente externe*, Bucureşti, 1982. Datele sînt pe stil nou.

xandru [Macedon], căruia îi spun Mihai voievod". Patru săptămîni mai tîrziu, la 29 iulie, diplomatul franciscan consemna largul răsunet pe care îl stîrniseră în cercurile otomane victoriile lui Mihai: „În toate discuţiile lor publice şi particulare nu se vorbeşte despre altceva decît despre valoarea acestuia şi se tem de trecerea lui peste Dunăre, căci fără obstacole, de data aceasta pe picioare [pe uscat], încet şi sigur, se vor trezi cu el în spate, lîngă Constantinopol".

Aceeaşi permanentă preocupare a otomanilor privind faptele voievodului român era înregistrată de Fontana şi la 12 august 1600, cînd în raportul trimis menţiona „discuţiile mari care se poartă asupra valorii şi curajului armatei lui Mihai, căci în abordarea atît a problemelor publice cît şi a celor particulare nu se analizează nimic altceva în afară de persoana lui. Ei [otomanii] — continua raportul — afirmă că Mihai este un mare căpitan şi îi dau titluri ca oricărui alt prinţ... Numindu-l, îl ridică şi îi acordă multă stimă şi atît de mult se tem de el, încît nu ştiu să găsească modul în care l-ar putea judeca şi s-ar putea opune curajului său. Şi spun că Dumnezeu luptă alături de el şi atît de mult cred acest lucru, încît cedează totul în favoarea lui".

Cu vădită simpatie urmărea trimisul Vaticanului ştirile care soseau la Poartă referitoare la eforturile viteazului voievod român de a face faţă atît atacurilor otomane cît şi celor ale oştirii polone conduse de Jan Zamoyski, care ocupase Moldova. La 30 octombrie 1600, Fontana relata despre o tentativă a lui Mehmet paşa de a pătrunde în Ţara Românească. „După acest eveniment — continuă Fontana — au crescut şi mai mult mînia şi ura [otomanilor] contra lui Mihai, cît şi disperarea acestora, deoarece nu ştiu în ce chip l-ar putea îmblînzi. De asemenea, se afirmă că, chiar dacă încheie pacea, nu trebuie să se încreadă în el, deoarece sub ameninţarea lui vor suferi atîtea pagube cum n-au suferit pînă acum, cînd le-a fost duşman declarat. Nu ştiu cum să rezolve această ameninţare şi trăiesc într-o mare tulburare şi frică".

La 9 decembrie 1600, la Constantinopol era adus Deli Marcu, „căpitan de prim rang pe lîngă Mihai", luat prizonier de otomani. Întrebat de marele vizir despre Mihai, Deli Marcu a răspuns că voievodul român „era un om de o mare valoare şi curaj egal. Atît timp cît el va trăi, ei [otomanii] nu vor fi deloc liniştiţi".

Ştirile transmise de Fontana la 2 iunie 1601 conţin speranţa că Mihai va reuşi să-şi redobîndească domnia. „Din clipă în clipă, scria franciscanul, se amplifică aici veştile despre vitejia lui Mihai şi răsună zgomotul armelor norocosului voievod. Toate acestea fac să crească fericirea şi speranţa... În această situaţie fericită pentru el, se speră atît că, dacă ar fi să dau crezare la ce se aude, [Mihai] se bucură de strălucire şi în Asia. Se scrie la Poartă că regele Persiei ar avea înţelegere cu el".

Este ultimul raport al trimisului Vaticanului la Constantinopol cuprinzînd ştiri referitoare la Mihai Viteazul. Peste numai două luni, la 19 august 1601, voievodul român, care îşi uimise contemporanii prin vitejia şi dragostea sa de ţară, sfîrşea ucis mişeleşte pe Cîmpia Turzii. „Mihai era pe atunci — după cum scria un contemporan al său, istoricul francez Jacques Augustin de Thou — în vîrstă de 43 de ani, bărbat strălucit şi în norocire şi în nenorocire, după chiar judecata inamicilor săi". ■

Asasinarea marelui voievod a impresionat profund numeroase cercuri ale opiniei publice europene. Dovadă şi această gravură ce redă scena asasinatului, apărută în Le Grand Théâtre Historique ou Nouvelle Histoire Universelle, *vol. IV, Leiden 1703*

MAI 1936 — GLASUL HOTĂRÎT AL MASELOR POPULARE

M. C. STĂNESCU

Seara zilei de 30 mai 1936. Pregătirile pentru demonstraţia ce urma să se desfăşoare a doua zi erau, practic, încheiate. Cei mai mulţi dintre reprezentanţii celor 11 judeţe ale Munteniei se aflau de acum în Bucureşti, ceilalţi urmînd să sosească în dimineaţa următoare. Muncitori, ţărani, intelectuali, meseriaşi, reprezentanţi ai micii burghezii se reuneau sub aceleaşi lozinci ale luptei antifasciste, împotriva tendinţelor dictatoriale ale regelui Carol II şi a politicii antipopulare a guvernului condus de Gh. Tătărescu. Convocată de Partidul Naţional-Ţărănesc, principala forţă politică a opoziţiei burgheze, manifestaţia s-a bucurat de sprijinul Partidului Comunist Român, care i-a imprimat o deosebită combativitate în afirmarea voinţei de luptă a maselor largi populare „contra fascismului, războiului şi a exploatării capitaliste", cum se arăta într-un manifest lansat de P.C.R. în acele zile.

Regăsim în această orientare idei lansate de partidul comunist încă în 1933, cînd chemarea Comitetului Naţional Antifascist făcea cunoscut maselor scopul creării acestei organizaţii: „Strîngînd în jurul acţiunii antifasciste pe toţi cei care lucrează cu braţul sau cu mintea la oraşe şi sate, vom putea stăvili în România triumful unui curent care poartă în el germenul de distrugere a tot ce este izvor de muncă şi de gîndire". **În anii următori, în activitatea sa împotriva fascismului, P.C.R. a folosit noi forme şi modalităţi care au continuat orientările generale ale Comitetului Naţional Antifascist, de a uni toate forţele politice antinaziste şi antifasciste ale ţării într-un front comun de luptă împotriva acestui grav pericol. Acordul de la Ţebea, din decembrie 1935, realizat de forţele democrate pe o platformă antifascistă, succesul obţinut de aceleaşi forţe democratice în alegerile din februarie 1936, marile demonstraţii din 31 mai acelaşi an sînt o confirmare a influenţei de care se bucura partidul comunist în rîndul maselor, a justeţei opţiunilor sale politice şi tactice, izvorîte din înţelegerea clară a pericolului pe care îl reprezenta fascismul pentru poporul român[1].**

Lupta contra duşmanului comun

După 1933, viaţa politică din România a cunoscut un proces de erodare treptată a regimului democraţiei burgheze. Cu sprijinul regelui şi profitînd de frămîntările şi neînţelegerile din diferitele partide, inclusiv cel naţional-liberal, cabinetul Gh. Tătărescu a guvernat un timp sub regimul stării de asediu, stîrnind nemulţumiri puternice în masele largi ale poporului şi în cercurile democratice.

În această situaţie deosebit de complexă[2], Partidul liberal. În acest fel, monarhul îl izola pe Brătianu şi îşi subordona aripa tătărescianâ; astfel, formarea guvernului nu fusese încredinţată preşedintelui partidului, mai mult, C.I.C. Brătianu nu era nici măcar membru în guvern. (*Magazin istoric*, nr. 2/1985). În vederea realizării planurilor sale, Carol II a atras de partea sa o serie de personalităţi politice (Al. Averescu, V. Iamandi, Armand Călinescu ş.a.) şi n-a ezitat să stabilească unele contacte cu organizaţiile de extremă dreaptă, în intenţia de a le utiliza împotriva mişcării revoluţionare.

Partidul Naţional-Ţărănesc traversa şi el o perioadă de criză puternică, fiind grav compromis în ochii maselor în urma guvernării din anii 1929-1933 şi a represiunilor de la Lupeni şi Grivita. Aripa condusă de I. Maniu era ostilă forţelor democratice, în timp ce o altă grupare, mai de stînga, a partidului, reprezentată prin M. Ralea, V. Madgearu, Dem Dobrescu, N. Lupu ş.a., se pronunţa pentru menţinerea şi lărgirea demo-

[1] Despre activitatea şi orientarea generală pe care a imprimat-o P.C.R. luptei antifasciste a poporului român prin crearea, în iunie 1933, a Comitetului Naţional Antifascist, vezi studiul semnat de Ion Popescu-Puţuri sub titlul *Comitetul Naţional Antifascist — expresie a atitudinii antinaziste a poporului român, a rolului Partidului Comunist Român în organizarea şi desfăşurarea luptei antihitleriste în România*, în volumul *Comitetul Naţional Antifascist Român*, Bucureşti, 1985, pp. 9-27—n.r.

[2] La începutul lunii ianuarie 1934, în urma asasinării lui I.G. Duca de către legionari, funcţia de preşedinte al P.N.L. a rămas liberă. Intuind că C.I.C. Brătianu avea şanse să fie ales (ceea ce s-a şi întîmplat), regele l-a desemnat ca şef al guvernului pe secretarul general al P.N.L., Gh. Tătărescu, cunoscut adversar al Brătienilor în cadrul partidului li-

Comunist Român, dovedind o înțelegere superioară a intereselor țării și a misiunii sale istorice, a desfășurat o bogată activitate, menită să dea perspectivă limpede luptei forțelor democratice, antifasciste, pentru concentrarea acestora într-o coaliție puternică, în stare să limiteze deteriorarea regimului politic al țării. Cu influența și prestigiul său, mult sporite în urma eroicelor bătălii de clasă pe care le organizase și condusese în anii crizei economice, P.C.R. a lansat lozinca Frontului popular antifascist, pornind de la ideea că *„această alianță trebuie să aibă ca bază ceea ce apropie în momentul de față toate organizațiile care stau pe platforma antifascistă. Lupta contra dușmanului comun — fascismul — trebuie să înlăture în momentul de față ceea ce ne desparte, fără ca organizațiilor respective să le cerem să renunțe la principiile, programul lor"*. (*Scînteia*, din 10 octombrie 1935). Activitatea P.C.R., desfășurată prin intermediul organizațiilor pe care le-a creat și condus, în primul rînd Comitetul Național Antifascist, pentru realizarea unei largi coaliții de forțe patriotice, antifasciste, dublată de aceea vizînd constituirea — cu Partidul Social-Democrat și Partidul Socialist Unitar — a Frontului Unic Muncitoresc, înregistrase progrese importante.

---

cratiei parlamentare burgheze și stoparea activității organizațiilor de extremă dreaptă. În acest timp, o disidență național-țărănistă se constituise în Partidul Radical-Țărănesc, pronunțîndu-se împotriva organizațiilor profasciste din țară și condamnînd „naționalismul mussolinian sau hitlerismul adus pe pămîntul nostru" de aceste organizații.

În arena politică activau și alte partide — fără influență în mase — care mizau în activitatea lor pe asocierea cu alte grupări politice. Așadar, în anii 1934-1937, deși lupta împotriva guvernului Tătărescu depășea cu mult caracterul unei simple dispute pentru putere, dat fiind că platforma de pe care se ducea această luptă conținea și puncte de interes general, opoziția se prezenta cu forțele fărîmițate, fără o perspectivă clară.

Prin combativitate și masiva sa participare, muncitorimea Capitalei, mobilizată de comuniști, a imprimat un puternic caracter patriotic, antifascist demonstrației din 31 mai 1936. În paginile 11 și 13: imagini semnificative din timpul desfășurării marii demonstrații

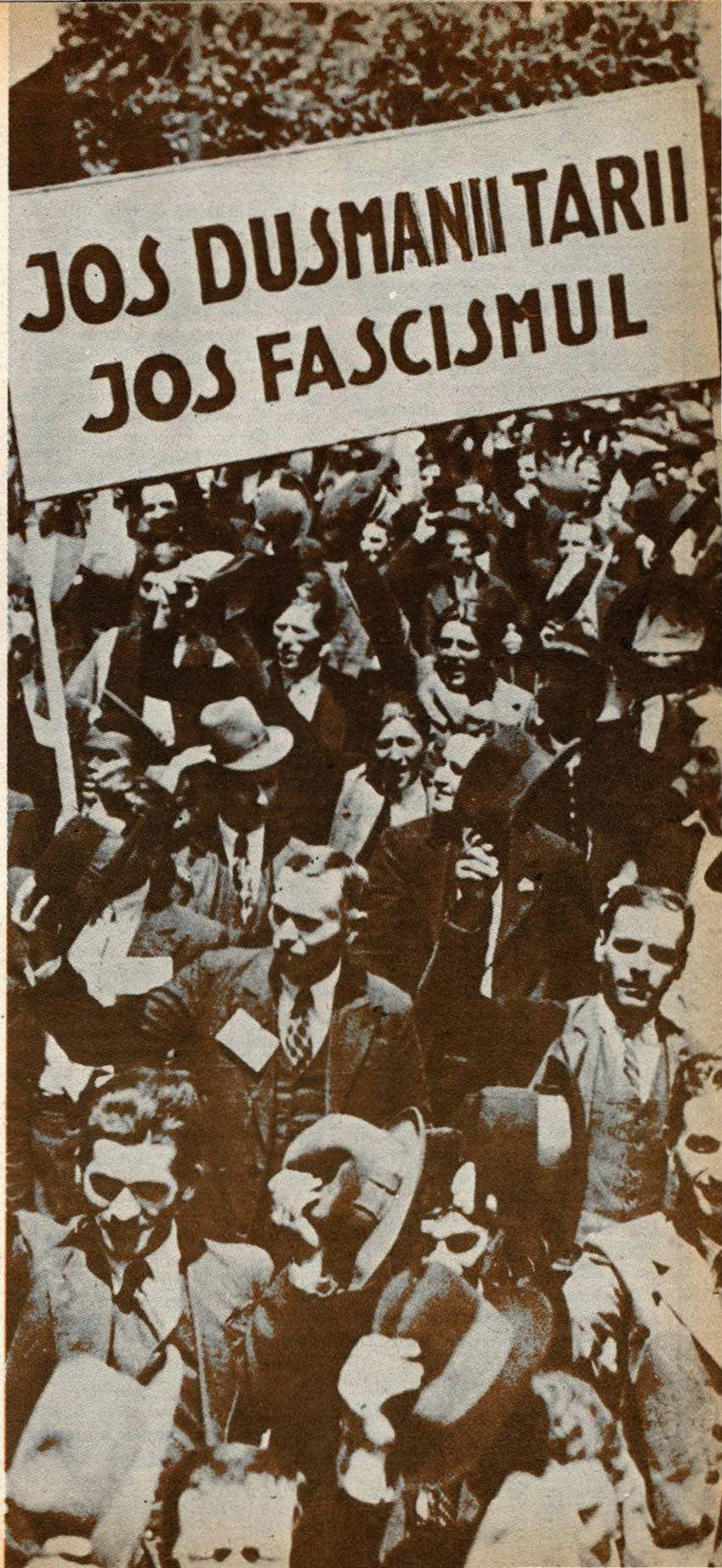

În acest context, la 25 noiembrie 1934, guvernul a dat o ordonanță prin care interzicea activitatea unui număr de 38 organizații, între care Comitetul Național Antifascist, Liga Muncii, Sindicatele Unitare, Amicii U.R.S.S. și altele.

În ciuda acestor măsuri, P.C.R. a găsit noi metode și posibilități de activitate, continuîndu-și opera de mobilizare a forțelor democratice, antifasciste și organizare a lor pe baza unei platforme de luptă care să corespundă intereselor generale ale poporului român. Nu este lipsit de importanță faptul că Plenara C.C. al P.C.R. din februarie 1935, desfășurată cu aproape patru luni înaintea Congresului VII al Internaționalei Comuniste, a lansat public lozinca Frontului popular antifascist. Rezoluția Plenarei din februarie 1935 cuprindea și unele precizări de maximă importanță privind tactica ce urma a fi folosită în realizarea Frontului popular, a cărui șansă de reușită consta în asigurarea în cadrul acestuia *„a hegemoniei clasei muncitoare sub conducerea partidului comunist"*.

În mod firesc deci P.C.R. și-a îndreptat atenția în primul rînd spre P.S.D., P.S.U. și Confederația Generală a Muncii. Ca urmare a acestei orientări, la sfîrșitul anului 1935, s-au încheiat acordurile de Front popular de la Băcia, între Frontul Plugarilor și MADOSZ, și de la București, între Blocul Democratic și Partidul Socialist (Popovici), în 24 septembrie și, respectiv, 26 noiembrie; la 6 decembrie, la Țebea, s-a încheiat un acord similar între Blocul Democratic, Frontul Plugarilor și Partidul Socialist (Popovici)[1]. Curînd, forțele democratice, antifasciste au obținut victoria în alegerile parlamentare parțiale din 18 februarie 1936, de la Mehedinți și Hunedoara[2], ca și în alte alegeri județene și comunale desfășurate în același an.

Același țel: independența patriei

Împărtășind unele din lozincile sub care, în acei ani, P.N.Ț. a desfășurat o violentă campanie contra guvernului Tătărescu, lozinci de interes general pentru țară (lărgirea libertăților democratice, barareа tendințelor dictatoriale ale regelui Carol II și a ascensiunii organizațiilor fasciste în viața politică, măsuri de apărare contra primejdiei fascisto-revizioniste etc.), P.C.R a indicat membrilor și simpatizanților săi să participe și să sprijine mitingurile și demonstratiile organizate de național-țărăniști în diferite centre din țară. În ianuarie 1936, conducerea P.C.R. a adresat o scrisoare președintelui P.N.Ț. în vederea luptei comune contra pericolului fascisto-revizionist: *„Independența poporului român* — se spunea în scrisoare — *este amenințată de blocul fascist central-european, zis bloc revizionist, format sub hegemonia imperialismului german, care se înarmează în goană nemaivăzută, pentru cotropirea, în primul rînd, a orientului european. În caz de victorie, blocul fascist imperialist va șterge țara noastră de pe harta Europei, va distruge bazele însești ale existenței naționale a unui popor care a luptat 700 de ani pentru ființa, unitatea și libertatea sa"*.

După ce demasca intențiile cotropitoare ale celor ce se ascundeau „sub semnul crucii încîrligate și al coroanei habsburgo-horthyiste" și înfiera pe aderenții fascismului din România, care „trădează interesele națiunii", documentul arăta că singura soluție pentru înlăturarea acestui grav pericol era înfăptuirea Frontului popular antifascist, care să aibă ca obiectiv „mobilizarea întregului popor pentru apărarea păcii și a existenței și independenței naționale, a libertății naționale". În același scop, P.C.R. a stabilit contacte directe sau prin organizațiile sale de masă cu numeroși fruntași politici, cunoscuți ca adversari ai fascismului: dr. N. Lupu, Gr. Iunian, Dem. Dobrescu, V. Madgearu, Gr. Filipescu ș.a.

Trebuie amintit însă și faptul că, paralel cu aceste acțiuni ale forțelor democratice, cercurile reacționare fasciste și profasciste își sporeau agresivitatea, chiar sub privirile îngăduitoare ale autorităților. Așa-zisul „congres studențesc" din 3-5 aprilie 1936, de pildă, a fost organizat de legionari la Tîrgu Mureș cu sprijinul material al regelui. În timpul deplasării spre Tîrgu Mureș și în zilele „congresului", legionarii au comis acte huliganice, declarîndu-și public intențiile de a lichida o serie de adversari politici. Generalul Gh. Cantacuzino-Grănicerul, președintele partidului Totul pentru țară (numele deghizat al Gărzii de fier), a declarat că trimisese scrisori de amenințare cu moartea lui V. Madgearu, A. Călinescu și altor fruntași politici, iar cunoscutul om politic reacționar A.C. Cuza spunea că opțiunile sale politice se îndreptau spre „Italia lui Mussolini, care acum a cucerit Abisinia".

La 12 aprilie 1936, C.C. al P.C.R. s-a adresat, simultan, prin scrisori, conducerilor P.S.D., P.R.Ț. și P.N.Ț. Documentele respective au fost răspîndite și sub formă de foi volante. Între altele, ele demascau cu tărie faptul că „«mîna neagră» a Gărzii de fier urzește planul de vindere a țării hitlerismului imperialist și lovituri de stat contra poporului". Organizațiile autointitulate „naționale", „creștine" sau „patriotice" — se arăta în scrisorile respective — erau formate din „trădători de țară și de neam", care urmăreau „aruncarea în robie a întregului popor, trimiterea la spînzurătoare a reprezentanților lui politici". Cele trei partide erau chemate ca, împreună cu P.C.R., să pornească imediat o campanie hotărîtă pentru „dizolvarea organizațiilor fasciste și arestarea șefilor criminali..., formarea gărzilor cetățenești de autoapărare..., alegeri libere..., organizarea apărării colective contra provocatorilor de război".

În toată țara au avut loc manifestații în cursul cărora au fost condamnate măsurile represive ale guvernului împotriva forțelor democratice,

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 12/1969; 2/1976, 2/1985.

antifasciste și atitudinea îngăduitoare față de organizațiile fasciste.

La 21 mai 1936, din indicația Comitetului local București al P.C.R., tineri comuniști și antifasciști din Capitală au organizat o procesiune la Mormîntul eroului necunoscut[1], unde, împreună cu tineri din organizațiile național-țărăniste și radical-țărăniste, au depus o coroană de flori cu prilejul zilei eroilor neamului. La sfîrșitul procesiunii, cînd tinerii antifasciști părăseau Parcul Carol, și-au făcut apariția bandele de huligani legionari, care însă au fost puse pe fugă de tinerii patrioți. Două zile mai tîrziu, tot la București s-a desfășurat o întrunire muncitorească organizată de P.S.D. în cadrul căreia președintele partidului, condamnînd fascismul, a ținut să precizeze că acesta „este o problemă care interesează toate statele, fiindcă amenință, întocmai ca un flagel molipsitor, securitatea și viața tuturor". A doua zi, 24 mai, 25 000 cetățeni ai Capitalei, mobilizați de Comitetele cetățenești — organizație de masă condusă de P.C.R. — au ținut o mare întrunire în sala „Tomis", urmată de o demonstrație pe străzile orașului, ambele desfășurate sub lozinci antifasciste, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice[2].

Pe acest fundal general, în ziua de 27 mai, după o instruire de aproape cinci luni la Tribunalul Militar al Corpului 5 armată din Brașov, a început procesul înscenat de autorități grupului de comuniști și antifasciști condus de tovarășul Nicolae Ceaușescu, a cărui activitate revoluționară desfășurată în cadrul conducerii Comitetului Național Antifascist îl relevase opiniei publice ca pe unul din conducătorii încercați ai luptei revoluționare, antifasciste din acei ani. Prin atitudinea sa dîrză, neînfricată, tovarășul Nicolae Ceaușescu a transformat procesul într-o adevărată lecție de curaj și demnitate comunistă, de patriotism fierbinte, exercitînd o puternică influență asupra stării de spirit antifas-

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 3/1969; 12/1971.

ciste a opiniei publice din România.

Voința întregii țări

Spre sfîrșitul lunii mai, liderii P.N.Ț. au difuzat un *Manifest către țară*, care, fiind confiscat de autorități, nu s-a putut răspîndi decît clandestin, sub formă de foi volante. Documentul chema masele la luptă pentru răsturnarea guvernului Tătărescu și organizarea unei riposte hotărîte împotriva organizațiilor fasciste și a pericolului fascisto-revizionist extern. Împărtășind cele mai multe din obiectivele enunțate în acest document, C.C. al P.C.R. a difuzat, la rîndu-i, un *Manifest* adresat clasei muncitoare, țărănimii, intelectualilor, membri sau simpatizanți ai săi, cu înflăcărata chemare de a participa activ la „*adunările* [proiectate de P.N.Ț.] *la 31 mai*"; manifestul preciza că muncitorimea trebuia să fie adevăratul „*îndrumător și conducător al luptei poporului contra fascismului, războiului și exploatării capitaliste*". Același apel l-a adresat și membrilor altor partide și organizații nemuncitorești, cerîndu-le să-și unească eforturile în vederea formării unui „*guvern al Frontului popular, așa cum au făcut, sub conducerea partidului comunist, proletariatul și întregul popor din Spania și Franța*".

În dimineața zilei de 31 mai, c loane de manifestanți s-au pus în mișcare pe Calea Griviței, bulevardul Filantropia și Șoseaua Jianu. Cînd acestea s-au reunit în Piața Victoriei, mulțimea a ajuns la mii și mii de oameni. „Țărani și muncitori, plugari și tîrgoveți, femei și copii, sătence și lucrătoare de la oraș, intelectuali și meșteșugari ne-au dat — cum citim într-un reportaj publicat de ziarul *Dimineața* din 2 iunie — pentru întîia dată icoana autentică a poporului fremătînd de aceleași năzuințe, adunat în jurul acelorași idealuri sociale și politice".

Primele au pătruns în piață coloanele sindicatelor muncitorimii bucureștene, flancate de membri ai unor organizații democratice, antifasciste, dînd o notă aparte întregii demonstrații. Pe pancarte sau scandate de coruri vorbite se puteau citi și auzi lozincile: *Jos hitlerismul! Jos fascismul! Trăiască Frontul Popular! Vrem guvern al Frontului Popular! Jos cenzura! Trăiască Liga Națiunilor! Vrem drepturi egale pentru femei!*

Cînd coloana sindicatelor a ajuns în centrul pieței, se arăta într-un articol publicat în *Scînteia* din 1 iulie 1936, „muncitorii au ridicat pe umeri pe reprezentantul partidului nostru [P.C.R.], glasul căruia a fost ascultat de masa imensă". La sfîrșit, din toate colțurile pieței, s-a scandat: *Legalitate pentru P.C.R.! Trăiască P.C.R.!*

Au trecut apoi prin piață reprezentanții din județele Ilfov, Telecrman, Muscel, Argeș, Buzău, Rîmnicu-Sărat, Vlașca, Brăila, Ialomița, Dîmbovița și Prahova.

La 15.30, cînd ultimii demonstranți se scurgeau prin Piața Romană, zona din jurul Arenelor Romane, unde urma să se desfășoare mitingul ce încheia această demonstrație, era ticsită de lume. Din același articol publicat de *Scînteia* din 1 iulie 1936 aflăm că muncitorii au ocupat tribunele, „au întins peste tot placardele lor, [iar] agitatorii organizațiilor de masă, în frunte cu partidul nostru, au ținut discursuri".

Adunarea a fost deschisă de Virgil Madgearu. I. Mihalache, care a luat apoi cuvîntul, a expus poziția P.N.Ț. față de guvernul liberal și de C roană, precum și punctul de vedere național-țărănesc în legătură cu politica externă a țării. Vorbitorul a făcut apel la solidaritatea tuturor forțelor patriotice în vederea apărării patriei.

Simultan cu marea demonstrație a miilor de cetățeni ai Capitalei, în numeroase orașe reședință de județ s-au ținut manifestații desfășurate după același program și în același spirit. Numărul celor care au participat la întrunirile ce au avut loc la Iași, Timișoara, Galați, Bacău, Craiova, Vaslui, Piatra Neamț, Roman, Caracal, Baia, Rădăuți, Suceava, Focșani, Bîrlad și în multe alte localități s-a ridicat la zeci de mii de oameni. Pretutindeni, comuniștii au imprimat un spirit combativ acestor acțiuni. În fața demonstranților s-au ținut discursuri înflăcărate. La Focșani, de pildă, a vorbit Nicușor Graur, care, după ce a elogiat succesul forțelor democratice în alegerile de la Mehedinți, Hunedoara și din alte localități, a demascat rolul „grupărilor de dreapta care, fatal, tind la fărîmarea unității statului nostru, făcută cu atîtea jertfe. A trebuit — arăta el — să trăim și aceasta ca să vedem cum, în România Mare, corupția germană, pumnul prusac și mîna lui Hitler se întind și lovesc fără rușine. Țara respinge politica plătită cu fondurile hitleriste de la Berlin, politica fascistă..., politica huliganilor și asasinilor".

În cadrul întrunirii de la Vaslui, profesorul universitar ieșan Petre Andrei a chemat masele la luptă „azi, cînd la granițele țării se arată spectrul unui nou război, [cînd] Germania urmărește Anschlussul, iar Austria să refac vechiul imperiu austro-ungar..."

Referindu-se la amploarea acestor acțiuni, *Scînteia* din 1 iulie 1936 aprecia că „*marea manifestație populară din 31 mai a fost, după alegerile județene* [din februarie 1936], *cea mai puternică manifestație de front unic contra fascismului*" din acei ani. „*La toate întrunirile din țară și mai cu seamă la demonstrația din București* — aprecia la rîndul său un manifest al C.C. al P.C.R., din 14 iunie 1936 — *masele populare muncitorești-țărănești, sub conducerea partidului comunist, și-au arătat voința și hotărîrea lor dîrză de a duce lupta pînă la capăt*".

Experiența acelor ani avea să fie dezvoltată în perioada următoare, printr-o supplă și originală politică de alianțe politice, ceea ce a făcut posibilă, sub conducerea c muniștilor, pregătirea și desfășurarea cu succes a revoluției de eliberare s cială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944. ■

Cnezi şi voievozi ai Transilvaniei

O IMPRESIONANTĂ LUME A OBŞTII ROMÂNEŞTI (III)

Acad. ŞTEFAN PASCU

● Aleşi de obştea românilor ● În toate comitatele, scaunele şi districtele ● Din străvechea organizare a obştilor ● Nobilii bărbaţi din Ţara Zarandului ● Tripartitul lui Verbőczi — şi realitatea ● Revelaţiile toponimiei

Cnezul Cândea din Riu de Mori (fresca din sec. XIV aflată la cetatea acestei familii din Ţara Haţegului)

Am urmărit în numerele anterioare ale revistei[1] răspîndirea trăsăturilor generale şi particulare ale instituţiei cneziale din Transilvania — străveche formă de organizare social-politică şi social-juridică românească, cu origini în obştile săteşti româneşti. Formele superioare de organizare social-politică şi social-juridică — voievodatele —, vor forma subiectul prezentului articol.

Asemenea cnezilor, voievozii însoţesc nemijlocit prefacerile ce au loc în societatea românească şi, îndeosebi, în societatea românească transilvană, pînă la transformarea voievodatului în principat autonom (1541). Este perioada în care această societate se integrează tot mai mult în angrenajul relaţiilor feudale. Ceea ce se răsfrînge şi în stratificarea, într-o evoluţie ascendentă, a lumii voievozilor, asemenea procesului urmat de cnezi.

Voievozi au existat peste tot în Transilvania, în toate comitatele şi în toate districtele româneşti, chiar şi în unele scaune săseşti şi secuieşti. Adeveriţi de documente, de toponimie şi de onomastică. Cercetări recente dezvăluie existenţa acestora chiar şi acolo unde, pînă acum, prezenţa lor nu ne era cunoscută, ca, de pildă, în Ţara Haţegului şi Ţara Caraş-Severinului (confirmaţi de documente), ori în Ţara Făgăraşului (existenţă dovedită prin toponime). Voievozi au existat şi în comitatele din Ungaria nord-estică (Ugocsa, Bereg) megieşe Ţării Maramureşului şi mult asemănătoare în ce priveşte instituţiile româneşti, după cum au existat şi în sudul Poloniei. Două remarci speciale se cuvin în acest loc. Una cu privire la Ţara Maramureşului şi alta la Ţara Făgăraşului. Cea dintîi este caracterizată, de obicei, drept „ţară a voievozilor", datorită importanţei deosebite a voievozilor maramureşeni, care-i apropie de ceea ce reprezentau voievozii din Ţara Românească şi Moldova. În realitate, pînă spre sfîrşitul sec. XIV aici a existat un singur voievod „al românilor din Maramureş", ales de „soborul cnezilor" dintre cei şapte cnezi „de vale"; abia spre sfîrşitul secolului amintit, paralel cu procesul de transformare a Maramureşului în comitat, sînt amintiţi fraţii Balc (Baliţă) şi Drag, deodată, alături de care mai existau mai mulţi voievozi

[1] *Magazin istoric*, nr. 5, 6/1986. O prezentare pe larg a acestor instituţii specific româneşti în vol. III al lucrării *Voievodatul Transilvaniei*, în curs de apariţie la editura Dacia din Cluj-Napoca.

locali, conducători de obști simple sau de uniuni de obști.

A doua remarcă se referă la voievozii din Țara Făgărașului, a căror amintire este adeverită doar de toponimie (două sate cu numele Voevodeni, Mari și Mici). Pentru orice cunoscător al realităților istorice este o certitudine existența voievozilor în această țară, de unde și-a „strămutat scaunul peste plai", acel (Radu) Negru Vodă la sfîrșitul sec. XIII. Era un voievod asemenea lui Bogdan Maramureșanul și altor voievozi maramureșeni. Voievodatele făgărășene însă, datorită influenței instituțiilor din Țara Românească, din care a făcut parte multe secole, împreună cu cnezatele de uniuni de obști, s-au transformat în „boieronate" și voievozii în „boieri", numeroși și importanți în societatea din această parte a Transilvaniei.

Asemenea cnezilor, voievozii îndeplineau atribuții judecătorești, administrative, fiscale și militare pentru voievodatele pe care le conduceau. Deosebirea era mai cu seamă în întinderea acestei autorități: în vreme ce cnezii erau îndeobște căpetenii ale unui sat (și erau cazuri în care autoritatea se împărțea în cadrul aceluiași sat între doi și chiar trei cnezi), voievodul își îndeplinea atribuțiile peste obștile de pe un teritoriu ce cuprindea mai multe sate, uneori — ca în Maramureș, de pildă — o întreagă „țară".

Voievozii erau aleși din rîndul cnezilor. Documentele vremii o afirmă limpede. Astfel, un document din 1364 precizează că românii își aleg voievozii — „oameni cinstiți" — după voia lor.

Ulterior, pe măsură ce structurile feudale au devenit tot mai riguroase, voievozii an început a fi aleși dintr-un număr restrîns de familii, tendința fiind de a imprima acestei dregătorii un caracter ereditar. Totuși, alegerea voievozilor de către obște — dovadă concretă a faptului că originea instituției pe care ei o reprezentau se găsea în străvechea organizare a obștilor — va fi deseori invocată: în 1474, referitor la voievozii de Arva, documentele consemnau: „*woywodam per universitatem Valachorum communiter electo*" (voievodul este ales de obștea românilor).

Menționarea documentară a voievozilor este destul de timpurie. Cea mai veche știre privind existența unui voievod este din anul 1208 (*Benedictus Woywoda*), urmat de cei patru voievozi menționați în registrul de la Oradea (*Regestrum Vovadineuse*) între anii 1214-1235: unul dintre ei *Potens nomine Vayvoda* („om puternic [avutio] cu numele Voievod"), voievodul Neuca (*Neuca vayvoda*), fostul voievod (*quondam woivoda*) Simon și alt Simon voievod și jude (*Vayvoda judex*), împreună cu contemporanul acestora pomenit la 1217/1229: *Rapleaik Woyavodu*, pe domeniul episcopiei din Veszprém (R.P. Ungară). Doi voievozi sînt amintiți în timpul marii invazii tătaro-mongole din 1241, voievodul din Girolt (Solnocul de Mijloc) și voievodul din Giarmata (Timiș). Pentru ca la 1271 să fie menționat voievodul Herbord (*Herbord Wayvoda*) „dintre Tîrnava", adică chiar în teritoriile de colonizare ale sașilor.

Aleși de obști și reprezentîndu-le pe acestea, voievozii nu făceau parte din nobilimea propriu-zisă. Pe măsură însă ce regalitatea își suprapune structurile sale, asistăm la un dublu proces. O mică parte a voievozilor reușește să urce în ierarhia feudală — mai ales în vremea Angevinilor și în întreg sec. XV, obținînd diploma de înnobilare; alții, dintre care unii — în mare parte — reușesc să pătrundă chiar în rîndurile nobilimii, rămîn în continuare legați de obștile românești, conducîndu-le și reprezentîndu-le interesele, exercitîndu-și atribuțiile cu autoritatea voievodală. Alții, apoi, urmînd cel mai adesea procesul de înfeudare la care era supusă masa de locuitori români, sporesc rîndurile țărănimii libere — cei mai mulți, aservite — mai puțini. Titlul de voievod în cazul acestora, lipsit de posibilitatea exercitării *efective* a atribuțiilor voievodale, îndeosebi militare și judiciare, rămîne, de multe ori o amintire a unor vremuri trecute.

Din prima categorie face parte, de pildă, Ștefan voievodul de Nădab (din Zarand), care, la 1401, era vicecomite al comitatului Zarand, iar în anul următor — vicevoievod al Transilvaniei. Un alt voievod înnobilat, Rayn Waywoda, ocupă dregătoria de ban de Severin (1478) și în ipostaze asemănătoare documentele îi arată pe mulți alții. Nobili erau și unii voievozi ce conduceau uniuni de obști, cum era, de pildă, voievodul districtului Chioar, pomenit în anul 1368.

Nobiles Viri (bărbați nobili) erau, în 1404, și voievozii Moga și Ladislau din Băița, din Țara Zarandului, care stăpîneau, în sec. XV, 50 sate în trei districte. Asemenea nobilimii mari, voievozii din familia Moga aveau „*familiari*", adică vasali, care, la rîndul lor, purtau titlu de voievozi sau de cnezi, așa cum era Mircea din Clit, menționat în 1514.

Firește însă că nu diploma nobiliară conferea voievozilor prestigiu, ci autoritatea reală și efectivă pe care o exercitau asupra unor uniuni de obști. Astfel, cu toate că nu se mîndreau cu titluri nobiliare propriu-zise și nici cu dregătorii politico-administrative cu caracter feudal, voievozii românilor din Maramureș ocupau un loc foarte important în viața social-economică, politică și juridică a acestei zone — prestigiul fiindu-le conferit de autoritatea de netăgăduit pe care o aveau asupra întregului Maramureș. De altfel, situația existentă în Maramureș este asemănătoare cu aceea care a premers constituirea statelor feudale Moldova și Țara Românească, unde, din mulțimea de cnezate și voievodate locale, s-a impus un voievodat care, la un moment dat, le-a inclus prin putere și autoritate pe celelalte. Nu întîmplător, în cazul Moldovei, acest voievod a fost Bogdan, ex-voievodul Maramureșului.

De altfel, și în comitatele situate în prelungirea Maramureșului — e vorba de Bereg, Ugocsa și, parțial, Arva — autoritatea politică și judiciară pentru români o reprezenta tot un singur voievod ales, anual, de obștea românească dintre cnezii din comitatul respectiv. Situația importantă de care se bucurau voievozii din aceste comitate explică respectul cu care îi trata puterea centrală, care îi sprijinea și le reînnoia mereu vechile drepturi.

Chiar și atunci cînd pătrundeau în rîndurile nobilimii, voievozii români, în cea mai mare parte, nu-și părăseau neamul din care se năs-

cusera. Mulți își păstrau și credința, ctitorind lăcașuri religioase, cum au făcut voievozii din Crișcior, Bâlea, fiul său Jora și nepoții săi Laslău și Ștefan. Biserica din Ribița are ctitori pe voievozii Vladislav și Miclăuș; Baliță și Drag, voievozi maramureșeni, au întemeiat chiar o „stavropighie" (episcopie) ortodoxă a Maramureșului și părților nord-vestice ale Transilvaniei, cu centrul la Peri.

Mai modestă era situația unor voievozi care în realitate conduceau cnezate de uniuni de obști. Din această categorie putea fi, de pildă, acel *Herbord vaivoda*, menționat documentar la 1271, ce-și avea moșiile între cele două Tîrnave, ori voievodul Lupșin, din Caraș și alții, stăpîni peste două-trei sate sau încercînd să-și dovedească — în procese cu nobilii sau autoritățile — drepturile pe care le dețineau din strămoși.

Cei mai numeroși erau însă voievozii ce-și păstrează vechile atribuții de conducători de uniuni de obști și cei ce coborîseră treptele ierarhiei sociale, pînă la aceea de țărani, cei mai mulți liberi, dar unii dintre ei reduși la starea de iobăgie. Supuși acel iași duble exploatări, sociale și naționale, mulți dintre acești voievozi își mai păstrau — în interiorul comunității lor — o serie de atribuții voievodale, administrative și fiscale, pierzîndu-le doar pe cele judiciare și militare, acaparate de dregători feudali. Identificîndu-se cu sătenii de rînd, acești voievozi „onorifici" se situau în primele rînduri ale luptei antinobiliare. Unul dintre ei va fi fost, d sigur, voievodul din Ciuci, participant la răscoala din 1514 (unde întîlnim și voievozi și cnezi maramureșeni), ca și unii voievozi din comitatele Timiș și Arad, care, de-a lungul sec. XV și XVI, sînt amintiți în chip de conducători ai oamenilor din satele lor în împotrivirea față de nobili.

Solidar cu sătenii, în lupta din 1405 pentru îmbunătățirea situației lor se arăta și Ladislau din Mărgău, *Vayvoda Valachus* (deci voievod al românilor).

Nu este, de altfel, lipsit de semnificație faptul că după marea răscoală din anul 1514, instituția voievodală din Transilvania a fost grav primejduită de represiunea nobiliară. Ca urmare a participării mai multor voievozi la răscoală, Dieta nobiliară a hotărît în octombrie-noiembrie (hotărîre inclusă ulterior în *Codicele tripartit* al lui Verbőczi) ca autoritatea voievozilor asupra oamenilor de rînd să înceteze în întreaga Transilvanie. Comunitățile sătești și stăpînii acestora care nu și-ar fi înlăturat voievozii erau pedepsiți cu gloabe pînă la 400 florini pentru fiecar voievod, iar în cazul în care, nici după această amendă voievozii nu erau îndepărtați, moșiile respective erau confiscate și trecute în stăpînirea regelui.

Hotărîrile Dietei n-au putut fi însă aplicate. Instituția voievodală fiind adînc înrădăcinată în conștiința românilor, numeroși voievozi au continuat să funcționeze în satele de pe domeniile feudale. Ultima mențiune a unui voievod transilvănean, exercitîndu-și atribuțiile, este din anul 1829, în satul Buzești, din comitatul Satu Mare, unde documentul consemnează atît existența unui voievod, cît și a unui jude mare și a unui jude mic.

Statisticile întocmite prin consultarea unei largi categorii de izvoare (documente, mențiunări ale istoricilor și călătorilor, dovezi toponomastice) stau la baza estimării, aproximative a voievozilor pomeniți documentar între 1208 și 1829 a unui număr de vreo 740 voievozi dintre care 387 atestați pînă în anul 1541 (adică transformarea Transilvaniei în principat autonom sub suzeranitatea Porții).

Cei mai numeroși voievozi au fost înregistrați în comitatele Cluj, Bihor, Chioar și Zarand. Ierarhia numerică nu este însă criteriul cel mai obiectiv, pe de o parte datorită relativității datelor oferite de documente și, pe de altă parte, din pricina deosebirii întinderii unităților administrative. Sugestiv în această privință este cazul Maramureșului, unul din cele mai mari voievodate ale Transilvaniei, aflat sub conducerea unui singur voievod ales dintre reprezentanții celor șapte cnezate ce alcătuiau „țara". Numărul voievozilor maramureșeni este mic, dar autoritatea de care se bucurau ei era foarte mare.

Succesiunea lor poate fi urmărită cu ușurință. Cel dintîi voievod maramureșean atestat documentar a fost Codrea, pomenit la 1345, care a condus voievodatul maramureșean în primele decenii ale veacului XIV. Urmașul său a fost, foarte probabil, Bogdan din Cuhea, înlăturat de regalitate în anul 1343, ca urmare a răzvrătirii sale (*Bogkdan quondam woyvoda de Maramorosio noster infidelis* — cum glăsuiește documentul respectiv). A urmat, pentru scurt timp, foarte probabil, fratele său Iuga, după car voievod a devenit Ioan, fiul lui Iuga. La 1355, Ioan mai era voievod al românilor din Maramureș și trăia încă la 1373, cînd purta doar titlul simplu de voievod. Lui Ioan i-a urmat fratele său Ștefan, menționat cu titlul de voievod la 1360. Cu Ștefan se încheie șirul voievozilor din familia Bogdăneștilor, titlul voievodal intrînd în posesia urmașilor lui Dragoș. Primul voievod maramureșean din această familie a fost Balc (Baliță). Mai întîi, el a deținut titlul singur, iar apoi pînă la 1398, împreună cu fratele său Drag.

Începînd cu sec. XV există concomitent mai mulți voievozi ai Maramureșului (trei pentru anul 1401, de pildă) — ceea ce poate fi o dovadă că ei îndeplineau mai curînd prerogativele cnezilor teritoriali. De altfel și situația lor economică devine tot mai precară, ajungînd, peste un veac numai, asemeni țăranilor, supuși la toate dările și slujbele.

Pentru înțelegerea cît mai deplină a rolului instituției voievodale în evoluția istorică, e importantă și cunoașterea dinamicii voievodatelor cu configurarea și conținutul lor, cu răspîndirealor geografică. Documentele cunoscute nominalizează vreo 50 voievodate pe teritoriul Transilvaniei.

Răspîndirea instituției voievodale și mai cu seamă trăinicia ei de-a lungul atîtor secole de opresiune social-națională ilustrează vechimea și înrădăcinarea, în conștiința românilor, a acestei forme de organizare. Prin rezistența lor față de încercările regalității ungare de a-i înlocui, voievozii au adus o contribuție importantă la permanența și dăinuirea românilor în Transilvania, la supraviețuirea tradițiilor și instituțiilor românești, a „legii vechi" (*lex antiqua*) sau legea românilor (*jus valachium*). ■

Toate aceste tezaure aşteaptă însă şi vor mai aştepta pe săpători, care, din aşezările viilor şi din morminte le adormiţilor din Cîmpia Munteană, ca şi din platoul transilvan, să le cheme iară la lumina zilei.

VASILE PÂRVAN,
Getica

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

TEZAURUL DACIC DE LA ŞIMLEU SILVANIEI-CEHEI

ALEXANDRU V. MATEI,
Muzeul judeţean de istorie, Zalău

● Cel mai „tînăr" tezaur autohton ● 2,122 kg argint fin în monede şi podoabe ● Dacidava lui Ptolemeu — pe Măgura Şimleului? ● Fortificaţiile de pe drumul sării ● Osmoză şi omogenitate culturală

Încă din 1927, cînd încheia monumentala sa lucrare din care am extras citatul ce serveşte drept motto acestei rubrici, reputatul istoric şi arheolog Vasile Pârvan intuia cît de mari şi însemnate sînt bogăţiile arheologice pe care le ascunde pămîntul atît de încărcat de istorie al ţării noastre şi sublinia deosebita importanţă — adeseori mai sugestivă decît valoarea în sine a obiectelor — pe care aducerea lor la lumină o are pentru cercetarea ştiinţifică.

Investigaţiile arheologice, mai cu seamă cele desfăşurate în ultimele două decenii — în climatul atît de propice multiplei cercetări ştiinţifice, create de statul nostru socialist, au avut drept rezultat descoperirea a numeroase şi impresionante vestigii de cultură şi civilizaţie ale strămoşilor noştri. Între ele şi fastuoase tezaure, cuprinzînd piese de orfevrărie şi obiecte de podoabă — mărturii peste milenii ale strălucitei civilizaţii făurite în decursul vremii pe pămîntul românesc. Din paginile revistei Magazin istoric, cititorii au putut afla în premieră date şi informaţii ştiinţifice privind descoperirea unor tezaure de excepţională valoare artistică şi istorică cum au fost cele de la Hinova, judeţul Mehedinţi[1], Băicenî, judeţul Iaşi[2], Buneşti-Avereşti, judeţul Vaslui[3], Sucidava-Izvoarele, judeţul Constanţa[4]. Începînd cu nr. 8/1982, revista Magazin istoric a iniţiat un ciclu de articole consacrat tuturor marilor tezaure făurite din cele mai vechi timpuri de strămoşii noştri şi descoperite — mai de mult sau recent, întîmplător sau cu prilejul unor cercetări sistematice.

[1-4] Magazin istoric, nr. 6/1981; 4/1976; 9/1984; 10/1985.

Recent, o nouă descoperire vine să se adauge celor cunoscute pînă acum. Tezaurul de epocă dacică, de la Şimleu Silvaniei-Cehei, judeţul Sălaj — una din cele mai bogate zone ale ţării noastre în vestigii istorice de nepreţuită valoare. Descoperirea se alătură numeroaselor vestigii ce se înşiruie din preistorie pînă tîrziu, în sec. XVIII, aducînd revelatoare elemente pentru cunoaşterea vieţii oamenilor de pe aceste meleaguri româneşti, noi date despre fortificaţiile, aşezările, uneltele, armele, obiectele de podoabă, comerţul, dezvoltarea economică şi socială din urmă cu secole şi milenii.

Ca multe asemenea descoperiri, tezaurul de la Şimleu Silvaniei-Cehei este rodul unei fericite întîmplări. La 25 aprilie 1986, săpînd în grădina casei lor, doi copii — Mălin şi Gigel Lazoc — au dat peste diferite monede şi obiecte de argint. Şi-au anunţat părinţii şi împreună cu aceştia — printr-un reflex gest patriotic — forurile de resort. Astfel, a fost posibilă recuperarea întregului tezaur, fapt ce a îngăduit, totodată, cercetarea exhaustivă a terenului care îl adăposteşte de mai bine de două milenii. Prin compoziţia sa, tezaurul se încadrează în categoria tezaurelor dacice mixte, compuse din bijuterii şi monede.

În greutate totală de 2,122 kg, tezaurul se compune din trei brăţări, o fibulă şi un lanţ din argint — toate de factură dacică — şi 552 monede, şi ele tot din argint, provenite, pe calea schimburilor comerciale, din oraşul Dyrrhachium (azi Dürres, în R.P. Albania). Este alcătuit din piese adunate într-un timp relativ scurt (obiectele componente sînt datate între 100 şi 80 î.e.n.) şi se situează între cele mai frumoase şi mai grăitoare descoperiri de acest gen din ţară, fiind cea mai importantă descoperire proprie acestei perioade din nord-vestul României.

Obiectele de podoabă sînt cert autohtone, fiind produse caracteristice ale orfevrăriei dace.

Două brăţări — lucrate din bare rotunde de argint, avînd greutatea de 83,74 g şi respectiv 86,97 g — au capetele aplatizate şi ornamentate în formă de ace de brad; în partea finală ornamentul este alcătuit din linii incizate şi un decor punctat. A treia brăţară, în greutate de 72,71 g, are extremităţile ornamentate în formă de cap de şarpe, redat prin mici incizii semicirculare imaginînd solzii pielii de şarpe; două incizii circulare concentrice reprezintă, cu multă expresivitate, ochii reptilei.

Fibula, în greutate de 34,41 g, remarcabilă prin execuţia artistică, face parte din categoria celor cu „nodozităţi" şi a fost lucrată dintr-o singură bucată de argint.

Lanţul, în greutate de 70,57 g şi o lungime de 92 cm, este lucrat din sîrmă de argint împletită şi pliată în forma cifrei 8.

Toate piesele sînt lucrate din argint de mare puritate (titlu 800 la mie), aceeaşi puritate avînd-o şi monedele din tezaur. Dintre acestea 546 sînt drahme emise în oraşul grecesc Dyrrhachium de pe coasta Mării Adriatice şi 6 imitaţii ale lor. Ele includ 26 emisiuni cu numele diferiţilor magistraţi ai oraşului şi cu o mare varietate de motive ornamentale. Dintre monede un interes deosebit îl prezintă o piesă inedită, reprezentînd o serie monetară aparţinînd unui cuplu de magistraţi încă necunoscuţi în lista celor care au bătut monedă în oraşul Dyrrhachium. În consecinţă, descoperirea de la Şimleu Silvaniei completează această listă, aducînd o contribuţie la cunoaşterea monedelor dyrrhachiene care au circulat în Dacia încă de la începutul sec. II î.e.n.

Obiectele de podoabă din tezaur fac, o dată mai mult, dovada excepţionalei măiestrii a orfevrierilor daci. Ele sînt lucrate prin batere (nu prin turnare) şi, aşa cum am relevat, dintr-un argint de foarte bună calitate. Execuţia ornamentelor brăţărilor şi a lanţului se impun prin eleganţă şi sobrietate. Fibula, cu „nodozităţile" ei masive, reprezintă o realizare complexă, care aparţine unui tip mai vechi ce-şi face apariţia încă în sec. II î.e.n.

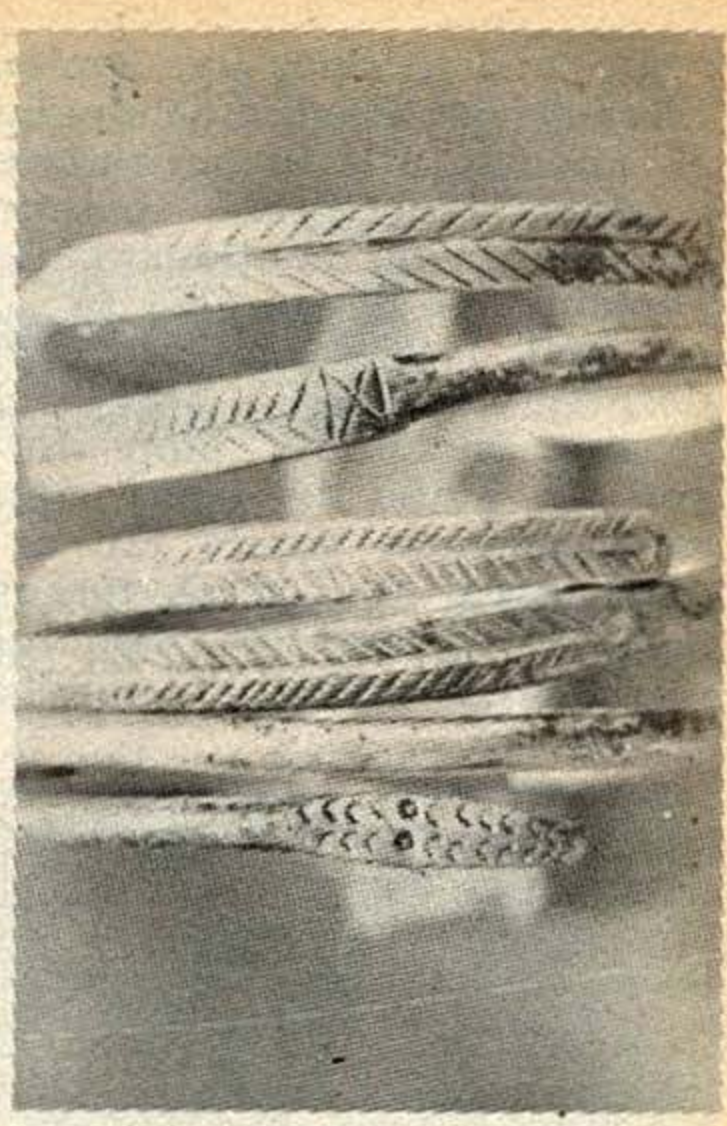

Prezenţa ei în acest tezaur, datat precis pe baza monedelor emise între 100 şi 80 î.e.n., indică continuarea folosirii acestui tip de fibulă şi în sec. I î.e.n., contribuind astfel cu noi ştiri la datarea şi circulaţia acestui tip de podoabă în întreg spaţiul locuit de geto-daci.

În ansamblul lor, cele cinci piese de podoabă se încadrează, prin stil şi prin tehnica de execuţie, între produsele specifice artei dace. De altfel, podoabele tezaurului de la Şimleu Silvaniei-Cehei prezintă analogii cu piese descoperite în tezaurele de la Moigrad, Sărmăşag, Marca din judeţul Sălaj, Cojocna, Mediaş, Poşaga, Sărăcsău din Transilvania, precum şi de la Coada Malului, Poiana, Vedea, Herăstrău din afara lanţului carpatic, vădind astfel unitatea de cultură materială şi civilizaţie pe întreg cuprinsul Daciei.

Monedele din tezaur, emise în majoritatea lor absolută la Dyrrhachium, ilustrează o tendinţă ades întîlnită în epocă, de acumulare de metal nobil. Sugestiv pentru acest proces este faptul că în Ţara Silvaniei au fost descoperite şi alte tezaure: pe Măgura Moigradului (Porolissumul dacic), la Mirşid-Poguior, Marca, Voievodeni, Cuceu, Petrindu, Sărmăşag. Unele din aceste tezaure descoperite încă înainte de 1918 se află la Budapesta, altele la Viena.

De altfel, chiar la Şimleu Silvaniei pe Măgura Şimleului — unde se afla în antichitate o dava identificată ipotetic cu Dacidava menţionată de Ptolemeu în *Geographia* sa — au mai fost descoperite, în decursul timpului, alte trei tezaure monetare, unul dintre ele avînd în compoziţia sa şi podoabe dacice din argint. Acest din urmă tezaur a fost descoperit pe versantul de est al unei înălţimi numite

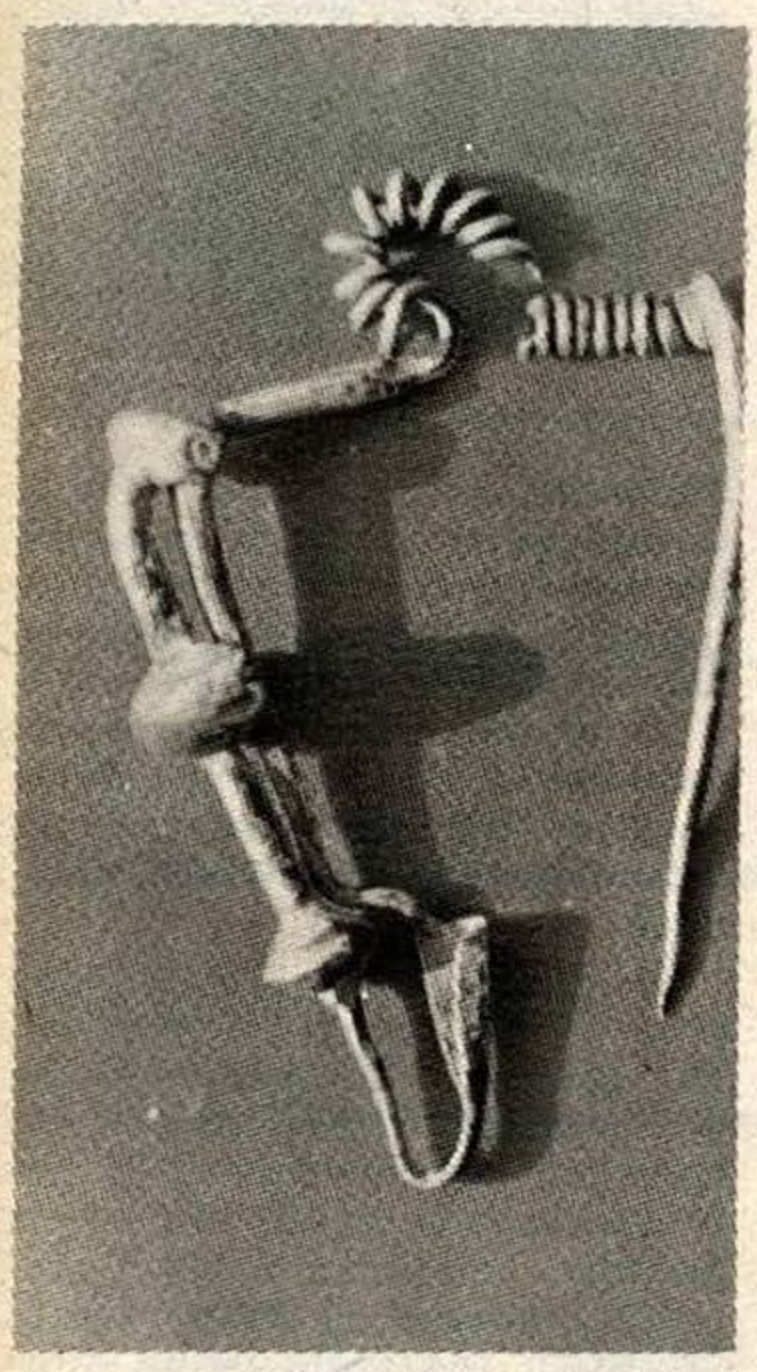

„Deluţ", la poalele căreia, la 540 m pe versantul său vestic a fost găsit şi tezaurul la care ne referim. Acesta este cel mai important — prin numărul mare de monede — şi, totodată, singurul recuperat integral.

Toate aceste tezaure ilustrează elocvent prosperitatea şi bogăţia Daciei în sec. I î.e.n., implicit deci şi a Sălajului. Monedele venite din afara Daciei sînt mărturii ale intensului schimb comercial practicat de daci cu teritoriile învecinate, în special cu lumea elenistică şi, apoi, spre începutul sec. I î.e.n., cu lumea romană şi cu zona de nord-vest a Peninsulei Balcanice.

Numărul mare de tezaure monetare din această parte a ţării mai are însă o explicaţie. Remarcabila concentrare de tezaure din Sălaj, din Depresiunea Silvaniei în general, este legată de existenţa aşa-numitului „drum al sării", prin care sarea extrasă de la ocnele din zona Dejului, Clujului, Turzii — cunoscute şi exploatate încă din preistorie — se îndrepta spre vest, prin Cîmpia Panonică şi spre sud-vest — regiuni în care acest preţios mineral lipsea. Traseul său atingea Şimleu Silvaniei, încît e aproape cert că tezaurele descoperite sînt legate de comercializarea sării ce influenţa favorabil viaţa economică a locuitorilor din aceste zone. De altfel, dacii, ţinînd seama de importanţa economică şi strategică a drumului, au avut grijă să-l ţină sub control prin numeroasele fortificaţii construite pe parcursul lui. În spaţiul Depresiunii Şimleului, teritoriu delimitat de Munţii Meseşului şi Munţii Plopişului, erau amplasate şase cetăţi dacice, care controlau toate punctele de trecere. Cetatea de la Marca oprea înaintarea dinspre vest în Depresiunea Silvaniei, aceea de la Stîrciu bara vechea trecere dinspre Valea Agrijului spre Crasna-Şimleu, fortificaţia de la Tusa supraveghea zona de trecere peste Munţii Plopişului spre Ciucea-Valea Crişului. Principala trecătoare dinspre Depresiunea Silvaniei spre Transilvania, „Porţile Meseşului" din zona Ortelec — Mirşid — Moigrad era sub controlul fortificaţiei de pe Poguior şi a cetăţii de pe Măgura Moigradului — Porolissumul dacic.

În centrul Depresiunii Silvaniei, ale cărei intrări erau păzite de aceste fortificaţii, se afla complexul de aşezări dacice situate pe impozanta Măgură a Şimleului. Platourile centrale ale Măgurii, multe dintre ele amenajate artificial, erau, de asemenea, apărate de fortificaţii dinspre sud de cetăţuia din punctul „Cetate"; dinspre vest apărarea era asigurată de punctul natural fortificat de pe înălţimea „Deluţ-Viile Călugăriţei", iar platourile centrale din partea de sud erau apărate de fortificaţia din punctul „La observator". Astfel, platourile centrale ale Măgurii constituiau acropola unei întinse aşezări dacice, al cărei teritoriu „civil" se găsea la poalele ei, în zona de nord-est a actualului oraş Şimleu Silvaniei.

Măgura Şimleului — prin forma sa masivă, cu platouri centrale, unde existau bune condiţii de locuit (izvoare de apă, zone pentru păşunat şi terenuri pentru cultivat), bine apărată natural, datorită pantelor foarte accentuate, cu puncte fortificate situate pe dealurile laterale — forma un complex unitar închegat al celei mai mari şi mai importante dave dacice din nord-vestul României — antica *Dacidava*. Prin poziţia dominantă în centrul Depresiunii Silvaniei, complexul de fortificaţii de pe Măgura Şimleului, în cuprinsul căruia se afla şi tezaurul recent descoperit constituia, credem, centrul politic, economic, militar al unui trib sau uniuni de triburi dacice.

Obiectele de podoabă şi monedele din tezaurul de la Şimleu Silvaniei-Cehei re-

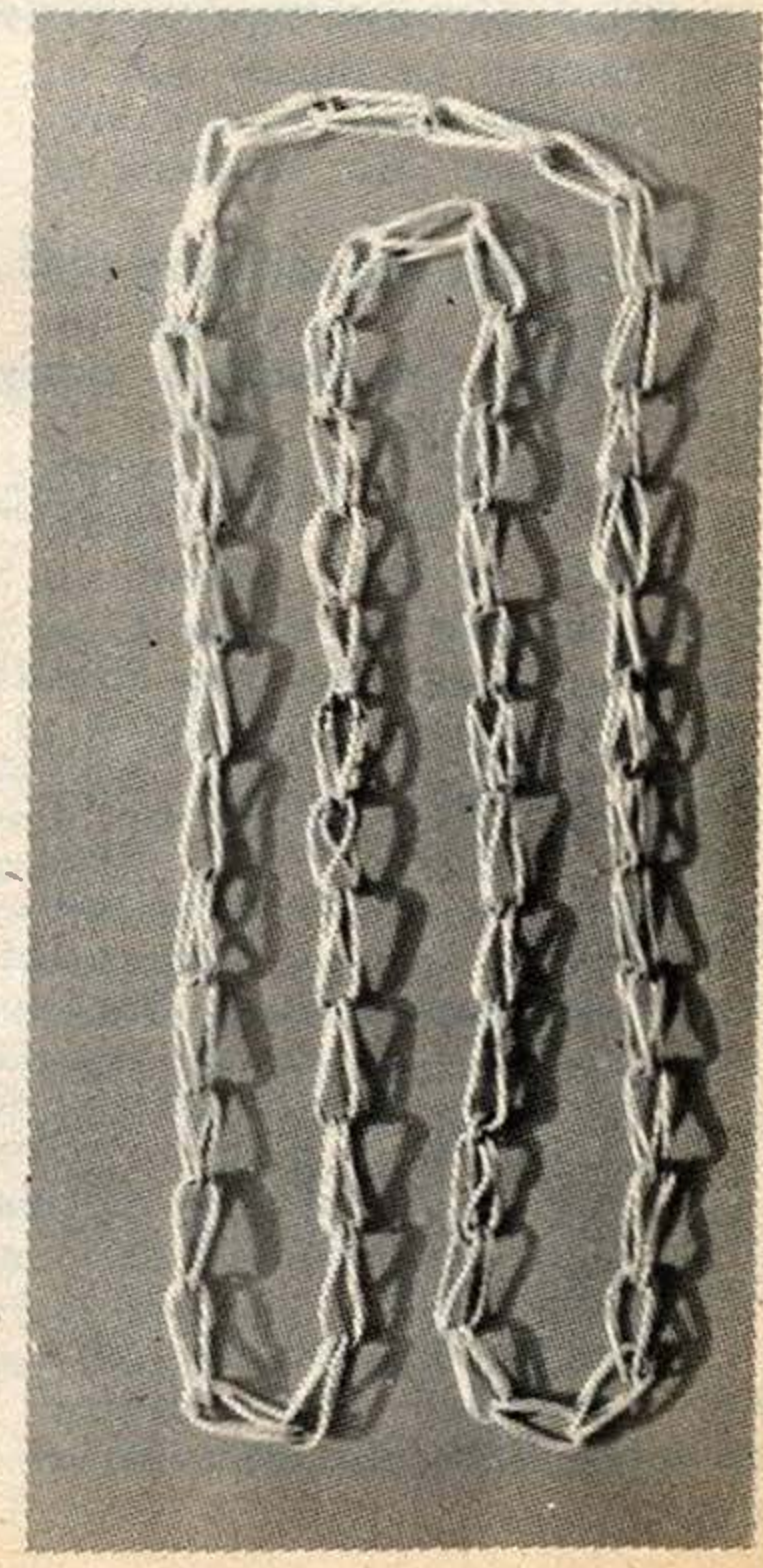

prezintă o cantitate de argint impresionantă (prin greutate și calitatea metalului) și pentru epoca noastră. În chip firesc se poate deduce că proprietarul unui asemenea tezaur se bucura de o bunăstare materială și de un rang social superior, ceea ce atestă că în sînul societății dacice existau puternice diferențieri sociale ce apăruseră încă din sec. III î.e.n., dar se făceau remarcate cu deosebire pe la începutul sec. I î.e.n., constituind semnificative premise economico-sociale ale statului dac unificat din vremea lui Burebista.

Alături de celelalte descoperiri de epocă dacică (fortificații, așezări, obiecte, arme, unelte etc.) tezaurul de la Șimleu Silvaniei-Cehei ilustrează existența unei puternice și numeroase populații dacice — prezență autohtonă și permanentă pe teritoriul Transilvaniei de azi — care și-a atestat ființa viguroasă pînă tîrziu în plină epocă romană. În același spațiu al Depresiunii Silvaniei au fost descoperite pînă în prezent peste 30 așezări aparținînd populației dacilor liberi (sec. II-IV e.n.).

O populație statornică și harnică, făuritoare a unor valori culturale de mare rafinament artistic și o deosebită originalitate. O ilustrează pe deplin și tezaurul scos în această primăvară la lumină. Un tezaur care, prin piesele sale componente prezintă similitudini evidente, dar și firești am spune, cu tezaurele de la București-Herăstrău, Bălănești-Olt, Coada Malului-Prahova și Poiana-Gorj. Din acest punct de vedere, tezaurul de la Șimleu Silvaniei, în interferența culturală firească cu realizări similare din alte părți ale Daciei se înscrie ca un argument puternic al unității vieții material-spirituale a locuitorilor întregii Dacii, unitate ce reprezintă de altfel o trăsătură fundamentală a întregii istorii a românilor. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

FLORIN CONSTANTINIU
TRADIȚII DE MUNCĂ ROMÂNEȘTI

RETROSPECTIVE MEDICALE

ISTORIA UNIVERSITĂȚII DIN IAȘI

● **N. Adăniloaie — INDEPENDENȚA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI.**
Editura Academiei, București, 1986, 400 pp., 41 lei: *cercetare monografică dedicată luptelor pentru neatîrnare ale românilor din 1877-1878, eforturilor întregului nostru popor pentru susținerea Războiului de Independență.*

● **ISTORIA UNIVERSITĂȚII DIN IAȘI** (*redactori responsabili:* **Gh. Platon, V. Cristian;** *autori:* **I. Agrigoroaiei, Em. Bold, Gh. Buzatu, V. Cristian, V. Neamțu, Gh. Platon, D. Rusu, Gh. Tanasă, M. Timofte, I. Toderașcu).**
Editura Junimea, Iași, 1985, 282 pp., 38 lei: *pagini semnificative din trecutul importantei instituții, inaugurată la 26 octombrie 1860, în prezența domnitorului Alexandru Ioan Cuza.*

● **Florin Constantiniu — CONSTANTIN MAVROCORDAT.**
Editura militară, București, 1985, 196 pp., 7,75 lei: *viața și faptele domnitorului care a promovat o politică de reforme novatoare, aceleași în Moldova și Țara Românească, unde a domnit succesiv de mai multe ori.*

● **ZILE DE FRONT.**
Editura militară, București, 1985, 224 pp., 8,25 lei: *relatări de pe frontul antihitlerist, datorate veteranilor colonel (r)* **Gabriel D. Vlădescu,** *colonel (r)* **Gheorghe Mateescu,** *locotenent-colonel aviator (r)* **Ion Ionescu,** *general-maior (r)* **Emil Ionescu,** *colonel (r)* **Ion Gheorghe.**

● **Olimpiu Matichescu — ISTORIA NU FACE PAȘI ÎNAPOI** *(cu o precuvîntare de acad.* **Ștefan Pascu).**
Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, 360 pp., 20 lei: *pagini din lupta poporului român împotriva revizionismului horthyist, pentru redobîndirea suveranității și apărarea integrității patriei, împotriva odiosului Diktat fascist de la Viena.*

● **Alexandru I. Gonța — SATUL ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ. INSTITUȚIILE** *(introducere* **Dinu C. Giurescu).**
Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, 400 pp., 47 lei: *primă abordare monografică a acestei problematici.*

● **Cornelia Ștefănescu — SUB SCUTUL SOARELUI.**
Editura Sport-Turism, București, 1985, 226 pp., 25 lei: *însemnările unui scriitor în călătorie pe pămîntul Libiei, cu evidențierea unor semnificative momente și mărturii ale istoriei trecute și prezente.*

● **Jacques Gernet — LUMEA CHINEZĂ** *(traducere de* **Șerban Stati** *și* **Romulus Ioan Budura;** *cuvînt înainte și note de* **Romulus Ioan Budura).**
Editura Meridiane, București, 1985, vol. I, —464 pp., vol. II —558 pp., 51 lei: *incursiune într-o strălucită civilizație făurită de-a lungul unei milenare istorii, prezentată într-o aleasă transpunere în limba română.*

● **Dan Bogdan, Viorel Știrbu — PE URMELE LUI ALEXANDRU IOAN CUZA.**
Editura Sport-Turism, București, 1985, 240 pp., 15,50 lei: *personalitatea și faptele domnitorului Unirii din 1859, evocate pe fundalul istoric al epocii sale.*

● **HOREA ÎN PUBLICISTICA ROMÂNEASCĂ DE ACUM UN VEAC** *(ediție îngrijită de* **Nicolae Edrolu).**
Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, 226 pp., 11,50 lei: *selecție din articole și studii publicate în deceniile șapte și opt ale secolului trecut.*

● **Valeriu Braniște — CORESPONDENȚĂ. VOL. I** *(cuvînt introductiv: acad.* **Ștefan Pascu;** *ediție de* **Valeria Căliman** *și* **Gheorghe Iancu).**
Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, 320 pp., 19,50 lei: *198 scrisori din anii 1879-1895, trimise sau primite de militantul pentru unitatea națională a românilor.*

● **DOCTRINE POLITICE CONTEMPORANE** *(coordonator prof. univ. dr.* **Marin Voiculescu).**
Editura didactică și pedagogică, București, 1985, 344 pp., 35 lei: *manual pentru învățămîntul universitar.*

Există în ţara noastră o tradiţie de cercetare a evului mediu occidental aproape centenară, dacă-i socotim vîrsta de la primul studiu al tînărului N. Iorga. Generaţia următoare, cea a lui Gh. I. Brătianu, a dus mai departe investigarea arhivelor străine şi a dezvoltat la Bucureşti, Iaşi şi Cluj învăţămîntul universitar consacrat aceluiaşi domeniu. Turnarea într-un tipar instituţional a unor eforturi individuale şi, pînă atunci, încă răzleţe cerea o întregire: pregătirea unei noi serii de specialişti a fost unul din scopurile în vederea cărora, în 1920, statul român a creat cele două şcoli de la Roma şi Fontenay-aux-Roses (Paris).

AMALFI — ÎNTRE ANTICHITATE ŞI EVUL MEDIU

MIHAI BERZA

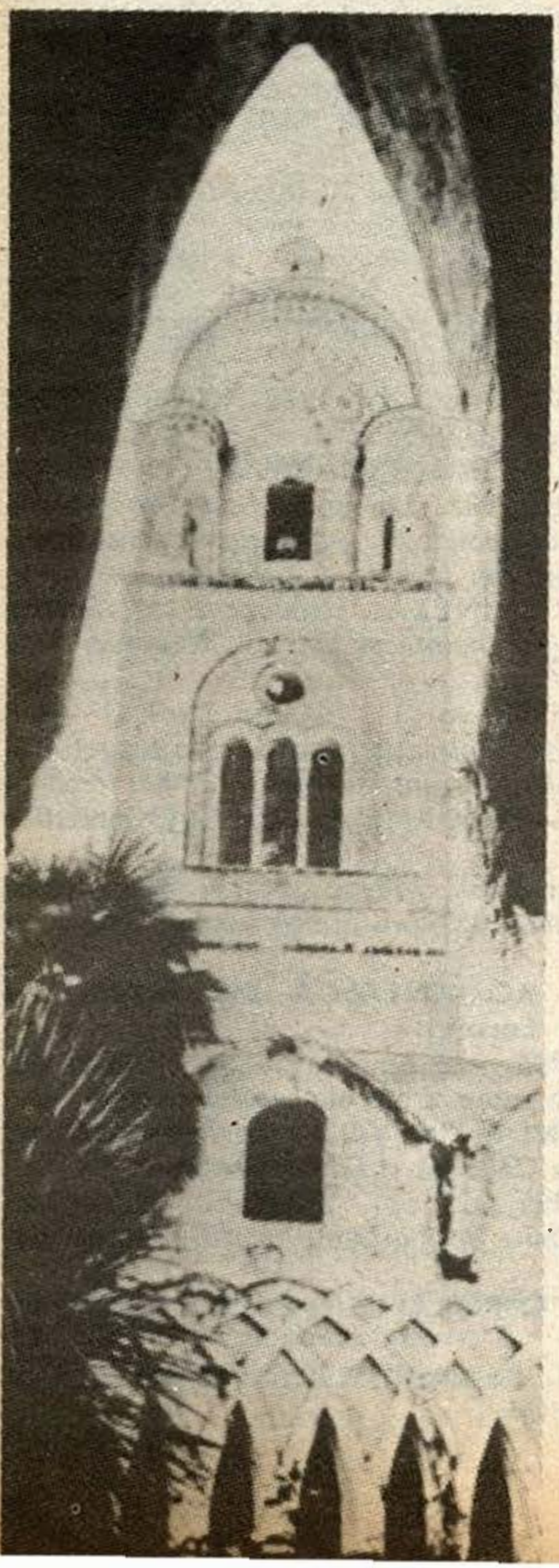

M. Berza făcea parte din această a treia generaţie, căreia condiţii excepţional de favorabile i-au îngăduit să-şi desăvîrşească în străinătate formaţia intelectuală, pe temeiile ştiinţifice solide dobîndite în ţară, şi să beneficieze de contactul nemijlocit şi îndelungat cu mişcarea istoriografică a vremii, purtătoare de idei şi metode noi. Astfel, continuitatea de preocupări era asigurată iar prestigiul internaţional, moştenit de la înaintaşii direcţi, era înnoit prin verificări repetate în confruntarea cu colegii străini.

Nu e nevoie de a aminti aici decît principalele etape ale unei biografii care se confundă cu opera învăţatului[1]. Pentru Mihai Berza, născut la Tecuci în 1907 şi absolvent al Facultăţii de litere din Iaşi, unde-i avusese drept profesori pe Gh. I. Brătianu, Ilie Minea, O. Tafrali şi Andrei Oţetea, stagiile la Roma (1932-1934; 1936-1938) şi Paris (1935-1936) au reprezentat o perioadă rodnică, nu numai de asimilare, ci şi de reflecţie originală şi constructivă. Activitatea de cercetare, începută acolo, a continuat în ţară, după intrarea lui M. Berza în grupul de colaboratori ai Institutului de istorie universală „N. Iorga", al cărui director-adjunct a fost din 1943 pînă în 1948, deţinînd în acelaşi vreme şi funcţia de secretar de redacţie al publicaţiei cărela a izbutit să-i asigure un nivel deosebit de înalt, Revue historique du Sud-Est européen. Trecerea sa din învăţămîntul secundar la o catedră universitară a avut loc în 1944. De la Şcoala superioară de arhivistică a fost transferat la Universitatea din Bucureşti şi prezenţa sa acolo, în anii 1950-1952, apoi 1954-1973, a avut atît sensul îndeplinirii unei datorii, cît şi pe acela al împlinirii unei vocaţii.

La reînfiinţarea unui Institut de studii sud-est europene, în 1963, i s-a încredinţat conducerea acestuia. Astfel, pînă la moarte, care a pus capăt înainte de vreme, în 1978, unei opere de organizare a vieţii noastre ştiinţifice căreia M. Berza i-a închinat cea mai bună parte a puterilor sale, el a fost profesorul respectat şi iubit a două generaţii de cercetători. În acelaşi timp, cu orice prilej oferit de întîlnirile ştiinţifice internaţionale, la care participa ca reprezentant al României, el a făcut dovada că istoriografia noastră a rămas credincioasă unei tradiţii care-i fixează locul în conştiinţa culturală europeană. Numeroasele recunoaş-

[1] Menţionăm că în anul 1985, la Editura Eminescu sub îngrijirea lui Andrei Pippidi a apărut o culegere de studii ale lui Mihai Berza, intitulată *Pentru o istorie a vechii culturi româneşti* — n.r.

teri de care M. Berza a avut parte peste hotare, dintre care cea mai de seamă a fost alegerea sa, în 1970, în Biroul Comitetului internaţional de ştiinţe istorice, n-au răsplătit doar contribuţia sa personală, prin studii de critică riguroasă şi prin sinteze de largă viziune, la progresul cercetărilor de istorie românească, sud-est europeană sau occidentală, ci au confirmat această biruinţă a culturii noastre în luptă cu izolarea şi cu marginalizarea.

După cum se vede, capacitatea de a interveni cu egală îndreptăţire în problemele de istorie naţională şi universală a fost o trăsătură caracteristică a personalităţii ştiinţifice pe care o evocăm. Despre aceasta stă mărturie, într-o ordine de preocupări de care istoricii români s-au apropiat mai rar, o întreagă serie de lucrări ale lui M. Berza cu privire la apusul Europei în secolele VIII-X. E vorba, în primul rînd, de teza sa de doctorat, Originile şi dezvoltarea cetăţii Amalfi pînă la apariţia ducatului, **susţinută la Universitatea din Iaşi în mai 1935 şi publicată în 1938 în anuarul Şcolii române din Roma** (Amalfi Preducale, în Ephemeris Dacoromana, **VIII, pp. 349-444).**

Numele oraşului din sudul Italiei, de pe ţărmul golfului Salerno, este cunoscut din istoria legăturilor comerciale între Occident şi Mediterana orientală. Negoţul amalfitan, alături de cel veneţian, a trecut printr-o înflorire excepţională în secolele X-XI. Autorul român şi-a îndreptat investigaţiile spre cel mai îndepărtat trecut al micii republici orăşeneşti, pentru a se ocupa de rolul pe care ea l-a avut la frontiera dintre posesiunile bizantine din Italia meridională şi expansiunea longobardă care, începînd din 568, a cuprins cea mai mare parte a peninsulei. La sfîrşitul epocii tratate în acest studiu, Sicilia, pe care Imperiul o stăpînise din zilele lui Justinian şi pînă în veacul IX, se găseşte în întregime în mîinile arabilor.

Din dipticul conceput de Mihai Berza, care ar fi trebuit să înfăţişeze în continuare istoria oraşului Amalfi sub dominaţia normandă şi în vremea rivalităţii cu Pisa, nu avem decît partea întîi. Cartea pe care autorul ar fi dorit s-o scrie a fost sacrificată împrejurărilor unei alte istorii, cea contemporană, care, chiar din anul în care apărea Amalfi Preducale **(1938), şi-a schimbat brusc cursul, cu efecte neprevăzute şi asupra carierei învăţatului nostru, căruia nu i-a mai fost dat să revină la studiile sale din tinereţe. Totuşi, după aproape o jumătate de secol, valoarea acestora a rămas neştirbită şi ultimii cercetători ai subiectului, români şi străini, le acordă atenţia cuvenită unor contribuţii fundamentale.**

Drumul parcurs de amalfitani de la situaţia de autonomie periferică bizantină la bunele relaţii cu arabii, trecînd printr-o perioadă de lupte cu cetăţile vecine — Neapole, Benevento, Salerno şi Capua — este reconstituit pas cu pas, supunînd criticii firavele indicaţii pe care documentele le furnizează cu multă zgircenie. Mai presus de cîştigul dobîndit în mărunte probleme de interes local este însă meritul lui M. Berza de a fi adus, pe această cale, o confirmare ideii istoricului belgian Henri Pirenne, după care unitatea mediteraneană a lumii antice a dăinuit pînă în momentul în care ţărmul sudic al Italiei şi Sicilia au intrat sub aceeaşi stăpînire musulmană, care se întindea asupra Africii de Nord şi Spaniei. Închiderea Mediteranei occidentale de către arabi capătă, în această concepţie, semnificaţia unui prag între antichitate şi evul mediu. Concluzia, pe care M. Berza nu lipsea s-o arate într-un articol publicat, tot în 1938, în Convorbiri literare, **va fi că Bizanţul îşi păstrează poziţia de principal centru de civilizaţie pînă în secolul XI, ceea ce înseamnă o redimensionare, nu numai din punct de vedere cronologic, a istoriei europene.**

Paginile care urmează, desprinse din lucrarea despre Amalfi, în fericita traducere din italieneşte a lui Mircea Ivănescu, îngăduie aşadar cititorilor acestei reviste — în care au mai apărut texte semnate de Mihai Berza — să se apropie de un fragment semnificativ din viaţa societăţii medievale. Totodată, ele reamintesc, printr-un exemplu demn de urmat, necesitatea de a nu părăsi preocuparea pentru istoria universală, căreia istoria noastră îi aparţine inseparabil şi prin care ea îşi găseşte cu adevărat înţelesul întreg.

Andrei PIPPIDI

La mijlocul secolului X, calea străbătută de amalfitani era, încă de pe atunci, lungă şi rodnică. Navele lor colindau mările, după toate probabilităţile, din Spania pînă în Siria; mai mult ca sigur, negustătorii lor ajungeau din Alpi pînă la coastele Africii, în porturile Egiptului şi în splendidul Bizanţ din sec. XI al împăraţilor macedoneni. Oraşul era populat şi bogat, coloniile sale se organizau pe ţărmuri îndepărtate.

Vrînd parcă să cuprindă într-o singură formulă frumoasa ascensiune a Amalfiului, călătorul arab Ibn Hawqal, care a văzut oraşul în 977, l-a descris astfel: „Este oraşul cel mai prosper din Longobardia[1], cel mai nobil, cel mai ilustru pentru condiţiile sale de viaţă, cel mai bogat şi mai strălucit. Teritoriul Amalfiului se învecinează cu cel al Neapolelui, care e un oraş frumos, dar mai puţin important decît Amalfi".

Promisiuni abile şi daruri bogate

Prima menţiune istorică a oraşului Amalfi se găseşte într-o scrisoare a papei Grigore I. În ianuarie 596, acest energic papă îl însărcina pe omul său de încredere să obţină reîntoarcerea în turma dreptcredincioşilor a episcopului de Amalfi, care-şi părăsise credinţa, în urma presiunilor exercitate în acea epocă de invadatorii longobarzi.

Oraşul, intrat în istorie prin cele cîteva rînduri ale scrisorii papale, făcea parte din posesiunile imperiale ale Bizanţului, din Italia, care rezistaseră după pierderea celei mai mari părţi din teritoriile cucerite de invadatorii pe care ne-am obişnuit să-i denumim barbari. După instalarea lor în Benevento, în jurul anului 570, longobarzii şi-au continuat înaintarea către sud. Ieşirea la mare re-

[1] În anul 568, o populaţie de origine germanică, longobarzii, venind din Pannonia şi Noricum, au atacat Peninsula Italică prin est. Ei au ocupat interiorul ţării stabilindu-şi capitala la Benevento — *n.r.*

prezenta un punct fix al politicii lor. Deşi în ianuarie 596, hotarele stăpînirii longobarde ajunseseră la aproape 20 km de oraş, Amalfi nu a fost ocupat de longobarzi nici atunci, nici mai tîrziu, deoarece, cînd îl întîlnim pomenit din nou în surse istorice, aproape două secole mai tîrziu, el face parte în continuare din Italia bizantină în general şi din ducatul Neapolelui în special.

Între timp, situaţia în Italia meridională se schimbase în favoarea ducatului longobard de Benevento. Ducele de Benevento îşi luase titlul de principe şi îşi transferase capitala la Salerno. În prima jumătate a sec. IX, Amalfi a continuat să fie implicat în gravul conflict dintre ducatul Neapole şi principatul longobard. Sicardo de Benevento moştenise de la înaintaşii săi tendinţele politicii agresive faţă de ducatul Neapolelui. După o serie de incursiuni, a fost încercată o lovitură împotriva oraşului Amalfi. Acesta a căzut în puterea lui Sicardo *„sine sanguinis effusione"* [fără vărsare de sînge], atacul fiind pregătit din timp printr-o intensă acţiune de propagandă. Cu promisiuni abile şi daruri bogate, Sicardo a reuşit să-şi creeze în Amalfi un partid filo-longobard. O parte din nobilimea amalfitană şi-a părăsit oraşul pentru a se stabili la Salerno.

După moartea lui Sicardo, Amalfi nu a mai revenit sub obedienţa ducelui de Neapole. La 1 septembrie 839, amalfitanii şi-au ales propriul conducător, pe un anume Pietro. De la această dată se poate spune că a început o nouă perioadă în istoria oraşului.

Ca şi Veneţia, Amalfi s-a maturizat în momentele cînd evul mediu se stingea. Ca şi în cazul Veneţiei, rolul său avea să fie cel de intermediar între Orient şi Occident. Într-o epocă în care Europa Occidentală trăia liniştea unui regim înapoiat, stagnînd într-o economie feudală, închisă, aceste două oraşe erau centre de activitate comercială şi de dezvoltare economică. E de presupus deci că naşterea oraşului nu a însemnat altceva decît trecerea de la pescuit şi agricultură la viaţa comercială.

Un aliat de preţ — furtuna

Marele noroc al amalfitanilor a constat în faptul că au rămas sub bizantini, Bizanţul reprezentînd o viguroasă civilizaţie materială, cît se poate de favorabilă dezvoltării comerţului maritim.

Relaţii prieteneşti, atît comerciale cît şi politice, fuseseră stabilite cu ţările arabe şi Bizanţul. Dar, în ciuda acestor relaţii, incursiunile tot mai insistente ale sarazinilor [denumire dată musulmanilor din ţările arabe] pe coasta italiană începuseră să fie resimţite ca o primejdie prea bine conturată pentru ca cetăţile campane — printre care Neapole şi Amalfi — să mai ezite. În 846, trupele sarazine au fost înfrînte şi silite să se retragă; un alt atac sarazin a avut loc în cursul anului 849.

În vreme ce se lucra încă la terminarea fortificaţiilor considerate necesare după invaziile anterioare, a sosit ştirea că o mare flotă arabă se îndreptă către Roma. Navele din Neapole, Amalfi, Gaeta au sosit la Ostia înaintea celor sarazine, reţinute probabil de vremea rea cîteva zile. Victoria, care la început părea să încline de partea acestora din urmă, a fost pecetluită de o furtună care, în favoarea flotei creştine, a distrus navele sarazine. Cei salvaţi de la înec au fost în parte ucişi, în parte puşi în lanţuri şi siliţi să lucreze la zidurile de apărare. Chiar dacă facem parte rolului jucat de furtună, flota oraşelor campane a fost cea care, împiedicîndu-i pe sarazini să debarce, a scăpat Roma de ameninţare.

Pentru amalfitani, această împrejurare a marcat, în mod favorabil, primul lor deceniu de adevărată autonomie. Amalfitanii contribuiseră să salveze, cel puţin pentru o vreme, coastele campane de primejdia sarazină, să menţină libertatea navigaţiei în Marea Tireniană şi să asigure apărarea Romei înseşi, într-unul din momentele cele mai dificile ale acestui secol, atît de plin de primejdii şi ameninţări.

Dacă este adevărat că Amalfi nu a dorit să fie longobard, nu s-ar putea spune că n-ar fi vrut să fie napolitan; el îşi îndrepta privirile spre Neapole ca spre locul de unde considera firesc să-i vină ajutor şi eliberare. Şi totuşi... Slăbiciunea Neapolelui a făcut posibilă, şi deci necesară, libertatea Amalfiului.

Celui mai cunoscut dintre conducătorii amalfitani în această epocă, Marino, îi sînt consacrate, în *Cronica amalfitană*, însemnări mai bogate decît tuturor celorlalţi. Potrivit acestei cronici, el ar fi guvernat Amalfi, prima oară, timp de 14 ani. În orice caz, durata domniei sale a fost mai îndelungată decît a oricăruia dintre predecesorii săi. În acelaşi timp, el a fost primul care a încercat, atît în prima sa perioadă de guvernare, cît şi în a doua, să-şi creeze o dinastie, asociindu-şi, pe rînd, fiii la putere. Politica sa dinastică poate fi urmărită şi din relaţiile de rudenie pe care le-a stabilit cu alte mici dinastii învecinate. O asemenea politică trebuie să fi întîmpinat rezistenţă în Amalfi, după cum s-a izbit de opoziţie şi în Neapole. Conflictul cu ducele de Neapole a izbucnit, iar rezultatul i-a fost favorabil ducelui şi partizanilor săi din Amalfi. Ademario de Salerno, fiul lui Marino, a căzut în mîinile ducelui de Neapole. Acesta nu a fost decît începutul. Victoria completă s-a datorat unei conjuraţii urzite în Amalfi, ducînd la depunerea lui Marino, care a fost trimis prizonier la Neapole.

Reîntoarcerea lui Marino, datorată unui concurs de împrejurări nesemnalat în cronică, a însemnat sfîrşitul oricărei influenţe napolitane în Amalfi. Lupta dintre navele amalfitane şi flota napolitano-sarazină a constituit conflictul armat prin care s-a instaurat noua stare de lucruri [independenţa] rămasă definitivă pentru Amalfi. În întreaga perioadă ulterioară nu vom mai întîlni nici urmă de vreo pretenţie din partea ducelui de Neapole de a se mai amesteca în treburile a-

malfitane și nici în politica externă a orașului.

Dacă aceasta a fost evoluția relațiilor dintre Amalfi și ducatul Neapolelui, rămîne să vedem în ce mod au continuat raporturile cu Imperiul bizantin. Între participarea amalfitanilor, în 812, la războiul naval al bizantinilor cu sarazinii și data de 907, cînd întîlnim pentru prima dată un titlu imperial acordat unui conducător amalfitan, situația juridică a orașului Amalfi ca posesiune bizantină nu se modificase în nici un fel. Menținerea statutului de supuși ai Bizanțului — căruia nu-i corespundea nici o limitare a independenței de fapt — a avut desigur o certă importanță pentru amalfitani, întrucît le deschidea, în cele mai bune condiții, comerțul pe una din piețele cele mai cunoscute ale vremii.

Valoarea comerțului amalfitan rezultă însă și din dezvoltarea flotei sale, care se bucura de faima de a fi cea mai puternică din Marea Tireniană. Din punct de vedere politic însă, intervențiile Amalfiului în afara propriului teritoriu au fost tot mai puține. Întreaga energie a cetății Amalfi, în această perioadă, a fost, pe de o parte, absorbită, de rivalitătile interne, iar, pe de altă parte, și mai ales, a fost îndreptată spre adevărata sferă a activității și intereselor sale, cea a comerțului și a vieții economice. Totuși, trebuie să menționăm aici expediția furibundă, din 902, a emirului de Kairuan, Ibrahim ibn Ahmed, în Calabria și înaintarea sa victorioasă pînă la Cosenza, expediție care răspîndise teroare în întreaga Italie meridională. Încă de la debarcarea sa pe teritoriul italian, mai multe orașe s-au grăbit să-i trimită emisari, cerîndu-i tratative de pace. Emirul nici măcar nu i-a primit pe acești trimiși. Însă, din fericire pentru creștini, el a murit la 23 octombrie în urma unui atac de dizenterie în timp ce asedia Cosenza, și armata sa, pierzîndu-și căpetenia, s-a retras descurajată în Africa.

O urmare a profundei tulburări stîrnite de reînnoirea primejdiei arabe a fost constituirea unei mici ligi antisarazine din care făceau parte capuanii, napolitanii și amalfitanii, toți aflîndu-se sub conducerea contelui de Capua, Atenolfo. În iunie 903, aliații au traversat fluviul Garigliano pe o punte de vase și au început asediul celei mai importante baze sarazine. În cursul unei nopți, cînd măsurile de pază erau mai puțin severe, aliații au fost atacati de sarazini și obligați să se retragă. Urmăriți pînă la podul de vase, ei au reușit să reziste mai viguros în acel punct, silindu-i pe sarazini să se întoarcă între fortificațiile lor. Expeditia a sfîrșit însă fără nici un rezultat.

Charta de aur

Participarea amalfitană la liga antisarazină din 903 nu a avut nici o influență asupra relațiilor comerciale cu arabii. Cel mult a fost vorba doar de o scurtă întrerupere. Aceste relații pot explica faptul că la coaliția, mult mai importantă, care a reunit, în august 915, toate forțele Italiei meridionale reușind să distrugă cu totul centrul arab de la Garigliano, Amalfi a fost singura cetate care nu a luat parte. Într-un mod cel puțin paradoxal, același conducător al Amalfiului care refuzase să ia parte la lupta de la Garigliano, Mastalo I, a primit de la Nicolae Misticul, patriarhul Constantinopolului, o chartă de aur, pentru a-l îndemna să-și continue acțiunile de salvare a sclavilor creștini din mîinile arabilor! Acestor raporturi bune cu sarazinii trebuie să li se datoreze, desigur, și faptul că în timpul expedi-

„Revolta Salernului" (împotriva împăraților germani). Miniatură dintr-un manuscris din 1197, aflat la Biblioteca din Berna

Reproducerea fotografiei lui Mihai Berza, expusă la Institutul de studii sud-est europene pe care l-a condus din 1963 pînă în 1978, data morții învățatului român (p. 22)

Clădirile în stil gotic conferă trăsături specifice peisajului citadin din Amalfi (p. 22)

(Continuare în p. 31)

Cum am văzut în numărul anterior, în aprilie 1870, prin doi membri ai săi (Petre P. Carp şi Vasile Pogor), deveniţi miniştri, Junimea a debutat în viaţa politică. Titu Maiorescu ocupase doar un loc de rezervă pe un proiect de listă guvernamentală. El a trebuit să mai aştepte încă patru ani pînă la afirmarea sa evidentă în viaţa politică, eveniment petrecut în 1874, prin dobîndirea unui portofoliu ministerial. Să urmărim acest moment din viaţa lui, aşa cum este prezentat în biografia pe care i-a realizat-o Z. Ornea şi care se află în curs de pregătire la Editura „Cartea Românească". Precizăm că titlul fragmentului, notele de subsol şi completările cuprinse între paranteze drepte aparţin redacţiei noastre.

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

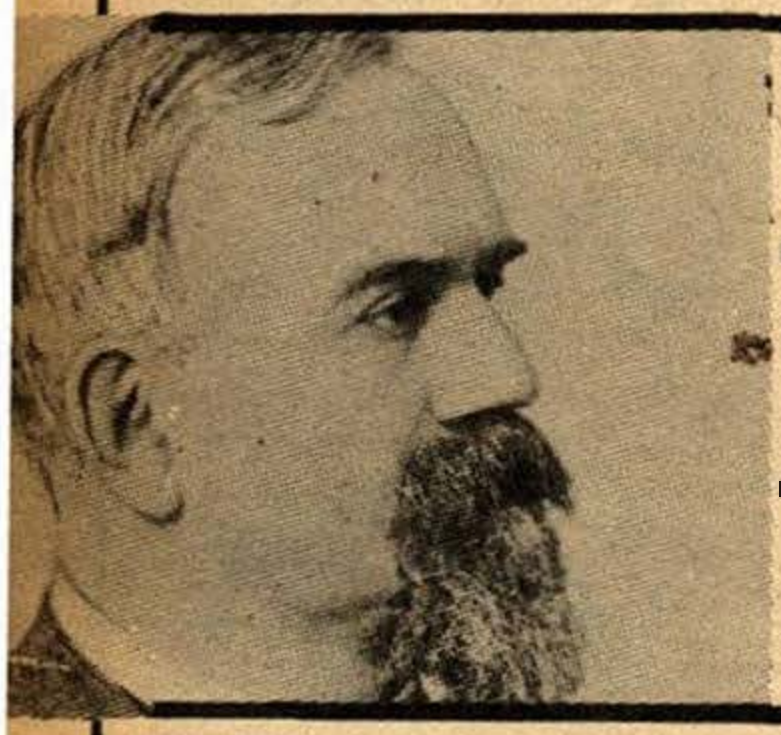

1874: TITU MAIORESCU şi primul său ministeriat

Z. ORNEA

La 7 aprilie 1874, T. Maiorescu devine ministru al cultelor şi instrucţiunii publice [în guvernul condus de Lascăr Catargiu]. Deşi e primul dintre parlamentarii Junimii care ajunge ministru, nu devine însă şi liderul grupării sale. Ba chiar îl pierde pe cel dinainte, cînd fusese lider nenumit. Şi aceasta pentru că în primăvara lui 1874, devin deputaţi (după reîntoarcerea din misiunea lor diplomatică în străinătate) Carp şi Th. Rosetti. Iar în Carp toţi junimiştii (inclusiv, deocamdată, volens, nolens, spiritus rector al Junimii) recunoşteau pe liderul lor politic. Chestiunea nu-l deranja, deocamdată, prea mult. La urma urmei, avea nevoie de un sfătuitor pentru comportamentul său într-un guvern deloc omogen. Iar Carp, încă tînăr, nu era intolerantul şi intransigentul de mai tîrziu.

Nu ajunsese ministru într-o perioadă degajată. Guvernul avea de întîmpinat grele dificultăţi financiare legate de cheltuielile implicate de construirea drumului de fier. Şi cum societăţile care îşi asumaseră obligaţia de a construi diversele porţiuni ale căii ferate erau străine (Strousseberg[1], Offenheim), cea dintîi ajunsă, între timp, în stare de faliment, opoziţia ştia să folosească bine această stare de lucru. Cum guvernul iniţiase, acum, şi tratative pentru un tratat comercial cu Austro-Ungaria (în condiţii care se anunţau inechitabile), opoziţia avea noi motive de atac. Acuzaţiile de „vînduţi străinilor" şi „antinaţionali", totdeauna la îndemînă de folosit în scopuri diversioniste de o opoziţie turbulentă, au fost din plin utilizate. Deşi, s-o spunem, conservatorii din guvernul şi din parlamentul care îl aveau drept conducător pe Lascăr Catargiu erau tot atît de buni patrioţi cît erau şi liberalii lui I.C. Brătianu. Deosebirea era că acum trebuiau să soluţioneze ei aceste dificile afaceri de stat, cu care, de altfel, se vor confrunta, din 1876 încolo, şi liberalii. În unele cazuri, liberalii au găsit, la probleme similare, ce-i drept (avînd parte uneori şi de conjuncturi mai favorabile), soluţii mai bune. Aceasta nu înseamnă însă deloc că patriotismul lor era superior celui al oamenilor politici conservatori. Dar recuzita politică nu a ştiut să inventeze ceva mai inteligent decît diversiunea falsului străinism şi a culpei antipatriotismului. Ca să fim imparţiali, se cuvine să adăugăm că din 1876 încolo, presa conservatoare (*Timpul* nu a făcut deloc excepţie) a invectivat cu aceleaşi acuzaţii guvernul liberal. Dincolo de manipulările politicianiste (totdeauna detestabile), rămîne însă faptul că guvernul lui Lascăr Catargiu era confruntat cu grave chestiuni economice şi politice, specifice unei ţări care păşise, necesar, pe calea modernizării în condiţiile cînd mijloacele financiare erau mereu insuficiente şi trebuia să apeleze la împrumuturi şi întreprinzători tehnici din străinătate.

Maiorescu a început (şi a continuat) prin a-şi vedea de treburile ministerului său, care

[1] *Magazin istoric*, nr. 2-5/1979.

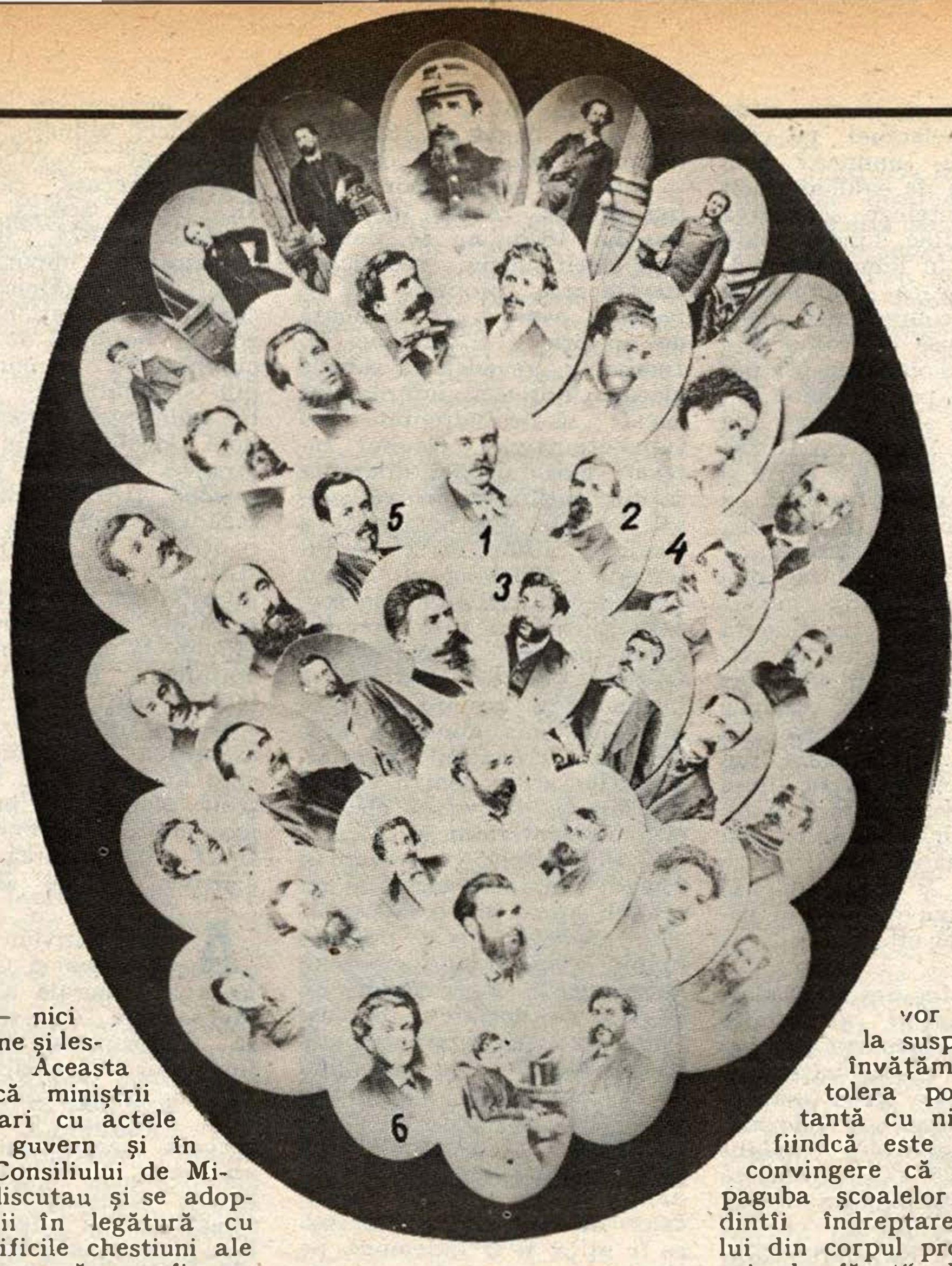

O parte din membrii societăţii Junimea, între care distingem pe: 1. Vasile Alecsandri, 2. Titu Maiorescu, 3. Leon Negruzzi, 4. Iacob Negruzzi, 5. Vasile Pogor, 6. A.D. Xenopol

În p. 26: *Titu Maiorescu*

nu erau — nici ele — puţine şi lesnicioase. Aceasta chiar dacă miniştrii erau solidari cu actele întregului guvern şi în şedinţele Consiliului de Miniştri se discutau şi se adoptau decizii în legătură cu cele mai dificile chestiuni ale ţării, asupra cărora fiecare trebuia să-şi exprime opinia, aprobînd sau respingînd hotărîrile care păreau optimale. Se gîndea să obţină votarea unei legi a reformei şcolare. Aceea, în general, foarte radicală, restrictivă, care se sprijinea pe principiul evoluţionismului junimist, al dezvoltării de la simplu la complex. Crearea sau întregirea fundamentului şcolar (şcoli elementare cu învăţători buni) şi apoi şcoli reale (de meserii) în dauna gimnaziilor şi a liceelor. Cît despre universităţi, acestea trebuiau limitate la activitatea strict necesară, chibzuind catedrele existente în aşa fel încît să fie reduse cele, socotite de el, politice (mai ales la facultăţile de drept).

Voia, devenit ministru, să se înconjoare în centrala ministerului şi în provincie de profesori şi inspectori pe care să poată conta, în orice eventualitate utilă lui. Încă în 1874 (mai?: scrisoarea din care citäm poartă data „25/5 1874", fără menţiunea în litere a lunii) îl însărcina pe prietenul I.M. Melik să-i convingă pe unii profesori ieşeni, care semnaseră un protest electoral, să revină asupra deciziei lor. Dacă nu vor accepta sugestia propusă, va dicta sancţiuni care, în cazuri extreme, vor merge pînă la suspendarea din învăţămînt. „Nu voi tolera politica militantă cu nici un preţ, fiindcă este intima mea convingere că a fost spre paguba şcoalelor şi că cea dintîi îndreptare a spiritului din corpul profesoral este aci de făcut". E, într-adevăr, vechea sa convingere, pe care a exprimat-o public. de pe tribuna Parlamentului, încă din mai 1871. Şi înţelegea acum să o aplice.

Totodată, proiectul său (din 1870) de a numi în şcoli competenţe, leale lui, începe să fie aplicat. În aceeaşi scrisoare mărturiseşte: „Să lămurim un punct: este pentru mine regulă, oarecum un princip de administrare de a introduce elementele din Junimea în şcoalele moldovene pretutindenea în locul ignoranţilor şi fanaticilor din fracţiune. Vorbeşte, te rog, despre aceasta şi cu Junimea într-o seară. Ce este aici compromiţător? Sînt Lambrior, Panu şi ceilalţi rudele mele? Umblu eu după vreun interes bănesc cu numirea lor? Pot eu lucra politiceşte

cu alţii decît cu elementul de progres intelectual, pe care îl cunosc în Junimea? Asta îmi pare aşa de evident, încît nu-ţi pot înţelege scrisoarea ta. Dar, în fine, fiindcă toate se întîmplă în lume, s-ar putea întîmpla ca Junimea să se creadă compromisă, dacă va fi introdusă în şcoale prin mine. Atunci va avea cel puţin amiciţie pentru mine încît să mi-o spună sincer de mai nainte. Atunci voi fi silit a vă lăsa pe toţi la o parte şi a înlocui pe bărnuţieni cu profesori recrutaţi de aici, din Craiova, din Braşov — de unde îi voi găsi". Şi apoi îl informa că situaţia guvernului e bună, consolidată prin măsuri aprobate de majoritatea deputaţilor. Iar Junimea, prin Carp, conduce majoritatea. Revenea, cu aceeaşi idee, la 6/5 1874 (din nou nu e precizată în litere luna): „Eu sunt hotărît a nu tolera politică militantă din partea nimănui. Să voteze oricine cum îi place, dar să nu insulte guvernul prin petiţii. jurnale etc."

Nu se încurca, aşadar, cu fineţuri şi infinite măsuri de prevedere. Era activ, decis şi cu iniţiativă. Toate menite să-i înfăptuiască programul de reformare a învăţămîntului stabilit încă în 1870. O dovedeşte prima sa intervenţie în Cameră. Se va produce tîrziu, tocmai la 18 decembrie 1874. Ceea ce e, oricum, de mirare. Dar pînă atunci Parlamentul avusese alte chestiuni, mai presante, de dezbătut. Iar ministrul cultelor şi instrucţiunii publice folosise răgazul cu soluţionarea unor importante chestiuni de organizare a şcoalelor şi de pregătire atentă a reformei pe care voia să o propună cînd îi va veni vremea. De fapt, e probabil că nu ar fi urcat pe tribuna Camerei dacă nu ar fi intervenit necesitatea discutării bugetului rectificativ al cultelor şi instrucţiunii publice pe anul 1875.

Asupra bugetului ministerului său nu avea, deşi ministru, nici o putere, deoarece fusese aprobat pe 1874 şi 1875, înainte de a i se fi încredinţat portofoliul. De nu ar fi fost pus înaintea faptului împlinit şi ar fi alcătuit el un buget pe 1875 l-ar fi gîndit altfel — pe capitole — solicitînd şi un spor al cifrei alocate. Acum, în preajma lui 1875, nu se puteau cere decît unele rectificări. Rectificarea propusă (şi, firește, aspru condamnată de opoziţie: C. Bolliac, N. Ionescu) prevedea ca sumele alocate iniţial internatelor liceale să fie îndreptate spre subvenţionarea elevilor interni existenţi, iar diferenţa să fie utilizată pentru subvenţionarea (prin burse) a elevilor silitori săraci. A intervenit îndelung şi violent (se putea altfel?) N. Ionescu, care afirma că prin rectificarea propusă ministrul Maiorescu voieşte desfiinţarea internatelor şcolare. A revenit la tribună ministrul, arătînd că adversarul său falsifică lucrurile, pentru că, de fapt, nu e dat afară nici un elev din internate şi că „starea internatelor o prezint în budget aşa cum există şi nu schimb nimic din ceea ce găsesc astăzi". Cît priveşte opinia sa de principiu în chestiunea internatelor nu se sfia să declare deschis: „sunt contra internatelor la liceele statului şi mă opun să se primească mai mulţi decît sunt astăzi". Şi aceasta pentru că internatele au fost transformate în focare ale politicianismului militant datorită profesorilor care îi aţîţă şi îi îndeamnă pe elevi nu spre studiu şi învăţătură, ci spre luptă politică.

Oricîte motive, chiar plauzibile, ar fi produs, atitudinea lui Maiorescu e cel puţin ciudată. Fostul bursier al fondului Ramonţai (chiar dacă el nu ştiuse că s-a bucurat de acest stipendiu) şi fiul lui Ioan Maiorescu, care şi el îşi făcuse studiile ca bursier în internate, se ridica acum împotriva acestor forme de ajutorare a elevilor. Că ele au devenit pepiniere ale politicianismului, fiind deturnate de la scopul lor instructiv, era desigur adevărat. Soluţia nu era însă desfiinţarea. Datoria morală a unui ministru al şcolilor era să restituie acestor instituţii scopul lor esenţial, luînd măsuri pentru stîrpirea maladiei incriminate. Poziţia sa era, deci, vulnerabilă şi greu de apărat, vestindu-i o situaţie precară ca ministru. În fine, în aceeaşi zi de 18 decembrie 1874, îşi apără rectificările împotriva opiniei lui Kogălniceanu care cerea subvenţionarea Muzeului naţional de artă prin cumpărarea unor tablouri din străinătate. Răspunsul lui aminteşte limpede de opiniile ideologice din *În contra direcţiei de astăzi în cultura română* (1872)[1]. Bugetul nu îngăduie asemenea investiţii pentru că „dezvoltarea artistică naţională cred că nu este încă ajunsă la momentul acela, unde ar trebui să ne gîndim la dînsa în budgetul statului". Banii contribuabililor, mai ales ai celor de la sate, nu trebuiesc folosiţi în asemenea scopuri: „Pînă cînd nu vom avea mai multe şcoli elementare prin sate şi mai multe drumuri, pînă atunci dezvoltarea culturei artistice trebuie să aştepte".

Apără într-un discurs, apoi, (ca şi Carp) integritatea morală a lui Petre Mavrogheni care demisionează din fruntea Ministerului finanţelor (ianuarie 1875), pentru că opoziţia (prin ziarele *Românul* şi *Telegraful*) specula amestecul său în afacerea austriacului Offenheim, concesionarul construcţiei căii ferate (Lemberg-Itcani-Iaşi-Roman). Acest Offenheim era anchetat de tribunalele vieneze. Într-o scrisoare, rău tradusă, se vorbea şi de faptul că situaţia lui Mavrogheni e de notorietate publică. Această precizare se referea însă la faptul că, în 1866, cînd, sub un guvern liberal (la finanţe fiind titular I.C. Brătianu), Offenheim a obţinut concesiunea acestei căi ferate, Mavrogheni era acţionar al consorţiului. Dar în 1868, Mavrogheni s-a retras din consorţiu, anunţînd despre asta Camera şi obţinînd daunele cuvenite. Opoziţia s-a folosit de acest incident pentru a ataca nu numai integritatea morală a lui Mavro-

[1] Este vorba despre studiul cu acest nume, una din cele mai importante lucrări de ideologie literară a lui Maiorescu.

gheni, ci a întregului guvern, cerînd alegeri libere. Mai ales că se apropiau noile alegeri și opoziția avea nevoie de material propagandistic electoral.

Opoziției i s-au alăturat foștii conservatori Christian Tell și Manolache Kostake-Epureanu, formînd, împreună cu liberalii, ceea ce s-a numit opoziția unită sau opoziția de la Mazar Pașa[1]. Cum întregul guvern era pus — prin aceasta — în grea dificultate — era normal ca și ministrul Maiorescu — leal — să intervie. Odată cu plecarea lui Mavrogheni din guvern, s-a operat o modificare în cabinet. Cantacuzino-Nababul a luat portofoliul finanțelor, iar un alt junimist, Th. Rosetti, a devenit titularul lucrărilor publice. Maiorescu a crezut — cum notează în jurnal, unde reîncepe să facă însemnări — că poziția sa în guvern e astfel întărită. O vreme va fi așa. Apoi, nu foarte tîrziu, se va convinge cîte iluzii deșarte și-a făcut.

În ianuarie 1875, Maiorescu are ocazia a se pronunța, într-un discurs parlamentar, asupra unei chestiuni care va fi una dintre marile sale înfăptuiri ca ministru (sau deputat) conservator. Trei au fost inițiativele: restaurarea bisericii episcopale de la Curtea de Argeș, aducerea în țară a documentelor Hurmuzaki[2] și începerea publicării lor, mărirea subvenției acordată școlilor române din Brașov. Pînă la urmă, acestea vor fi marile sale realizări ca ministru la culte și instrucțiune publică. Pentru că proiectele sale de reformă a învățămîntului (au fost două) vor eșua. E, fără îndoială, mai puțin decît ar fi vrut și decît îl îndreptățea competența sa de om al școlii. Dar împrejurările i-au fost împotrivă, iar el nu voia să se mulțumească cu paleative, adică semireforme.

Treburile ministeriatului îi ocupau, vorace, timpul: Parlament, Consiliul de Miniștri, prezența la ministerul pe care îl conducea, recepții, vizite. Nu uita (cum s-ar fi putut?) familia princiară. La sfîrșitul lui ianuarie 1875 a vizitat-o pe principesă și a ascultat lectura unor poezii ale ei traduse în românește. Și aceste înalte audiențe s-au repetat. În toamna lui 1875 acordă patru burse pentru studii de specialitate în străinătate unor foști absolvenți străluciți ai universităților românești. Dar a acordat bursele fără concurs. Această imprudență a atenuat-o cu o prudență. A repartizat bursele echitabil. Doi ieșeni (care erau și junimiști) și doi bucureșteni (studenți și partizani ai lui Hasdeu). Acești patru „fericiți" erau G. Panu, Al. Lambrior, Gr. Tocilescu și G. Dem. Teodorescu. Discuții tot au ieșit. A fost interpelat în Parlament, în martie 1875. S-a apărat și a scăpat cu bine.

Mihai Eminescu — fotografie din anii studenției

Se îngrijise însă mai înainte de destinul lui Eminescu. Poetul se afla la Berlin, unde practic nu avea din ce trăi pentru că banii de la tatăl său și subvenția Junimii se încăpățînau să nu sosească. Th. Rosetti, văzîndu-i situația, l-a angajat prin 1873 secretar pe lîngă agenția noastră diplomatică din capitala Prusiei. Dar slujba nu-i îngăduia să-și vadă de studii. E probabil, crede G. Călinescu, că în toamnele anilor 1871, 1872, 1873, poetul își depusese la Botoșani examenele de elev în particular pentru a-și clarifica situația școlară. În acest fel a putut frecventa Universitatea din Berlin, urmînd cursurile care îl interesau, în limitele timpului disponibil. Maiorescu, de îndată ce a fost încredințat că va deveni ministru, s-a adresat în scris poetului în 17/29 ianuarie 1874, chestionîndu-l: „Cum stai cu doctoratul de filozofie, îl faci în Berlin? Nu vreai mai bine să-l faci altundeva? Se-nțelege, numai în caz cînd nu ai avea încă pentru Berlin trieniul [frecventare a cursurilor timp de trei ani], cerut, de care la alte universități mai mici ai fi dispensat. Fă bine, răspunde-mi, adresînd scrisoarea la Iași". Și îl lasă limpede să înțeleagă că în curînd un junimist (poate chiar el, conducătorul Junimii) va deveni ministru de culte. și, astfel, poetului i s-ar deschide posibilitatea unei catedre universitare de filozofie la Iași. La 5 februarie (stil nou) poetul îi răspunde ministrului *in spe*. E măgulit și recunoscător pentru încrederea ce i se acorda. Dar consideră că o asemenea funcțiune ar veni „prea devreme" și adăuga: „Formalitatea unui titlu academic ar fi, desigur, piedica cea mai mică și cel mai ușor de trecut; dar e aceasta singură? Pot eu ca fără un plan de studii hotărît, pe care să-l fi prelucrat în întregime, să îndrăznesc la vîrsta mea să mă apuc de acest lucru?"

Poetul a anunțat că se va strădui să-și ia doctoratul, dar că i-ar fi necesar un sti-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1973.

[2] Maiorescu s-a deplasat la Cernăuți chiar în ziua depunerii jurămîntului, pentru a aduce în țară documentele din colecția lui E. Hurmuzaki, amenințate cu confiscarea de către autoritățile austro-ungare. Odată aduse la București, o comisie (din care făceau parte D.A. Sturdza, Al. Odobescu, M. Kogălniceanu, Theodor Rosetti, avîndu-l secretar pe I. Slavici) a înc put pregătirea lor pentru publicare; primul volum a apărut în 1876 (vezi amănunte în *Magazin istoric*, nr. 1/1974).

pendiu. E ceea ce ministrul a făcut de îndată, acordîndu-i, din bugetul departamentului, o sută de galbeni. Gestul lui Maiorescu rămîne de o extraordinară gingășie paternelă. E dovada înaltei stime purtată intelectualității poetului. Ce-i drept, nu înțelegea rezervele și excesivele scrupule ale poetului. Un doctorat în filozofie, firește, nu la Berlin, ci, cum îl povățuise, la o universitate oarecare nu prezenta — știa bine — mare dificultate. Voia repetată experiența sa de la Giessen? Sau aceea, mai apropiată, a lui Xenopol, care tot la Giessen și-a luat un doctorat în filozofie, fără a i se cere, nici lui, legiuitul trieniu? E probabil. Numai că Eminescu era altfel plămădit și nici nu putea proba, cu acte în regulă, fie și absolvirea unui gimnaziu sau liceu. Maiorescu, deși iritat că poetul nu și-a ținut promisiunea, nu a încetat să se ocupe de destinul său existențial. În vara lui 1874 poetul se afla la Iași. Chestionînd, indirect, prin amici, de intențiile viitoare ale poetului, Maiorescu își dă seama că proiectul a rămas suspendat undeva între speranță vagă și renunțare deznădăjduită. În august sau septembrie 1874, poetul a fost numit director al Bibliotecii centrale din Iași, Eminescu anunțîndu-și prietenii că această slujbă, liniștită, îi va îngădui să-și continue prepararea doctoratului. Iluzie. Și, peste un an, cînd Maiorescu a fost nevoit să-i propună poetului abandonarea postului directorial, îl va numi, în împrejurările cunoscute, revizor școlar pentru județele Iași și Vaslui. Cît timp și-a păstrat funcțiunea ministerială, situația poetului, ca slujbaș al statului, a fost în afara primejdiei. Și-a pierdut-o numai de îndată ce ministrul a fost nevoit să demisioneze.

Vara anului 1875 Maiorescu a rămas în București, ocupat de treburile sale ministeriale. Pregătea, tenace, în ciuda riscurilor bănuite, a sa reformă a învățămîntului. Își trimisese familia în străinătate (la Pyrmont), iar el lucra de zor, ajutat de consultanți, la planurile reformatoare. Cum era zăpușeală, cînd și cînd își îngăduia mici excursii ca aceea din iunie cînd, însoțit de Mite și Wilhelm Kremnitz, a fost prin Pitești-Rucăr-Bran-Brașov. În iulie a plecat, prin Viena, la Berlin, cu însărcinări oficiale legate de interminabilele tratative „despre calea ferată" cu bancherii de la Discontogesellschaft și a purtat discuții, firește, la Ministerul de externe. O scurtă escală pariziană pentru a participa la congresul Societății de geografie, de aici prin Elveția și apoi în vizită la Sigmaringen, unde a fost primit de părintele principelui Carol, bătrînul Anton de Hohenzollern. I s-a părut necesar să-și noteze în jurnal opiniile bătrînului principe despre atitudinea Prusiei în criza orientală. După ele reieșea că Bismarck, care îl domina pe împărat, se înțelesese cu Gorciakov. Prusiei i se garanta deplină libertate de acțiune în disputele ei cu Franța și Austria, iar Rusia căpătase, în schimb, drept de acțiune, potrivit intereselor ei, în Europa răsăriteană. „Prin urmare — nota ministrul nostru — Prusia ostensibil [vădit] va păși aici în al doilea rînd, *à la remorque de la Russie*. României însă nu-i va aduce nici folos, nici pagubă". Paraliticul principe Anton se înșela profund. Această împărțire a zonelor de influență între cele două mari puteri autocrate va aduce, peste trei ani, mari daune politice țării noastre. Să nu fi înțeles Maiorescu acest pericol iminent? L-a intuit și s-a mulțumit să transcrie alb, fără comentarii, ipotezele principelui de Sigmaringen? Sau, pur și simplu, refuza să se gîndească la complicatele perspective externe, preocupat cum era de problemele departamentului său, care presupuneau, și ele, ostilități de anvergură?

La mijlocul lui august se reîntorsese în țară. A inspectat monumente de cult din zona Tîrgoviștei și se îngrijea de întemeierea celor două sute de noi școli primare în comunele rurale. Era îngrijorat și dîrz în inițiativele sale. Trecuse prin multe și știa că îl așteaptă alte mari dificultăți. Înțelegea, în sfîrșit, că ministeriatul nu e numai aducător de onoruri și avantaje. Chipul său, de acum, exprimă îngrijorare și îndîrjire. Părul capului se grizonase bine și se rărise. Fruntea largă și bombată, subliniată de pieptănătura cu cărare într-o parte, anunța o chelie timpurie. Ochii mari, negri, încadrați de nasul său gros, exprimă o tristețe vizibilă. Dar nu e deloc tristețea celui învins. Ci a luptătorului hotărît să nu renunțe. Își tunsese, în sfîrșit, puțin barba. Nu mai era aceea alungită à la Napoleon al III-lea sau Alex. Ioan Cuza pe care i-o știm de prin 1862 și cu care se imortalizase în vestitul medalion al Junimii din 1867. Acum avea o barbă scurtă, numai ușor alungită, bine înspicată și unită cu mustața, linia gurii abia întrevăzîndu-se. Nici o urmă de zîmbet sau de surîs nu luminează acest obraz concentrat, cu privirea îndreptată parcă spre un interlocutor ostil. Toate componentele acestui facies exprimă decizie și o neînduplecare temperamentală bătăioasă. E imaginea chipului său care nu se va mai schimba de acum încolo. Va îmbătrîni, desigur, părul îi va albi treptat cu totul, dar liniamentele și „componentele" feței sale de acum, din 1874-1875, se vor păstra aproape intacte. E imaginea, surprinsă bine de fotograf, a unui luptător care știe ce vrea. Dar a unui combatant cu inima rănită, încercată de mari conflicte interioare. Nici unde (nici în viața sentimentală, nici în aceea publică) nu găsise liniște și împlinire, care îi erau totuși atît de necesare. Negurile se adunau de peste tot, întunecîndu-i existența și vestind o furtună care îl va marca profund. ■

PICTORUL M. DAN

În nr. 3/1986, revista noastră a publicat pe coperta a doua o pictură din sec. XIX, reprezentînd-o pe „Despina doamna oferind domnitorului Neagoe Basarab daruri pentru construirea ctitoriei de la Curtea de Argeș". Pe marginea acestei reproduceri, muzeograful principal *Silvia Acojocăriței*, de la Muzeul de Artă al R.S. România, face următoarele precizări:

Tabloul respectiv, aflat astăzi în patrimoniul Galeriei Naționale din cadrul Muzeului de Artă al R.S. România, a fost prezentat în anul 1881 la Expoziția artiștilor în viață, din București. În catalogul expoziției era menționat cu titlul Doamna lui Neagoe vodă prezentîndu-i odoarele și diamantele sale, ca să serve la terminarea catedralei de la Curtea de Argeș. *Compoziția era semnată, în josul pînzei, dreapta spre mijloc, cu alb-gri, M. Dan.*

Cine a fost acest pictor? Dan sau Donilescu Mihail (1836-1885) s-a născut într-o familie de țărani săraci din satul Piștești-Gorj. În 1860 a venit în București. Cu sprijinul lui Theodor Aman (directorul Școlii de arte frumoase din Capitolă), a urmat cursurile acestei școli, unde i-a mai avut profesori pe Gh. Tattarescu și C.I. Stăncescu. După absolvire, a fost numit, în 1871, profesor de desen și caligrafie la școala centrală de fete din București, iar în 1881 a fost transferat la Liceul Național din Iași. A participat, între anii 1865 și 1881, la mai multe expoziții colective, fiind medaliat cu aur în 1868.

Din moștenirea sa artistică, nu prea bogată numeric, s-au păstrat cîteva tablouri cu subiect compozițional (Țărancă venind de la fîntînă, Țărancă dormind pe un snop de grîu), *precum și mai multe portrete, printre care cele ale lui M. Kogălniceanu, I. Heliade-Rădulescu, V.A. Urechiă.*

În Galeria Națională de la Muzeul de Artă al R.S. România se află expuse două tablouri ale lui Dan Mihoil: portretul Mariei Pițeșteanu (căsătorită I. Grădișteanu), realizat în 1862, și cel al lui Dimitrie Bolintineanu, pictat în 1876, după fotografii, la patru ani de la moartea poetului.

AMALFI — ÎNTRE ANTICHITATE ȘI EVUL MEDIU

(Urmare din p. 25)

ției arabe din 928 împotriva Salernului și Neapolelui — care au fost silite să cumpere pacea cu bani și daruri bogate — Amalfi nu a avut nimic de suferit din partea invadatorilor, deși bogățiile atît de cunoscute ale orașului ar fi trebuit să constituie un însemnat punct de atracție.

Ascensiunea la putere a lui Manso Fusilis, tatăl și antecesorul lui Mastalo I, poate fi considerată ca începutul unei epoci noi în istoria Amalfiului, căci de la această dată orașul a rămas în stăpînirea aceleiași familii timp de 60 ani, trecînd apoi, ca urmare a unui atentat, în mîinile alteia, care a deținut puterea pe toată durata de existență a statului liber amalfitan.

Însă domeniul în care Amalfi și-a desfășurat ambițiile și în care și-a cîștigat succese indiscutabile era unul cu mult mai important decît cel unde se ciocneau interesele și rivalitățile din Italia meridională. Cum am mai spus, flota din Amalfi devenise cea mai importantă flotă italiană din Marea Tireniană și, laolaltă cu cea a Veneției, singurele flote care puteau avea un cuvînt greu în politica dusă de creștinătatea occidentală. E adevărat că amalfitanii nu au pus această flotă decît o singură dată în slujba creștinătății, adică atunci cînd datoria lor de creștini a coincis întru totul cu interesele lor. Mai puțin mîndri, sau mai puțin puternici, decît venețienii, ei au încercat să-și salveze în alte moduri decît prin război interesele lor în regiunea tireniană.

Nu lipsiți de sentiment religios și, în același timp, fiind niște adevărați oameni de afaceri, amalfitanii au știut ceea ce în termeni moderni s-ar numi „să joace pe două fronturi". Ei recunoșteau cultul moaștelor sfintei Trofimena și în același timp îi ajutau pe piratii arabi să amenințe tronul apostolic; înfrumusețau bisericile, dar făceau c ntrabandă. Unii dintre ei s-au hotărît chiar să se retragă în mănăstiri și să-și încheie acolo o viață nu totdeauna dedicată practicilor creștine. Iubitori de cîștig, ei au fost totuși pionieri ai noilor forme de civilizație europeană. Dacă cu propriile lor nave ei nu au acceptat să-și servească decît strict interesele lor, în același timp au știut să slujească și cauza progresului.

E drept că s-au bucurat și de circumstanțe favorabile. Ele se pot reduce la două, a căror importanță depășește efectul tuturor celorlalte. Prima este menținerea în sînul Imperiului bizantin, care a salvat orașul de profunda decădere navală înregistrată pretutindeni în restul Italiei longobarde și care a deschis pentru Amalfi una dintre cele mai importante piețe ale epocii. Cea de-a doua împrejurare favorabilă a fost oferită de invaziile islamice.

Această mare amenințare, apăsînd asupra Europei și care a dat ultima lovitură — decisivă — formelor de viață economice și sociale ale antichității, silind lumea occidentală să trăiască timp de secole în forme înapoiate, a fost pentru amalfitani o adevărată binecuvîntare. Scindarea între Orient și Occident nu putea dura multă vreme. Aici se oferea un rol, vechiul rol jucat de sirieni și de evrei, și o nouă piață, o piață enormă, care se cerea exploatată. Odată cu venețienii, amalfitanii au fost primii care au ocupat acest rol și acest loc rămase libere.

Oamenii din Amalfi erau într-adevăr potriviți pentru a concura la ocuparea locului de care e vorba. În acest sens, pînă și defectele lor, lipsa scrupulelor religioase, ca și lipsa de scrupule în general, marea lor iubire de cîștig le-au fost de un ajutor prețios. Însă acestor calități, să le spunem negative, li s-au adăugat altele, deosebit de pozitive. Ei erau înainte de toate îndrăzneți, calculați și întreprinzători și — pentru epoca lor — știau să vadă foarte departe. ■

Versiunea românească de
Mircea IVĂNESCU

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția 1986

1921-1986: PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — GLORIOASĂ ANIVERSARE

Răspunsurile la întrebări

Seria I

1) 540
2) La începutul lunii iulie 1933
3) Times
4) Manufactura de postav de la Pociovalişte
5) Nicolae Titulescu
6) 16-22 octombrie 1945
7) 26 mai 1877
8) Turda
9) Unitate naţională
10) 140

Seria II

1) Congresul XIII al P.C.R.
2) Slatina
3) Ce vor socialiştii români?
4) Consiliul Naţional Român Central
5) 1892
6) Pragramul partidului — Declaraţii de principii
7) Tebea
8) Peste 300
9) Batalioane roşii
10) 15 august 1931

Seria III

1) Pentru integritatea şi independenţa României
2) Mihai Viteazul
3) Oameni şi fapte de la 1848
4) 18 februarie 1936
5) 16 congrese şi două conferinţe naţionale
6) Blocul Naţional-Democratic
7) Cca. 5 000 000 dolari
8) 1945
9) Constantin Dobrogeanu-Gherea
10) 3 280 000 locuri de muncă

Poşta concursului

IN AŞTEPTAREA NOII EDIŢII

Concursul Magazin istoric, ediţia 1986, dedicat gloriosei aniversări a Partidului Comunist Român este în plină desfăşurare. La ora cînd citiţi aceste rînduri, are loc operaţia de triere a scrisorilor cu răspunsurile la cele trei serii de întrebări, publicate în numerele 3,4,5 1986 ale revistei.

Din corespondenţa sosită pe adresa concursului, conţinînd gîndurile şi opiniile cititorilor noştri pe marginea actualei ediţii se văd sentimentele lor de dragoste şi devotament pentru istoria ţării şi a partidului.

Reproducem, mai întîi, acest fragment din scrisoarea unui statornic abonat al revistei şi participant la concursurile Magazin istoric, medicul ŞTEFAN GURAN, din AIUD: Sînt propagandist al partidului de aproape 30 ani. În prezent sînt propagandistul Cercului nr. 1 de învăţămînt politico-ideologic la Spitalul oraş Aiud. Aşteptam cu nerăbdare noul concurs, a cărui anunţare am primit-o cu mare bucurie. Concursul este foarte interesant şi multilateral. Apreciez bibliografia indicată de dv. ca foarte exactă. Felicitări!

Din com. Măriţela Mică, jud. Suceava, ne scrie KOLEA KURELIUK: Istoria m-a pasionat încă de pe cînd eram pe băncile şcolii generale. Am început să particip la concursurile dv. stimulat de un statornic cititor al revistei dv., **Petru Bădiliţă**, din Rădăuţi, el însuşi participant la 17 din cele 21 concursuri **Magazin istoric** organizate pînă la sfîrşitul anului 1985.

În legătură cu concursul care s-a încheiat, am primit o emoţionantă scrisoare din Timişoara: În numele tuturor tinerilor din cadrul TAGCM Timiş exprim marea noastră bucurie pentru premiul III obţinut în cadrul concursului Victoria, organizat de revista dv. în 1985. Felicit totodată pe toţi participanţii la acest concurs.

Vă mărturisesc că am participat pentru prima dată la un asemenea concurs. În măsura timpului liber de care dispun (sînt studentă în anul IV seral al Facultăţii de ştiinţe economice din Timişoara), voi participa şi la ediţiile viitoare. **Semnează ANA CÎTU,** secretara Comitetului U.T.C. de la Antrepriza nr. 4 şi secretară adjunctă cu probleme organizatorice a Biroului Comitetului U.T.C. de la TAGCM Timiş.

Menţionăm că corespondenta noastră este realizatoarea (împreună cu Marcela Szilagy — grafică, Constantin Pintea, — foto şi Mendel Fischman şi Nicolae Rigo — coordonatori) a unui frumos album cu care uteciştii de la TAGCM Timiş şi-au însoţit participarea la concursul VICTORIA.

Felicitări pentru Ana Cîtu şi urări de noi succese în activitate, atît ei cît şi colegilor săi din TAGCM Timiş.

PLANSELE NOASTRE

① „Mihai... era binecunoscut tuturor... printr-o distinsă frumuseţe şi dreaptă purtare a trupului... Toţi cei buni se simţeau atraşi cu dragoste... de o fire atît de generoasă şi caro de la natură părea a fi chemată la fapte mari..." Astfel scria despre viteazul voievod român unul dintre cei care s-au aflat în preajma sa — Balthasar Walther, autorul unor semnificative pagini închinate marelui domn român. Acţiunile vitejeşti ale voievodului român, înfăptuitor al Unirii din 1600, au găsit un larg ecou şi în numeroase scrieri europene din sec. XVII-XVIII. Iată cîteva fraze din cărţile apărute în străinătate în sec. XVII-XVIII, relatînd faptele lui Mihai Viteazul; în centru, însemnarea autografă a domnitorului

② ③ Gravuri din sec. XVI-XVII reprezentînd celebre bătălii purtate de marele domn pentru idealul libertăţii româneşti: a) Tîrgovişte... b) Giurgiu (octombrie 1595)... c) Şelimbăr (18/28 octombrie 1599)... d) Goraşlău (7/13 august 1601)

④ Medalii de aur cu chipul voievodului bătute după moartea sa, în urmă cu 385 ani; călăreţ român din oastea lui Mihai Viteazul, într-o gravură din 1601 (Un mare căpitan şi prinţ, p. 8,

Macheta artistică a planşelor: arhitect Alexandra Ţuţui

SVCCESSO

DELLE FATTIONI OCCORSE NELL'ONGARIA

VICINO A VACIA, NEL M.D.XCVII.

ET LA BATTAGIA FATTA IN

Trambl[illegible] contra il Vaivoda nel 1600.

DAL SIGNOR GIORGIO BASTA GENERALE

[illegible]

DESCRITTE DA ACHILLE

Tard[illegible] da Conradolo della Marca d'Ancona.

[illegible]

CON PRIVILEGIO.

IN VENETIA. M.D.C.I.

Appresso Gio. Bat. Cavell. Sanese all'Aurora.

DISCOVRS

DE LA MORT DE MICHEL

Vayvode de Valaquie, apres la victoire obtenue par luy & George[illegible] Baste, contre Sigismond Batori: traduit de l'Italien imprimé à Prague ce 10 Septembre, 1601.

Avec l'extrait de la lettre escrite de Francfort le 26. audit mois, contenant plusieurs notables particularitez.

A PARIS,

De l'imprimerie de Denys Duval, rue S. Iean de Beauvais, au cheual volant.

1601.

Von der Schlacht

Sigismundi Bathori mit

dem Michael Wayda auß der Wallachey / vnnd

Georgen Basta / welches drey lauffende 1601. Jar / den 1. Tag des Monats Augusti / an der Calenischen vnd Hungarischen Grentz beschehen: Alles gründlicher Bericht auß grossen Treuen vnd vertrawt seinen Vnd / auß Hungarn geschrieben worden.

Gedruckt zu Nürnberg durch Abrahamen Wagenmann.

„ȘI HOTĂRU ARDEALULUI
POHTA CE-AM POHTIT:
MOLDOVA, ȚARA RUMÂNEASCĂ..."

Autograful-program național al lui Mihai Viteazul.

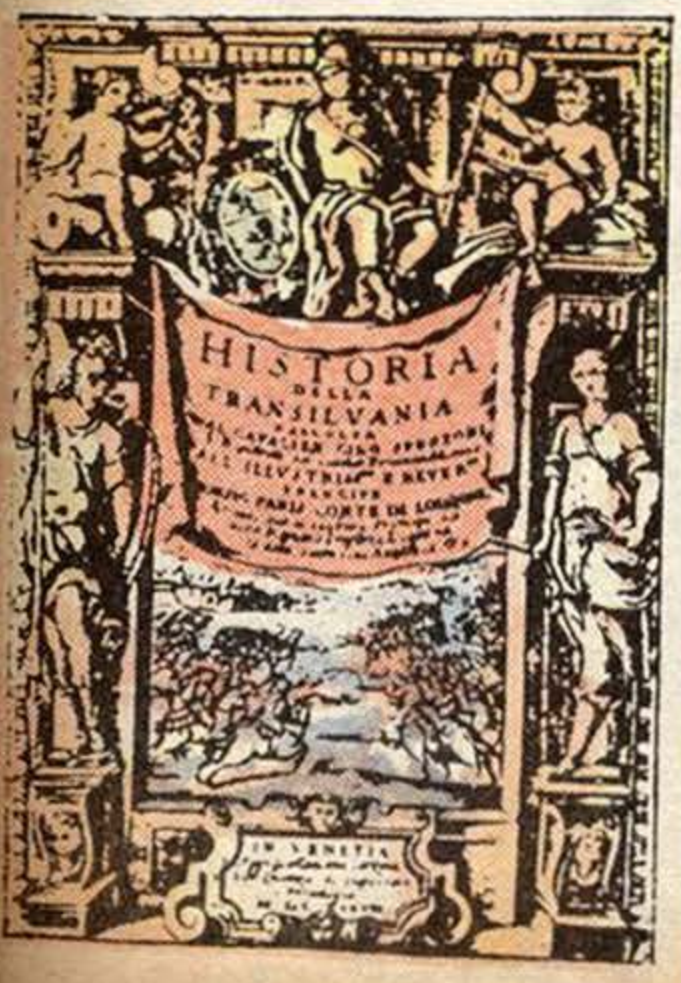

ΑΝΔΡΑΓΑΘΕΓΑΙΣ

Τῦ Εὐσεβεςάτυ, καὶ Ἀμέμπτυ

ΜΙΧΑΗΛ

ΒΟΕΒΟΔΑ.

Ἐπὶ δὲ τῦ ἐτέρυ τῦ ὀνόμ[illegible] ἐπιβάντος εἰς τὴν ΟΥΓΓΚΡΟΒΛΑΧΙΑΝ, λύτε τὸν καιρὸν, ὁπὸ ἀρχόντος ὁ Σιρμιτσὰς Βοεβόδας, ἰων Γαβριὴλ Μαΐγα Βοεβόδα.

Ἐπὶ δὲ τῦ ἀνήκα καὶ τὴν τοποθεσίαν Πελοποννήσυ, τότε ὁ Ἀλέξανδρος Ἠπείρυ Βοεβόδας, ὁ ὁποῖος τὴν Πελοπόννησον ὁνόμαζεν Ἀρκαδίαν, ὁ ὁποῖος ἦτον καὶ Κωνσταντινούπολις.

αψπέ. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1785.

Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῇ ἐξ Γαλαίου.
Con Licenza de' Superiori, e Privilegio.

1
ROHIC STAIN
4

c

ABRIS DERO SCHLACHT VND VICTORIEN SO IN SIEBENBVRGEN GESCHEHEN DEN 3. AVGVSTI Anno 1601.

d

Equus Valachus.

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XII)

ION POPESCU-PUȚURI

În indicele de persoane, evenimente și locuri alcătuit de Jean Foy-Vaillant la sfîrșitul lucrării sale Istoria arsacizilor sau istoria Imperiului arsacid identificată prin monede[1] observăm că un nume revine frecvent: Mithridate. Bogata istorie a Imperiului part al arsacizilor, ca și a unor state succesorale, apărute la hotarele apusene ale stăpînirii parților — regatul Pontului, bunăoară — este ilustrată de numele mai multor regi ai regilor și regi care au purtat numele Mithridate; în timpul guvernării lor — asupra întregului imperiu (în cazul celor ce au stăpînit asupra parților) sau asupra regatului Pontului — acești regi s-au ilustrat prin remarcabilele realizări pe planul întăririi interne a statelor pe care le conduceau, ca și, pe plan extern, prin dîrzenia cu care s-au opus expansiunii Imperiului roman.

Asupra originii numelui Mithridate și a vechimii lui este elocventă aprecierea unui istoric antic, Appian, care după cum notează Vaillant „e de părere că [Mithridate] se trage din neamul lui Darius". În pasajul respectiv, Appian vorbea de regele Pontului, Mithridate VI Eupator (cel iubitor de tată), care a domnit în veacul I î.e.n., fiind contemporan cu marele rege geto-dac Burebista. Așadar, la vremea cînd Appian își redacta lucrarea (sec. II e.n.) era notorie vechimea de mai multe secole a familiei Mithridaților (Darius a trăit se știe, în sec. VI-V î.e.n.), ca și legătura ce exista între familia domnitoare din regatul Pontului și purtătorii numelui Mithridate din Imperiul arsacid, descendenți din primii ahemenizi.

Cel dintîi purtător al numelui Mithridate a fost Mithridate I, rege al regilor parților între 171 și 138/137 î.e.n. Mithridate I era recunoscut și ca rege al Babilonului, consolidîndu-și stăpînirea și în întinse regiuni din sud-vestul Asiei Centrale.

Mithridate II (123-88/87 î.e.n.), fiul regelui Arlobarzanes, s-a ilustrat mai ales prin activitatea militară desfășurată la hotarele răsăritene ale Imperiului part. El a reușit să întindă stăpînirea acestui imperiu pînă la izvoarele fluviului Oxius (Amu-Daria), care a devenit hotar răsăritean al statului part. De asemenea, în părțile de nord-vest ale Imperiului arsacid, Mithridate II a acordat sprijin regelui Armeniei, Tigran II, pe care a reușit să-l impună pe tron în detrimentul candidatului susținut de romani.

Din secolul II î.e.n., apar mai mulți regi cu numele Mithridate și în regatul Pontului. Dacă primii dintre aceștia au căutat să cîștige prietenia Romei (Mithridate IV purtînd chiar titlul de „prieten și aliat al poporului roman"), următorii — pe măsură ce regatul Pontului s-a întărit și interesele sale au venit tot mai mult în contradicție cu cele ale Imperiului roman — au avut numeroase dispute cu ei. Divergențele au devenit deosebit de puternice în timpul guvernării lui Mithridate VI Eupator (115-63 î.e.n.). Suveran energic și capabil, înzestrat cu o bogată cultură (biografui său, Appian, spune că vorbea multe limbi) și iubitor al culturii, Mithridate VI a făurit în Pont o stăpînire puternică, ce s-a ridicat pentru a stăvili expansiunea Romei în această parte a lumii. În jurul anului 92 î.e.n., conflictul dintre cele două puteri devenise de neînlăturat. Pentru a coaliza cît mai multe forțe împotriva romanilor, Mithridate VI Eupator și Mithridate II, regele parților, au încheiat o alianță. De asemenea, regele Pontului a adus la ascultare o serie de regiuni învecinate — Colchida și Iberia din Transcaucazia — și și-a asigurat prietenia regelui Armeniei. În Asia Mică și Orientul Apropiat s-a aliat cu regele Nicomede III al Bithyniei și a intrat în tratative cu suveranii regatelor elenistice din Siria și Egipt. Astfel, el a coalizat împotriva Romei toate forțele politice din Orient, pregătindu-se pentru marea înfruntare cu Roma. Ilustrative pentru pregătirile regelui Pontului sînt consemnările lui Appian: „Mithridate a făcut pregătiri mari și toate sînt gata ca pentru un război însemnat și care, chiar, a fost vestit ... Gîndiți-vă că Mithridate domnește peste regatul părintesc — care are douăzeci de mii de stadii în lungime — și că el a adus sub stăpînirea sa, pe lîngă neamuri ce-l înconjură și pe colhidieni, seminții războinice, iar dintre greci pe cei ce locuiesc în Pont, ca și pe acei barbari ce locuiesc mai sus de aceștia. Mithridate recurge la ei, ca la niște prieteni, ei fiind gata să facă orice le-ar cere. Este vorba de sciți, bastarni, traci, sarmați și toți cîți se află în jurul fluviilor Tanais [Don] și Istru, ba încă și în jurul Lacului Meotis [Marea de Azov]".

Appian face referiri la legăturile stabilite de Mithridate cu geto-dacii de la Istru, referiri ce au atras de multă vreme atenția specialiștilor. De prin anul 82 î.e.n. asupra geto-dacilor domnea Burebista, cel pe care decretul pus în cinstea lui Acornion avea să-l denumească cu titlul de „cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia". Despre legăturile stabilite între Mithridate și Burebista, Vasile Pârvan scria, în Getica. O protoistorie a Daciei: „În sfîrșit însuși războiul romanilor cu Mithradates al Pontului și Bosporului a fost favorabil ridicării puterii gete. În adevăr, de o parte rivalii lor imediați din răsărit, bastarnii, își roseau puterile ca mercenari în armata lui Mithradates (cf. Appian, De bello Mithridatico, 71), de alta slăbirea puterii regatului bosporan... permitea geților o înaintare ușoară în vestul și nordul Mării Negre".

Despre alianța dintre cele două puteri, marele istoric român arată: „Faptul că Lucullus [comandantul armatei romane trimise împotriva lui Mithridate] are de o parte de luptat cu geții, iar de alta cu orașele grecești din Pont [aliate cu Mithridate], acea Hexapolis [alianță a celor șase orașe] de care vorbește și Appian, ne dovedește că împrejurările de cîțiva ani mai tîrziu, sub Burebista, cînd geții în bună prietenie cel puțin cu o parte din grecii din Pont stăpînesc pînă la Olbia în nord și Apollonia în sud, [stăpînirea] pe care Lucullus... crezuse că o poate împiedica... ultînd că malul [Dunării și Mării Negre] era intens locuit și apărat de acești geți, a căror națiune unitară din nordul Dunării se întindea... pînă în Moravia și Servia spre vest, pînă în Galiția, Podolia și Cherson spre nord și est".

În aceste condiții, în primăvara anului 89 î.e.n. Mithridate VI a declarat război Romei, atacînd cu trupele sale armatele romane aflate în Asia. Primul și cel mai crîncen război împotriva Romei s-a soldat cu victorii de răsunet, romanii căzuți prizonieri fiind aspru pedepsiți pentru lăcomia și jafurile lor (același autor antic relatează că prizonierilor li se turna pe gît aur și argint topit). După victorii strălucite, Mithridate VI a eliberat tot teritoriul Asiei Mici, trecînd apoi cu trupele în Peninsula Balcanică, unde a fost întîmpinat cu bucurie de popoarele supuse de romani.

După o seamă de noi victorii asupra romanilor, Mithridate VI a organizat între 83 și 70 î.e.n. noi războaie împotriva Imperiului roman. În anii 64-63 î.e.n., cînd se pregătea o nouă campanie — intenționînd să debarce în Peninsula Italică — a fost victima unei conjurații de palat și obligat să se sinucidă. La ordinul său, un soldat din gardă l-a omorît cu sabia. (Pentru că, trebuie să arătăm un amănunt: temîndu-se că va fi victima unei conspirații, Mithridate obișnuia să ia otravă în doze crescînde, imunizîndu-și astfel trupul la acțiunea acestora. Procedeul a rămas cunoscut în istorie și în medicină sub numele de mithridatizare.)

După moartea lui Mithridate VI, istoria Pontului a fost ilustrată, cu mai puțină strălucire însă, de alți doi

---

[1] Publicăm, în continuare, indicele de nume, locuri și evenimente. Precizăm că cifrele arabe indică pagina unde se află mențiunea respectivă.

regi cu numele Mithridate. Un rege Mithridate, pe care Istoria universală, vol. II, Moscova, 1958, îl defineşte a fi fost „de origine iraniană" a domnit şi în regatul transcaucazian al Iberiei.

În anul 15 î.e.n. a apărut un ultim descendent al Mithridaţilor, Soribonius, care susţinea că este nepotul lui Mithridate VI Eupator. El s-a căsătorit cu Dynamis, regina Bosporului, fiind proclamat rege al acestei ţări ce se întindea în Crimeea de azi. Un alt reprezentant al dinastiei, Aspurgos, a devenit şi el, în jurul anului 1 e.n., rege al Bosporului, ducînd ca şi predecesorul său o politică de împotrivire faţă de pretenţiile de dominaţie ale Imperiului roman.

Indiferent de imperiul sau regatul asupra căruia au stăpînit, Mithridaţii s-au afirmat ca iubitori de libertate, adversari neîmpăcaţi ai Imperiului roman, apărători ai tradiţiilor străbune.

MITHRIDATE VIII primeşte domnia Bosporului ca dar din partea lui Claudius — 246. Declară război fără nici un motiv regilor din vecinătate. Claudius îi dă poruncă să se abţină de la război — 247. Didius îl alungă pe Mithridate de la domnie — *ibid.* Originea nobilă a familiei lui Mithridate Eupator — 248. Mithridate se interesează zadarnic în legătură cu Nicomedes — 246. Senatul refuză cererile lui Mithridate [transmise] prin soli şi îl ameninţă. Comandanţii de oşti romani îi poruncesc lui Mithridate să se abţină de la provocări în Cappadocia împotriva lui Nicomedes — 347. El se pregăteşte totuşi de război, strîngînd trupe din toate părţile — 348. Îşi aşază linia de luptă lîngă fluviul Amnium — 349. Nicomedes este învins de către comandanţii de oşti ai lui Mithridate — *ibid.* Mithridate năvăleşte în toate teritoriile stăpînite de Nicomedes, Sylla este trimis împotriva lui Mithridate — 351. Ei poartă tratative de pace, pe care Sylla i le acordă şi acesta se întoarce în regatul său — 352.

MITROBARXANES, socrul lui Datames — 24. Este trimis la Tigran — 133.

MURENA reia războiul în Cappadocia, invadează oraşul Comana — 96; Murena, pretor al Asiei rupe pacea cu Mithridate — 352. Senatul dă ordin ca Murena să nu pornească război cu Mithridate. Este rechemat din Asia — *ibid.*

NEOPTOLEMUS şi Archelaus, fraţi, comandanţi în armata lui Mithridate — 74.

NERO transformă în provincie Alpii Cotieni şi Pontul Poiemoniac — 242.

NICEENII [= locuitorii din Niceea Bithyniei] încep construirea unui teatru — 373 pe care îl dedică în onoarea lui Commodus — 377.

NICOMEDES, rege al Bithyniei, a dat ajutor romanilor — 57. Împarte în două, împreună cu Mithridate, Paflagonia — 67, 341. Îl numeşte pe fiul său rege al paflagonienilor — 341, 68. Năvăleşte în Cappadocia — 342. Conform înţelegerii, o ia în căsătorie pe sora lui Mithridate — 68. Din pricina situaţiei Cappadociei, trimite la Roma o solie şi pe soţia sa ca ostatecă — 70, 343. Senatul îl retrage autoritatea asupra Paflagoniei. La moartea lui Nicomedes, Senatul îl numeşte rege al Bithyniei pe Nicomedes — 71. Alungat din regat, Nicomedes vine să se roage la Roma şi este repus în domnie printr-o hotărîre a Senatului — 72. Este readus de către Cassius în Bithynia — 72. Moartea lui Nicomedes — 101.

NICOMEDES Zipoetes, cel mai mare dintre fraţi, îi urmează tatălui său la tron. Cere ajutor de la heracleeni împotriva lui Antioobus — 305. Antiochus se pregăteşte de război împotriva lui Nicomedes — *ibid.* Nicomedes strînge ajutoare — *ibid.* După o luptă fără rezultat, Nicomedes acordă cu anumite condiţii tranzit pe teritoriul regatului lui galilor — 306. O ia de soţie pe Ditizeles, de neam frigian — 307. După moartea lui Ditizeles se căsătoreşte cu Etazeta — 307. Moare, după ce a domnit timp de 37 ani. În onoarea lui s-a ridicat o statuie de fildeş în Templul de la Olimpia — 308. Alege pe Ptolemeu şi pe Antigonos ca tutori ai fiilor săi — *ibid.*

NICOMEDES, fiul lui Prusias, conspiră, împreună cu Mena, împotriva tatălui său — 336. Nicomedes coboară de pe corabie îmbrăcat în purpură şi cu coroana pe cap, după obicelul regesc şi la îndemnul lui Mena este proclamat rege — 337. Andronicus cere ajutor de la Attalus — *ibid.* Năvăleşte în Bithynia — *ibid.* Prefăcîndu-se că cedează autorităţii Senatului, Nicomedes pătrunde apoi cu armata în Nicomedia. Prusias, care se refugiase la altarul lui Jupiter, este ucis.

NICOMEDES II domneşte în Bithynia după moartea tatălui său — 340. După uciderea lui Ariaratbes, la porunca lui Mithridate, năvăleşte în Cappadocia — 342. Temîndu-se ca Mithridate să nu năvălească şi el în Cappadocia, Nicomedes îşi trimite soţia la Roma — 343. Senatul îi confiscă lui Mithridate Cappadocia, iar lui Nicomedes Paflagonia — 344. Nicomedes, fiul lui Socrates, moare în împrejurări neelucidate, — *ibid.*

NICOMEDES III, rege al Bithyniei, fiul lui Nicomedes Epiphanes, este numit rege al Bithyniei, după ce Socrates este alungat de la domnie — 346. Este confirmat ca rege de către Senat şi ia cognomenul de „Eupator" — *ibid.* Cercetează prin intermediul solilor trimişi la Roma situaţia Bithyniei invadată de către fratele său, *ibid.* Nicomedes năvăleşte în teritoriile aflate sub stăpînirea lui Mithridate şi pustieşte oraşul Amastrum — 347. Solii de la Roma îi socot vinovat pe Nicomedes. Acesta îşi orînduleşte armata pentru luptă lîngă fluviul Amnium — 348. Este însă învins de către conducătorii de oşti ai lui Mithridate — 349 şi fuge în Paflagonia — *ibid.* Mithridate îi ocupă tot regatul — 350. Nicomedes, fiul lui Nicomedes, murind fără a avea copii, lasă regatul prin testament Imperiului roman — 353. Testamentul fiind adus la Roma după moartea ultimului Nicomedes, Bithynia este transformată în provincie — 354.

NICOMEDIA, capitala Bithyniei, primeşte multe avantaje de la Commodus — 376, căruia locuitorii îi ridică un templu cu opt coloane — 377. Diverse monede nicomedlene — 379. Colegiul meşteşugarilor din Nicomedia a fost instituit datorită faptului că oraşul era periclitat de numeroase incendii — 375.

NUDUS, comandantul flotei romane — 103. Monede bătute de către popoarele Bithyniei în onoarea împăraţilor; Caracalla — 382. Macrinus — 386, Hadrianus — 387, Heliogabal — 388, Gallus — 399, Valerianus — 400.

NYMPHIS, căpetenia solilor, istoric — 30.

NYSSA, sora lui Mithridate, e luată în captivitate de către Lucullus — 124.

OCHUS, fiul mai mic al lui Artaxerxes Mnemnon, urmează la tronul regilor perşilor. Este numit şi Artaxerxes — 22. Încearcă de mai multe ori, dar în zadar, să-l omoare prin viclenie pe Datames — 25. Îl convinge pe Mithridate să-l ucidă pe Datames — 25. Ochus este ucis prin intrigile eunucului Bagoa — 27.

Q. OPPIUS sol roman adus de către Mithridate, este înşelat de acesta, care îi arată un comandant roman prizonier — 77.

ORAEZES, regele albanilor, îi întinde lui Pompei o capcană — 165.

ORTIGON, regele galaţilor — 323.

PELOPIDAS, oratorul, este trimis de către Mithridate la romani, fără a izbuti să-şi îndeplinească misiunea — 73.

PERGAMUS, regele. Vezi Eumenes.

M. PERPENNA, consul, primeşte provincia Asia la moartea lui Crassus — 57. Îl învinge şi îl ia prizonier pe Aristonicos — *ibid.* Moare răpus de boală, la Pergam — 58. PERSAN, apelativul persan de „Saahsaah", adică rege al regilor — 14.

PERSEUS, fiu nelegitim al lui Philipus, trimite la Roma o solie cerînd să fie numit rege de către Senat — 326. Continuă marile pregătiri de război lăsate de regele Philipus — *ibid.* Război între Perseus şi romani.

PHARNACES stăpînea în regatul Cappadociei — 47. Este numit şi Perseu — *ibid.*; Pharnaces ia după moartea tatălui său cirma regatului Pontic de la Mithridate IV — 43. Asediază oraşul Synope şi îl cucereşte — 44, fapt ce declanşează un război între Pharnaces şi Eumenes — *ibid.* Ambii trimit soli la Roma. Solii lui Eumenes îl acuză pe Pharnaces în faţa Senatului — 45. Diverse solii şi felurite bătălii între Pharnaces şi Eumenes — 46, 47, 48. Cere ajutor de la principii vecini — 47. Condiţiile păcii stabilite între Pharnaces şi Eumenes — 49. Pharnaces o ia în căsătorie pe sora lui Eumenes — 51. Moartea lui Pharnaces — *ibid.* Pharnaces, fiul lui Mithridate VI, este ales rege de către armata lui Mithridate — 172, 189. Pompei îi dă lui Pharnaces domnia Bosporului — 175, 187. Asediază Fanagera şi o cucereşte — 191. Cucereşte şi oraşul Synope — 192. Se războieşte cu romanii — 194. Victoria lui Pharnaces — 196. Dovedeşte cruzime faţă de pontici, ucigînd mulţi locuitori; cucereşte cetatea Amysum — 197. Trimite soli la Cezar pentru a cere pace — 197. Cezar îşi aşază tabăra nu departe de castrul lui Pharnaces — 200, care este învins de Cezar şi se refugiază la Synope — 201. Încercînd să pătrundă în Bospor, este învins şi ucis de către Asander — 203.

PHENIX, bărbat de neam regesc — 117.

PHILIPUS, regele macedonenilor, duce război împotriva etolienilor, — 317. Încheierea păcii între Philipus şi etolieni — *ibid.* Phi

lipus şi Antiochus împart regatul lui Ptolemaeus Philopato — 318. Moare fiind urmat la tron de Perseus, fiul lui nelegitim — 326.

PHILITEUS Abydeus este trimis în Grecia de către Ariobarzan, satrapul lui Artaxerxes — 18.

PHOCRITUM a fost numit de către heracleeni comandant al cetăţii — 302.

PLATON, filozof în cinstea căruia Mithridate ridică o statuie. Academia întemeiată de acesta, foarte vestită, era la o distanţă de o mie de paşi de Atena — *ibid.*

POLEMON a domnit în Pont şi Cilicia — 224. Nu se ştie dacă a fost de viţă regească şi al cui fiu era — *ibid.* Antonius i-a dat Armenia minor lui Polemon — 226. Augustus îl consideră prietenul său — *ibid.*, acordîndu-i stăpînirea şi asupra caldeilor tybareni şi altor popoare — *ibid.* Scribonius, vrînd să uzurpe tronul Bosporului, este ucis — 227. Se căsătoreşte cu Dynamis, Augustus fiind martor — 227. În a doua căsătorie o ia pe Pythodoridos, fiica lui Pythodores — *ibid.* Extinde graniţele regatului — 227. Fiind luat prizonier de către aspungitani, este ucis — 228. În urma lui rămîn trei fii şi o fiică — 228. Descrierea unei monede — 229.

POLEMON II, fiul lui Polemon şi al Pythodoridei, ajunge pe tronul regatului — 240. Se căsătoreşte cu Berenice, care se desparte însă de el — 241. Cedează Pontul lui Nero — 242, care îl transformă în provincie.

POMPEIUS invadează Armenia şi îl asediază pe Artaxatam — 154. Mithridate trimite soli la el, pentru pace — 155. Vine în Galatia — *ibid.* Pustieşte teritoriile ocupate de Mithridate — 156. Diverse acţiuni duşmănoase împotriva lui Mithridate — 157, 361. În timpul unei bătălii nocturne, Pompei pricinuieşte mari pierderi duşmanului — 159. Porneşte împotriva lui Mithridate — 165. Pustieşte regiunea albanilor — 167. Mithridate trimite soli la Pompei — *ibid.* Acesta transformă Bosporul şi Pontul în provincii — 169. Moartea lui Mithridate — 173. Pompei potoleşte nemulţumirile ludeilor — 175. Ocupă Pontul şi îi dă Bosporul lui Pharnaces — 175. Triumf datorită victoriei asupra lui Mithridate şi a celorlalţi regi — 180. După lupta navală cu Cezar, din care a ieşit înfrînt, fuge din Sicilia în Bithynia — 366. Este făcut prizonier în timp ce fugea în Armenia şi apoi e ucis — 365.

PONT, descrierea regatului — 1. Care este originea numelui Pont — *ibid.* Domnia Pontului a fost instituită de către Darius — 2. Dovezi că Pontul reprezintă o parte a Cappadociei — 4. Pontul primeşte numele de la Polemon Polemoniacus — 224. Cei şapte bărbaţi vestiţi ai Pontului: Ctesias, Onophas, Idernes, Notobates, Mardonius, Batises Artaphernes şi Darius Histaspes — 2. Şi numele lor potrivit lui Herodot: Otanes, Hydarnes, Megabyzus, Gobrias, Asphatimes, Intaphernes şi Darius — 2.

REGII PONTULUI: Artheas cel mai mare rege — 1; Artabazes, primul rege; Anonymus — 9; Ariobarzan — 20; Mithridate I — 14; Mithridate II — 20; Mithridate III — 34; Mithridate IV — 38; Mithridate V Evergetes — 55; Mithridate VI Eupator — 64; Pharnaces — 43; Rhodobases — 12. Principatul lor este numit *Pontus*. Această regiune era denumită pînă atunci Cappadocia — 14. Pontul este adăugat de către Pompei Bithyniei şi este transformat într-o singură provincie — 362.

PRETORII BITHYNIEI: M. Aurelius Cotta, consul — 359; Glabrio, consul — 361; Silano sau Murena, consul — 362; C. Carbo, Papirius Carbo — 363; C. Memmius Gemmelus, P. Silius Nerva, pretor, C. Calvitius Sabinus, pretor, care a cucerit cetatea Synope — 364. A. Plautius; Pharnaces a ocupat Bithynia; C. Furnius Crassipus, ginerele lui Cicero — 365; Q. Marcius Crispus; Tullius Cimber — 365. S-a dus în Siria. O monedă a sa — 366; Augustus trece în Asia pentru a face ordine în provinciile Asiei şi constituie administraţia Bithyniei — 367; Cranius Marcellus, pretor al Bithyniei — 367; P. Vitellius, pretor sub Tiberius; C. Caecilius Cornutus, pretor al Bithyniei şi al Pontului — 368; Cadius Rufus, pretor al Bithyniei şi al Pontului, a fost acuzat şi condamnat; Iullus Cilo, administratorul Pontului, a fost învinuit şi achitat; C.Caellus Balbus — 363; A. Mindius Balbus; Claudius Polienus; Gellius Rufus; C. Petronius, proconsul al Bithyniei — 370; Tarquinius Priscus este condamnat de către Nero; Attius Lacon — 371; Plaucius Varus, Sulpitius Proclus; Velius Paulus, proconsul; Applus Maximus Norbanus; Ascedius Myrinus şi Armenius Brocelius au fost pr onsuli ai Bithyniei. S-ar păr a că niceenii au obţinut întîietate în Bithynia — 372. Nicomedienii au dorit să discute [despre acest lucru]; Iullus Bassus rechemat de către Nerva, a fost apărat de către Pliniu şi achitat; C. Pomponius Caecilius, a fost adoptat de către unchiul său după mamă şi a fost numit Plinius el Tînăr — 373; O monedă dedicată Nicomediei demonstrează că Bithynia şi Pontul sînt una şi aceeaşi provincie — *ibid.* Appius Maximus, proconsul; P. Servilius Calvus, proconsul, Iulius Severus — 374; Hadrian a îndrăgit Bithynia.

PRUSIAS, asediind o cetate, este rănit, de unde îi vine şi porecla de „Claudus" [= Şchiopul] — 39. Nevrînd să încheie pace, Prusias devine duşmanul romanilor — 55. Prusias, rege al Bithyniei ocupă domnia după moartea tatălui său Zelas — 311. Trimite daruri insulei Rhodos care fusese afectată de un cutremur — 312. Îi învinge pe gali şi pune stăpînire pe castrele lor — 313. Ataeindu-i pe bizantini [cetatea Byzantion], ia de la ei o parte din Media — 315. Este aliat al lui Attalus Socer în războiul contra etolienilor — 317. O ia în căsătorie pe Apamen, fiica lui Phillipus — 317. După ce se încheie pace între Phillipus şi etolieni, Prusias întoarce armele împotriva cianilor — 318. Cu ajutor de la Phillipus reuşeşte să cucerească cetatea cilor, pe care o asediase de multă vreme şi o nimiceşte — *ibid.* Prusias, fiind rănit în timpul asediului Heracleei, renunţă să mai continue asediul — 320. Este apoi părăsit de aliatul său Antiochus şi moare la scurtă vreme — 321.

PRUSIAS II, domneşte în locul tatălui său în Bithynia — 322. Este cunoscut şi sub cognomenul de „Cunegos" — *ibid.* Îl primeşte la curtea sa pe fugarul Hannibal; se declanşează un război între Prusias şi Eumenes, regele Pergamului — 323. Philippus (Filip) Macedoneanul trimite ajutoare lui Prusias, dar acesta este învins de către Eumenes — *ibid.* Flaminius vine la Prusias, pentru a-l cere pe Hannibal — 324. Ca să dea satisfacţie lui Flaminius, sînt trimişi oşteni spre a păzi casa lui Hannibal — *ibid.* Acesta înghite otravă — 325. Trimite o solie lui Perseus, ca să i-o dea de soţie pe sora sa, Apamen — 326. Prusias trimite soli la Roma spre a negocia pacea cu Perseus — *ibid.* Prusias însuşi vine la Roma cu intenţia de a mulţumi Senatului fiindcă l-a învins pe Perseus şi pe regii popoarelor — 327. De la Roma este trimis înapoi cu felurite daruri — 328. Duşmănii între Attalus şi Prusias — 330. Prusias pustieşte teritoriile lui Attalus şi Senatul îi cere să nu-l mai atace pe Attalus — 331. Prusias distruge însă toate altarele — *ibid.*, devastează Nicephorium şi îl asediază pe Attalus — 332. După înfrîngerea lui Attalus intră în Pergam — *ibid.* Încearcă să asedieze Eleea — *ibid.*, dar este respins de către Sosander — 333. Jefuieşte templele Dianei şi ale lui Apollo — *ibid.* Senatul îşi declară hotărîrea în ceea ce-l priveşte — 334. Attalus ia cu sine o armată puternică, iar Atabeneus, fratele lui Attalus, aduce flota împotriva lui Prusias — 334. Senatul trimite însă trei soli care pun capăt războiului — 335. Prusias îi trimite la Roma ostatic pe fiul său Nicomedes — 335. Menas este trimis de către Prusias la Roma, ca să-l ucidă pe fiul lui Nicomedes — *ibid.* Se sfătuieşte cu fiii săi mai mici, dintre care unul se numea Prusias — 336. Menas şi Nicomedes conspiră împotriva lui Prusias — *ibid.* Ajutor promis de către Attalus lui Andronicus împotriva lui Prusias — *ibid.* Nicomedes declară război tatălui său — 337. Năvăleşte în Bithynia. Prusias se închide în fortăreaţa Niceea — *ibid.* Trimite de acolo soli la Roma — 338. Nicomedes intră împreună cu armata sa în Nicomedia. Prusias, fugind de fiul său, este ucis la altarul lui Jupiter — 338. Obicelurile, înfăţişarea, domnia lui Prusias — 339. Prusienii cer de la Tralan permisiunea de a construi o baie publică — 373.

PTOMOMAEUS, eunuc, îi oferă lui Mithridate un cal, pe cînd acesta era urmărit — 121.

PYLAEMENES, rege, prieten al poporului roman, domneşte în Paflagonia — 70.

PYTHODORIDIS, fiica lui Pithodores, soţia lui Polemon — 227. Urmează la tronul regatului Pontului şi al Bosporului — 232. Se căsătoreşte cu Archelaos — 233. Moartea ei — 239. Pythodoridis, fiica lui Polemon şi a Pythodoridei, purtînd acelaşi nume ca şi mama sa, s-a căsătorit cu Cotys, regele Traciei — 236. Administrează regatul Traciei — 239.

RĂZBOIUL CU MITHRIDATE se încheie — 95. ■

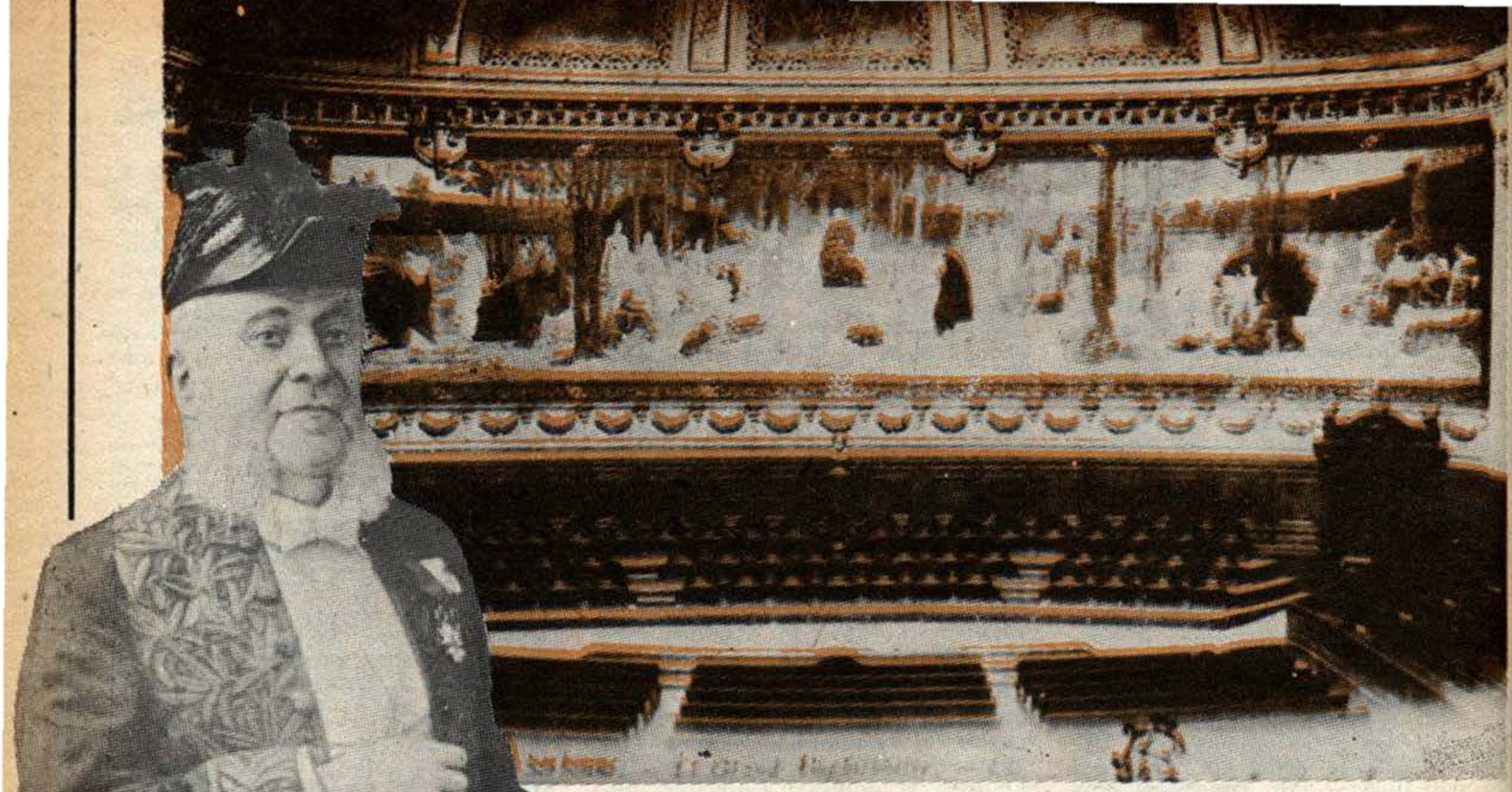

A. D. Xenopol la Sorbona

D. IVĂNESCU

Încă de la înființare, universitatea ieșeană s-a dovedit un focar de prestigiu al culturii și spiritualității românești, în ciuda mijloacelor materiale modeste de care dispunea la acea vreme: „În mijlocul unui edificiu ruinat [vechea clădire a Universității] — spunea Titu Maiorescu, în cuvîntul său la deschiderea anului de învățămînt 1863-1864 — într-un lăcaș ce pare a ne respinge, în cea mai mare strîmtoare materială, să introducem un spirit larg, o vatră de foc și de lumină care să încălzească și să lumineze Patria Română. Mic este începutul, mare să fie sfîrșitul".

În imagini: la Universitatea pariziană Sorbona — ale cărei splendide fresce sînt opera pictorului Puvis de Chavannes, soțul Mariei Cantacuzino — cursul de zece lecții susținut de A.D. Xenopol a întrunit elogiile oamenilor de știință francezi.

Chiar din primii ani ai existenței sale, Universitatea din Iași a stabilit legături cu instituții similare din străinătate, primele contacte de această natură avînd loc încă în timpul rectoratului lui Maiorescu. În anii 1863-1864 a fost marcată, prin manifestări special organizate, împlinirea a trei secole de la nașterea lui Galileo Galilei și a lui William Shakespeare, prilej cu care s-au stabilit primele relații cu universitățile din Torino și Londra. În timp, legăturile cu instituțiile similare din Europa, America și Asia s-au amplificat, incluzîndu-se forme de colaborare dintre cele mai felurite: specializări și doctorate, organizarea de simpozioane și congrese internaționale, prelegeri susținute de profesori români în străinătate și de profesori străini la Iași, acordarea și primirea de titluri academice de către universitatea ieșeană unor savanți străini sau de către universități de peste hotare unor oameni de știință și cultură români.

Un moment de referință în istoria relațiilor universității ieșene cu instituții similare de peste hotare rămîne activitatea desfășurată de marele istoric A.D. Xenopol[1]. Contribuția pe care a adus-o la dezvoltarea acestor relații s-a înscris atît prin lucrările sale, primite cu interes și căldură în străinătate, cît și prin participarea la diferite congrese și conferințe internaționale. În anul 1900, istoricul român a fost ales membru corespondent al Academiei de Științe Morale și Politice din Paris, fapt ce s-a înscris ca un succes deosebit al întregii culturi românești. La alegerea sa ca

[1] *Magazin istoric*, nr. 2,3/1980.

membru al acestei academii, Xenopol a prezentat, la Paris, comunicarea *La psychologie et l'histoire* — temă specifică preocupărilor sale de filozofie a istoriei, amplu abordată în lucrarea *Principiile fundamentale ale istoriei*, apărută cu un an mai înainte și considerată „opera cea mai completă și cea mai clară din cîte există pînă astăzi asupra materiei" — după aprecierea unui mare istoric al vremii, Gabriel Monod.

În același an, 1900, A.D. Xenopol a luat parte la Congresul învățămîntului superior, care a avut loc în capitala Franței, unde a conferențiat despre *Necessité de l'introduction de cours sur la théorie de l'histoire dans les universités*, și la cel de istorie generală și diplomatică, în cadrul căruia a prezentat comunicarea *Ipoteza în istorie*. În cuprinsul ei, a făcut o amplă expunere privind vechimea și permanența de locuire a românilor în Dacia, demonstrînd falsitatea teoriilor susținute de A. de Bertha pe aceeași temă.

În anul 1907, la invitația decanului Facultății de Litere de la Sorbona, A.D. Xenopol — membru onorific al acestui ilustru for științific — a ținut, ca specialist în filozofia istoriei, un ciclu de zece lecții, care au fost audiate de un numeros și competent public. Programul lecțiilor a fost publicat în cîteva din cele mai importante periodice care apăreau în Franța: *Mercure de France*, *Coenobium*, *Journal des Débats*. Principiile expuse în cele zece prelegeri au constituit nucleul valoroasei lucrări *La théorie de l'histoire*, apărută în anul următor, 1908, în prestigioasa editură Ernest Léroux din Paris, ca o continuare și reluare a *Principiilor fundamentale ale istoriei*.

Despre interesul cu care istoricul și filozoful român a fost primit de către cadrele universitare ale Sorbonei, de publicul și de presa franceză, găsim mărturii interesante în raportul adresat de Xenopol, la întoarcerea în țară, ministrului învățămîntului, document inedit, aflat în fondurile Arhivelor Statului din Iași ce vede acum lumina tiparului pentru prima oară în *Magazin istoric*.

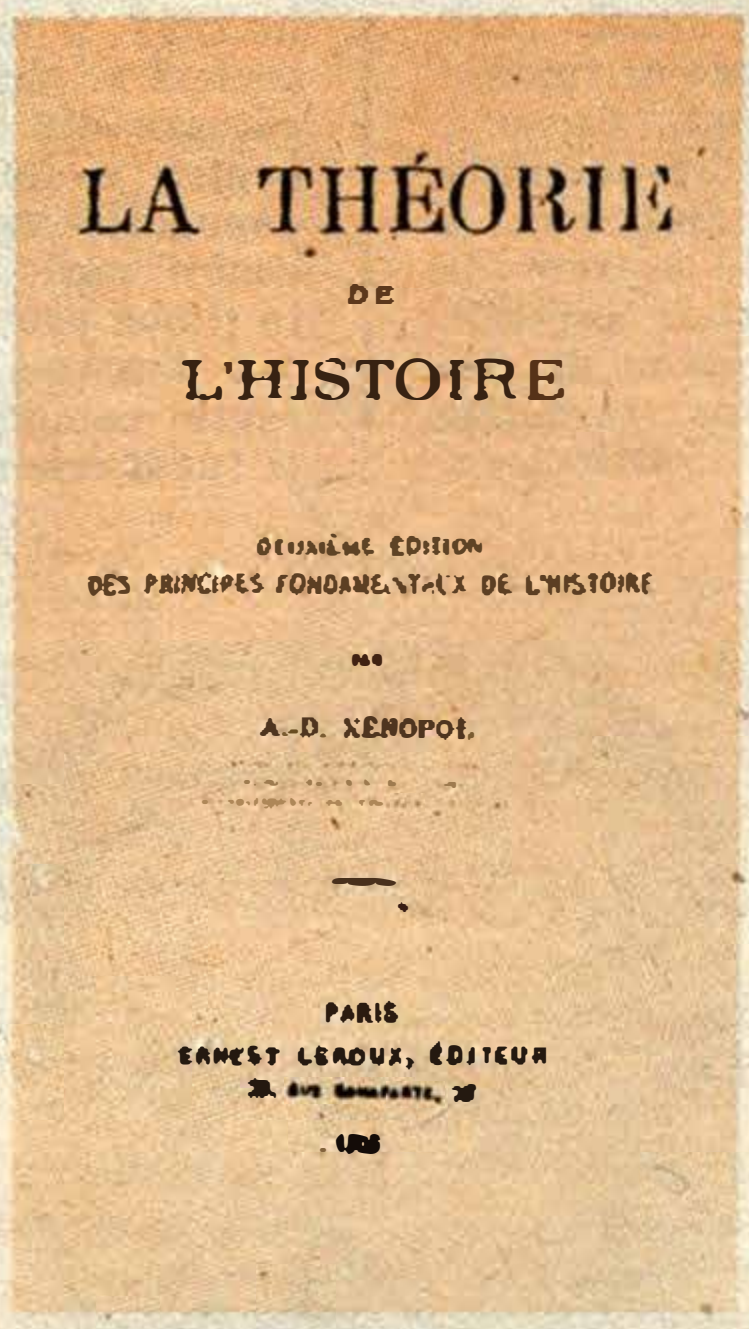
LA THÉORIE
DE
L'HISTOIRE
DEUXIÈME ÉDITION
DES PRINCIPES FONDAMENTAUX DE L'HISTOIRE
PAR
A.-D. XENOPOL
PARIS
ERNEST LEROUX, ÉDITEUR

„M-am întors în țară la 5 februarie, depășind 4 zile concediul ce mi-ați acordat. Lipsa lecției am îndeplinit-o însă prin una suplimentară [conform legislației învățămîntului de atunci titularul era obligat să asigure suplinirea catedrei în cazul absenței sale]. *Cred de datoria mea a vă expune rezultatul cursului ținut de mine la Sorbona din Paris asupra* Teoriei istoriei, *întrucît am ținut acel curs în însușire de profesor universitar român și de decan al Facultății de Litere din Iași. Am ținut un curs asupra unei materii filozofice și istorice din cele mai discutate între învățații apusului; ceea ce cred că a fost mai nimerit decît dacă aș fi vorbit despre țara și poporul nostru, fiindcă am vrut să pun în lumină* destoinicia românilor de a se ocupa și cu chestii care interesează civilizația generală europeană. [subl.—*A. D. Xenopol*].

Am fost primit în Paris cu cea mai mare căldură atît de corpul profesoral de la Sorbona cît și de membrii Academiei de Științe Morale și Politice, din care fac parte ca corespondent.

La prelegerea de deschidere am fost înconjurat, pe platforma catedrei, de domnul rector al Universității din Paris, de domnul decan al Facultății de Litere, care m-a recomandat auditoriului cu cuvinte foarte măgulitoare, atît pentru mine cît și pentru poporul din care fac parte, de patru membri ai Institutului și de cinci profesori ai Sorbonei. Publicul, foarte numeros, compus din studenți francezi, profesori secundari, directori de reviste, critici ai ziarelor celor mari și un număr destul de însemnat de români aflători în Paris, a ascultat cu mare luare aminte lecția mea. Așa a fost și la celelalte lecțiuni, în număr de zece, pe care le-am ținut și care toate au avut darul de a interesa pe auditoriul meu".

Un an mai tîrziu, în 1908, Xenopol a fost invitat din nou în Franța, de această dată de Collège de France, unde a ținut un ciclu de opt lecții, ce s-au bucurat, de asemenea, de numeroase aprecieri, lecțiile fiind consacrate, așa cum preconiza în raportul amintit istoriei poporului român: *„A venit momentul să vorbesc de români* și am răspuns domnului Levasseur, marele economist și academician francez, că mulțumesc atît pentru mine, cît și pentru țara mea de marea onoare ce mi se face de a ține un curs la acea mare instituțiune a poporului francez". ■

FAPTE SPRE FOLOSUL NAȚIUNII

Dr. MIHAI SOFRONIE

O statistică întocmită la sfîrșitul anului 1849 arăta că din cei aproape trei milioane de români care locuiau în Bucovina, Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania, doar aproximativ 350 posedau studii superioare. Deși nu îl cuprindea și pe clerici, cifra este extrem de scăzută, dar cu atît mai relevantă în privința regimului la care erau supuși românii de sub stăpînirea habsburgică. În a doua jumătate a secolului XIX, îndeosebi după constituirea, în 1867, a monarhiei austro-ungare, asuprirea socială și națională a crescut, cercurile conducătoare din imperiu luînd numeroase măsuri pentru a împiedica emanciparea culturală a popoarelor oprimate. Eforturile pentru folosirea limbii naționale, pentru învățămînt și presă în limba proprie au reprezentat pentru românii din Austro-Ungaria una din cele mai importante componente ale luptei pentru unitate și independență națională.

În dezvoltarea culturii naționale din perioada premergătoare Marii Uniri un rol important l-au jucat fundațiile create în urma donațiilor testamentare provenind din partea unor persoane animate de sentimente patriotice și care au înțeles rolul care revenea culturii în propășirea națiunii. Una din primele inițiative de acest fel este legată de numele lui Simion Ramonțai. Medic din Transilvania, el a activat o lungă perioadă de timp în Moldova. A murit la Viena în 1844. Și-a lăsat prin testament întreaga avere în folosul tinerilor silitori la învățătură și lipsiți de mijloace materiale. Cu banii lăsați de el, tineri români din Transilvania au fost trimiși la studii la universitățile din Viena și Budapesta.

De asemenea, „craiul munților" Avram Iancu, în 20 decembrie 1850, și-a oferit prin testament întreaga avere pentru crearea unei academii de drept românești, pornind de la necesitatea ca din rîndul românilor să se ridice oameni pregătiți care să poată apăra, cu pricepere și stăruință, drepturile poporului.

În rîndul mecenaților culturii române din a doua jumătate a veacului trecut se numără și Emanoil Gojdu (1802-1870). În 1861, el a organizat un Comitet pentru ajutorarea tinerilor juriști de la Universitatea din Pesta, devenind și primul său președinte. Interesant este faptul că, alături de români, acest comitet a acordat ajutoare și unor studenți sîrbi și unguri. În baza testamentului său din 4 noiembrie 1869, întreaga avere lăsată de Emanoil Gojdu s-a constituit într-o fundație, pusă sub administrația unei reprezentanțe. În primii 50 ani, 2/3 din veniturile fundației trebuiau capitalizate, iar 1/3 să se împartă sub formă de stipendii tinerilor „distinși prin purtare bună și talente, ai căror părinți nu sînt în stare cu averea lor proprie să ducă la îndeplinire creșterea și cultivarea copiilor lor". Bursa acordată unui student ajungea pînă la 500 florini anual, iar unui elev — pînă la 300 florini. Printr-o bună administrare, de la 200 000 florini în 1870, fundația a ajuns la 1 702 093 florini în 1897, iar numărul burselor anuale a crescut de la 4 în 1871, la 306 în 1917; pînă în anul 1918, numărul total al bursierilor a depășit cifra de 5 250, printre ei figurînd: Victor Babeș, Traian Vuia, Octavian Goga, Aurel C. Popovici, Valeriu Braniște, Zeno Vancea, dr. Petru Groza, istoricii Ioan Lupaș, Silviu Dragomir și Ilie Minea.

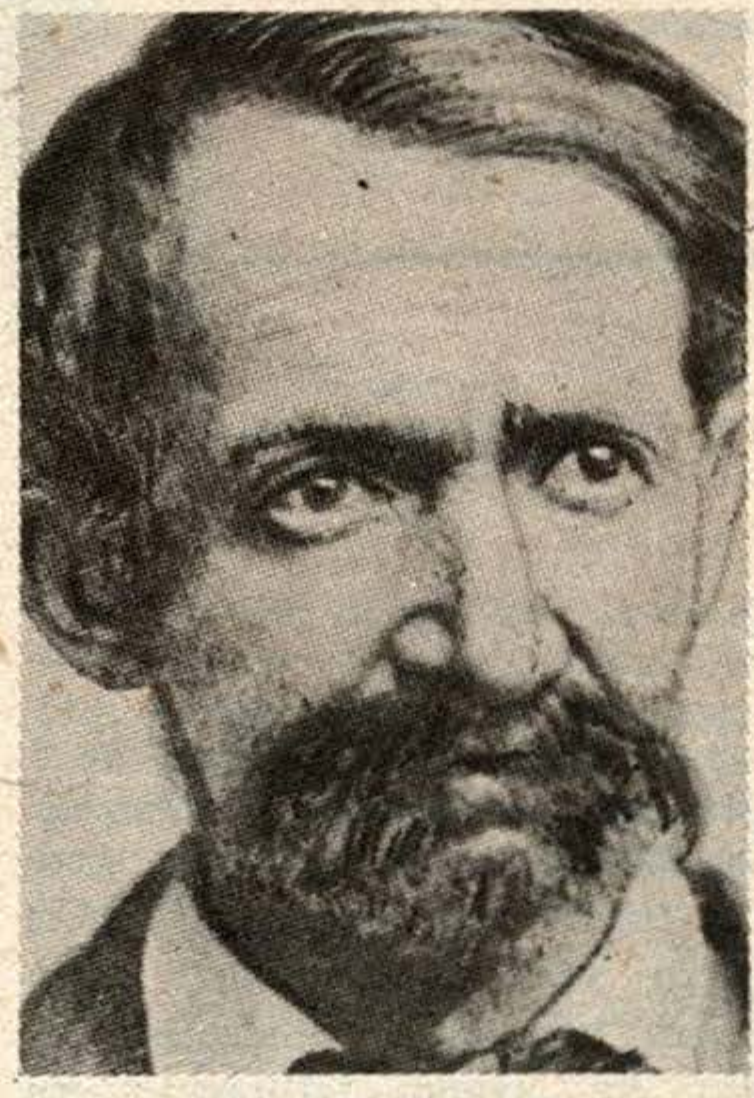

Dramatica figură a lui Avram Iancu, una dintre personalitățile revoluționare identificată cu ideea de libertate, demnitate și unitate a românilor

În 1910, cele două consistorii bisericești ale românilor transilvăneni au luat inițiativa constituirii unor fonduri culturale, lansînd apeluri în acest scop. Printre cei care au răspuns s-a aflat și boierul basarabean Vasile Stroescu (1844-1926), care

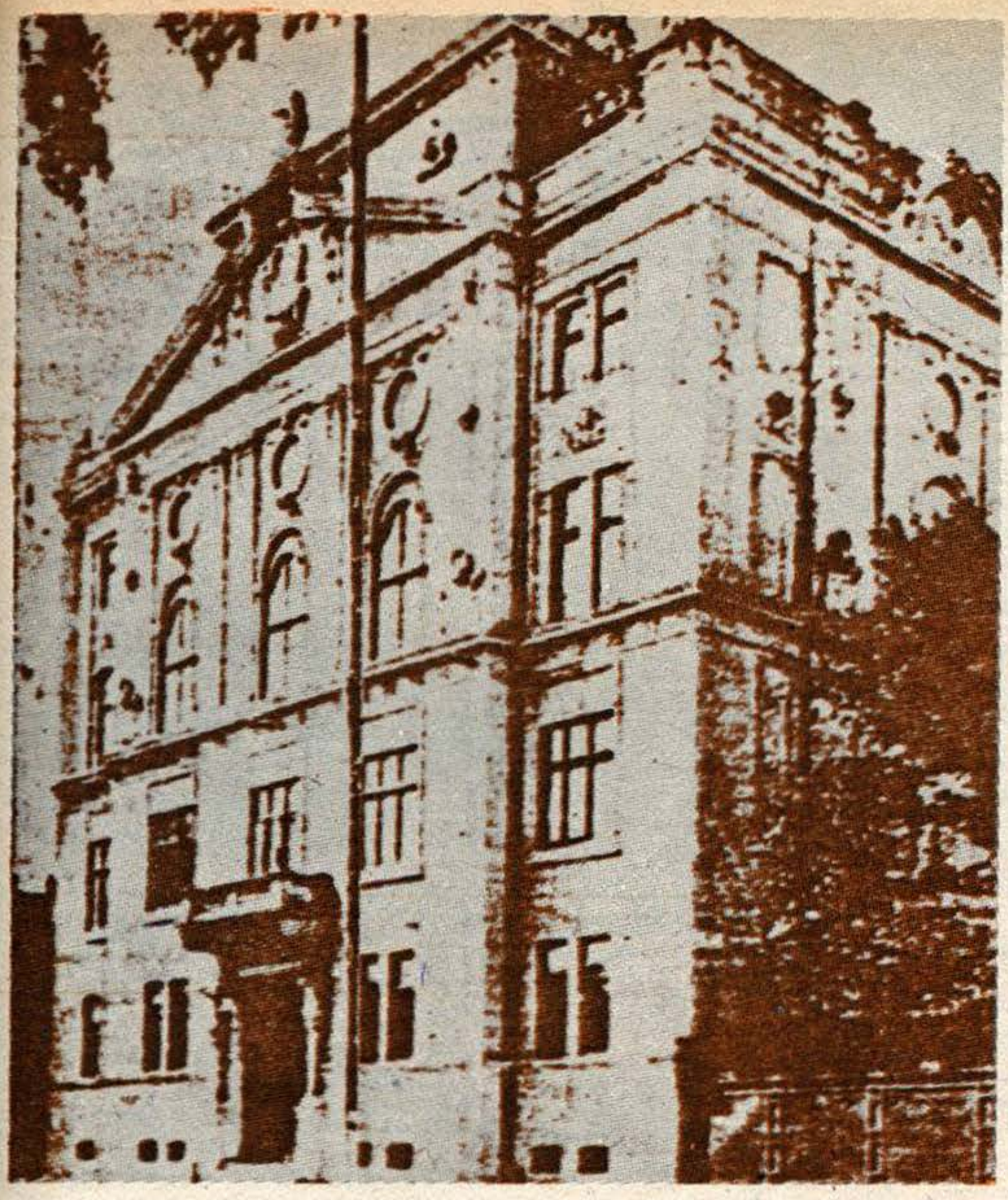

Sediul ASTREI, societatea care s-a bucurat de atenţia şi sprijinul lui Vasile Stroescu, al cărui chip îl reproducem după un portret executat de pictorul Sava Albescu. Portretul se află în galeria de artă a Muzeului Brukenthal din Sibiu

a subscris o importantă sumă de bani. Neamul românesc, arăta el în răspunsul dat la apelul respectiv, „în aspiraţiile lui naţionale rămîne unit şi nedivizat. Unitatea asta provine din sentimentul naţional puternic al tuturor...“ El a oferit 316 000 coroane românilor transilvăneni pentru a fi utilizate în folosul şcolilor, pentru cantine şcolare, pentru cărţi etc.

Comentînd aceste donaţii, ziarul *Unirea* din Blaj scria: „Ne-a sosit această solie luminoasă care ne-a electrizat pe toţi, dîndu-ne noi forţe de muncă în greaua noastră luptă pentru existenţă“.

În perioada 1911-1914, V. Stroescu a donat alte 300 000 coroane pentru construirea Şcolii de fete din Arad, Gimnaziului din Brad şi Institutului teologic din Sibiu. Iar cînd O. Goga a publicat articolul *Copiii nimănui*, deplîngînd starea materială a studenţilor români din Cluj, patriotul donator a oferit imediat 10 000 coroane,

Un mecenat al culturii româneşti din sec. XIX: Emanoil Gojdu

cu care să se amenajeze o bibliotecă dotată cu cărţi şi reviste româneşti în folosul acelor studenţi. El s-a aflat şi alături de Aurel Vlaicu,

scriindu-i pe un ton glumeţ că, dată fiind întîrzierea cu care se strîngeau fondurile necesare construirii avionului său, se temea „să nu zboare mia mea înaintea aeroplanului“.

În curs de cîţiva ani, V. Stroescu a donat importante tonduri băneşti în folosul ASTREI: 50 000 coroane pentru înfiinţarea de bănci şi cooperative; 15 000 pentru cumpărarea sau tipărirea unor cărţi; 10 000 pentru trimiterea unor bursieri români în şcoli industriale; 1 000 pentru tipărirea lucrării lui Ion Agîrbiceanu *Tuşa Oană*.

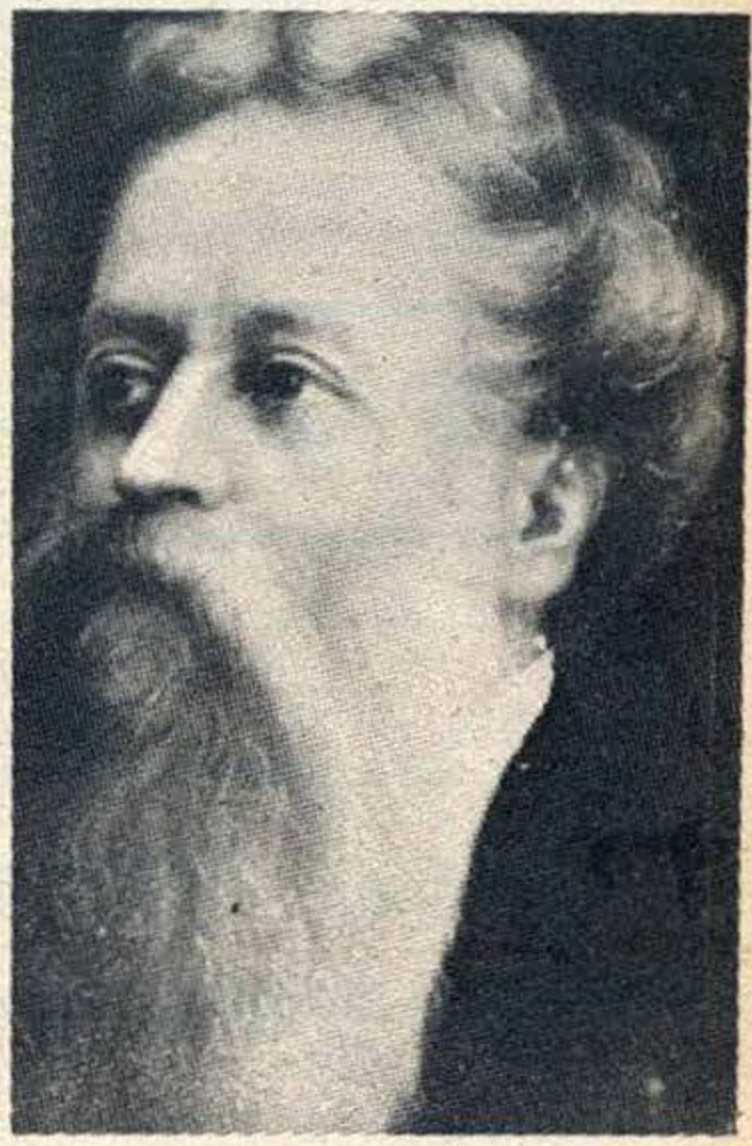

În semn de recunoştinţă, atît ASTRA, cît şi Academia Română l-au ales, în 1910, pe V. Stroescu ca membru onorar.

Venit incognito la Budapesta cu prilejul sărbătoririi a 50 ani de la înfiinţarea Societăţii „Petru Maior“ a studenţilor români din capitala Ungariei, V. Stroescu a asistat la festivităţi şi, după ce a ajuns în Elveţia, a trimis 12 000 coroane şi o scrisoare în care spunea: „Această sumă de bani o dau în onoarea şi în numele celui mai mare român ardelean, Ioan Slavici, autorul părintelui Tanda din Sărăceni [adică al nuvelei *Popa Tanda*]“.

În 1912, V. Stroescu a participat la adunarea generală a ASTREI, cu care prilej a fost salutat de preşedintele acesteia, Andrei Bârseanu.

„Franţa a pierdut o bătălie! Dar Franţa nu a pierdut războiul". În mintea multor contemporani stărue impresia că această formulă, aparţinînd generalului de Gaulle, care chema la Rezistenţă împotriva agresorului hitlerist, a fost rostită pentru prima oară la microfonul BBC-ului, în seara zilei de 18 iunie 1940. Dar...

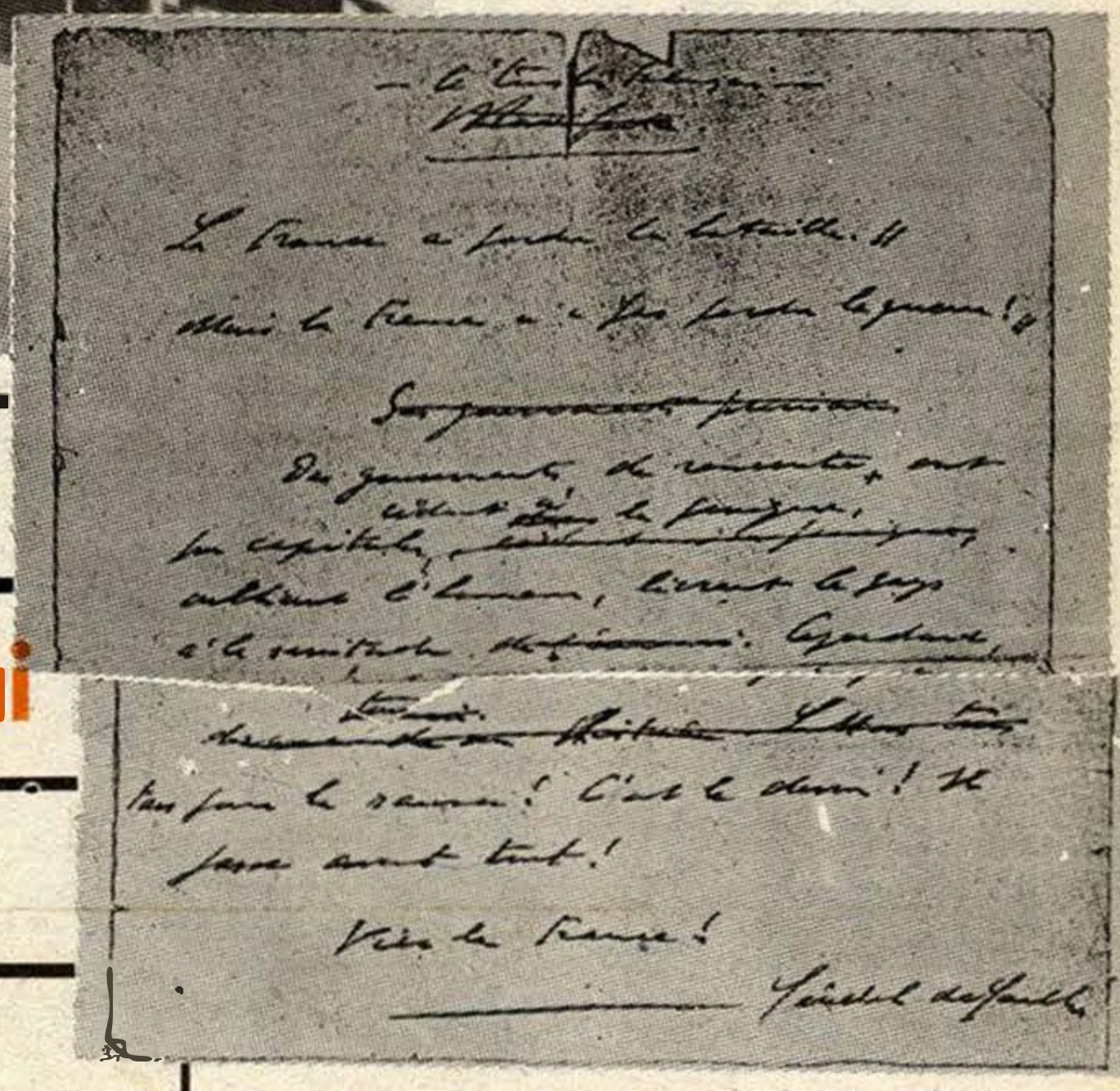

18 iunie 1940

Odiseea Apelului

LEON SĂRĂŢEANU

În acea dramatică vară a anului 1940, în împrejurările în care ţara sa căzuse pradă invaziei hitleriste, iar Marea Britanie era singura putere care mai ţinea piept agresorului, ce-o ameninţa cu iminenta invadare a teritoriului său, Charles de Gaulle, cel mai tînăr general al armatei franceze, a sosit în capitala britanică în ziua de 17 iunie 1940. Se afla într-o misiune ce-i fusese încredinţată, în calitatea sa recentă de subsecretar de stat la Ministerul apărării naţionale, de primul ministru Paul Reynaud, care, în acea zi, era deja demisionar. De Gaulle trebuia să continue tratativele referitoare la armamentul trimis de S.U.A. în Marea Britanie, pentru uzul comun al aliaţilor. Călătoria a efectuat-o în condiţii pline de primejdii, cu un mic avion de turism în care, alături de el, se mai aflau generalul englez Sir Edward Spears, ofiţer de legătură între înaltele comandamente militare britanic şi francez, precum şi aghiotantul său, Geoffroy de Courcel. De cum a ajuns la Londra, în timp ce Courcel a rămas să telefoneze la Ambasada Franţei pentru probleme administrative, generalii de Gaulle şi Spears au pornit spre Downing Street, 10, reşedinţa premierului britanic. Un Churchill surîzător, decis să salute „pe orice francez care nu vrea să depună armele", a acceptat fără ezitare rugămintea lui de Gaulle de a i se permite să folosească microfonul BBC-ului, pentru a cere compatrioţilor săi să continue lupta. Ofiţerul francez a făcut — totuşi — o rezervă: va vorbi la radio doar atunci cînd va şti că „ireparabilul s-a produs", adică atunci cînd va avea confirmarea că Pétain a cerut armistiţiu Germaniei lui Hitler.

Redactîndu-şi *Memoriile de război*[1], de Gaulle a retrăit toată gama de sentimente încercate în acea decisivă după-amiază de 17 iunie 1940, cînd îşi asumase marea răspundere de a intra direct în rebeliune contra întregii conduceri a Franţei din acea vreme: „În timp ce Courcel telefona la Ambasada Franţei... Mă vedeam cu proprii mei ochi singur şi lipsit de toate, ca un om pe ţărmul unui ocean, pe care pretinde să-l treacă înot". S-ar putea ca această imagine să-i fi inspirat biografului său de mai tîrziu, Jean Lacouture[2] (în cea mai recentă cronică a vieţii lui de Gaulle, ce se bucură de mare succes în ultimul an în Franţa) comparaţia Apelului, pe care de Gaulle urma să-l rostească a doua zi, cu o butelie lansată în apă de un naufragiat şi conţinînd un mesaj S.O.S. Totuşi,

În imagini: generalul de Gaulle la microfonul BBC-ului şi manuscrisul Apelului din 18 iunie, începînd cu fraza devenită celebră: „Franţa a pierdut o bătălie! Dar Franţa nu a pierdut războiul".

[1] *Memoriile de război* ale generalului de Gaulle, din care *Magazin istoric* a publicat, pentru prima dată în România, largi extrase (nr. 4-6,8,9/1967, 1,4/1968, 5/1980), în traducerea Floricăi Şelmaru, au apărut în trei volume, primul dintre ele, intitulat *L'Appel*, avînd şi o versiune românească, semnată de Mihai Popescu şi publicată de Editura politică, în 1969.

[2] Jean Lacouture, *Rebelul*, Paris, ed. Seuil.

chiar în seara de 17 iunie, generalul a mai făcut o încercare de a contacta metropola, în speranța că guvernul francez, care se refugiase la Bordeaux, va respinge în ceasul al doisprezecelea alternativa armistițiului. El a telegrafiat ministrului de război, generalul Maxime Weygand, întrebîndu-l dacă să continue la Londra tratativele cu privire la armament. Răspunsul i-a venit fără întîrziere, sub forma unei telegrame, prin care era somat să se întoarcă imediat în țară. Cîteva ore mai tîrziu, se difuza și o depeșă de presă, anunțînd că mareșalul Pétain ceruse armistițiul. Ultimele speranțe se spulberau: Mesajul din butelie trebuia lansat!

Apartamentul din Seamore Place

Cu această hotărîre s-a trezit generalul în zorii zilei de 18 iunie 1940. În iunie 1980, atunci cînd s-au împlinit 40 ani de la lansarea Apelului, publicistul Arthur Conte avea să evoce cu bogăție de amănunte, în revista *Paris Match*, întreaga desfășurare a zilei de 18 iunie 1940. Apartamentul din Seamore Place, care aparținea guvernului francez și în care de Gaulle își instalase Cartierul general, era atît de sărăcăcios mobilat — povestește Arthur Conte —, încît o ladă mare ținea loc de masă de lucru, iar o serie de lădițe erau folosite drept scaune. În acest apartament, trei secretare apăruseră chiar din ajun. Pe prima, Elisabeth de Miribel, strănepoată a mareșalului Mac-Mahon (1808-1893), o găsise aghiotantul de Courcel la Misiunea economică a Franței din Londra, misiune condusă de scriitorul-diplomat Paul Morand. Cu aprobarea acestuia, fata de 24 de ani alergase să-și ia în primire noul post în Seamore Place. Luase cu sine încă două prietene, de naționalitate franceză și ele. În birourile generalului, sărăcia era atît de lucie, încît bravele tinere au trebuit să-și aducă de acasă hîrtia, creioanele și celelalte accesorii necesare. Arthur. Conte își continuă evocarea: Elisabeth bate la mașina de scris a lui Courcel textul Apelului pe care, cu scris nervos, îl așternuse generalul în timpul nopții și care urma să fie citit la radio în cursul după-amiezii. În acest Apel, Charles de Gaulle a ținut să scoată în relief o idee. Ea apare într-o frază, pronunțată intenționat de trei ori și subliniată de mîna generalului în textul dactilografiat: „Franța nu este singură! Ea nu este singură! Nu este singură!... Acest război nu se mărginește la nefericitul teritoriu al țării noastre! Acest război este un război mondial".

Examinînd Apelul, Lacouture observă: „Esențialul este deja spus; e un S.O.S. E, deopotrivă, un apel adresat aliaților Franței". Dar biograful precizează că în acest Apel din 18 iunie nu figurează formula destinată celebrității: „Franța a pierdut o bătălie! Dar Franța nu a pierdut războiul".

Să revenim însă la relatarea lui Arthur Conte cu privire la desfășurarea zilei de 18 iunie 1940. Generalul ia dejunul cu Duff Cooper, ministrul britanic al informațiilor și omul politic considerat a fi, împreună cu Churchill și Eden, cel mai energic adversar din Cabinetul britanic al spiritului capitulard manifestat la Miinchen. Acest dîrz apărător al continuării luptei nu suflă totuși nici un cuvînt despre o neplăcută decizie luată în acea dimineață de către guvernul englez. Ce se întîmplase? Jean Monnet[1] îi convinsese pe miniștrii britanici să-i pună la dispoziție un hidroavion, cu care să plece îndată la Bordeaux, într-o ultimă tentativă de a-i face pe cei de acolo să respingă armistițiul. Or, preocupat să nu stinghereasca misiunea Monnet, „guvernul Majestății Sale", reunit în absența lui Churchill, care se retrăsese spre a-și redacta o cuvîntare pentru Camera Comunelor, declarase „de nedorit" orice apel transmis de la Londra de „rebelul" de Gaulle. În consecință, conducerea BBC-ului primise instrucțiuni să nu-i pună acestuia la dispoziție microfonul[2]. Duff Cooper era furios, dar nu putea trece peste decizia guvernului său, chiar dacă i se opusese. În schimb, Cooper putea să-l prevină pe Churchill, singurul care avea dreptul de a trece peste hotărîrea cabinetului. Dar cum să dea de el? „Bătrînul buldog" se ascunsese strașnic. Cooper care știa că, în ajun, premierul îi făgăduise francezului fără nici o ezitare accesul la postul de radio, își căuta șeful cu înfrigurare, decis să dea de el înainte de a fi prea tîrziu.

Ignorînd cu desăvîrșire toată încurcătura, generalul a pornit, însoțit de Geoffroy de Courcel, cu puțin înainte de ora 18, spre sediul BBC-ului. Dar, la intrarea în sobra clădire, nu se afla, pentru a-l întîmpina pe „conducătorul Franței libere", decît... portarul. Simulînd că nu observă această neplăcută carență de ceremonial, generalul a pornit cu pași hotărîți să urce, pe jos, scările. Abia la etajul al patrulea, cîteva secretare i-au ieșit în întîmpinare, în frunte cu Miss Elisabeth Barker,[3] care a primit ordinul să încerce, „prin zîmbet și grație", să atenueze impresia proastă de la intrare. Ani mulți mai tîrziu, ea își va aminti într-o carte[4] de

---

[1] Economistul francez Jean Monnet a fost numit, la începutul războiului, președinte al Comitetului de coordonare economică franco-britanică de la Londra. Ulterior, a fost trimis la Washington de către guvernul englez, cu scopul de a negocia cumpărarea unor furnituri de război. În 1943 a intrat în Comitetul francez de eliberare națională. După război, a elaborat planul Monnet (1947 - 1953), care, împreună cu planul american Marshall, era destinat să contribuie la restabilirea producției industriale franceze. Jean Monnet a participat în mod esențial la elaborarea planului Schuman (1950), care a stat la baza tratatului de la Paris ce a instituit Comunitatea europeană a cărbunelui și oțelului. Alături de Robert Schuman, Jean Monnet este considerat „părintele Pieței Comune".

[2] Despre relația specială dintre Churchill și de Gaulle, despre permanentele fricțiuni amicale dintre ei, care au debutat încă de la începutul conflagrației, *Magazin istoric* a publicat un serial în nr. 9-12/1984, 1,2/1985.

[3] Nume de autoritate în istoriografia diplomației europene a sec. XX, Elisabeth Barker este autoarea unor lucrări de certă notorietate, devenite de referință în domeniul relațiilor internaționale ale sud-estului european din ultimele cinci decenii (*British Policy in South-East Europe in the Second World War, Churchill and Eden at War, Britain in a Divided Europe 1945 1970, The British between the Superpowers (1945-1950)* etc.). Ca participantă la al XV-lea Congres inter-

„generalul gigant, ce făcea pe sală pași de uriaș, cu cizmele lui strălucitor de lustruite". După secretare, a apărut șeful adjunct al emisiunilor pentru străinătate, sufocat de urcarea în goană a scărilor. Cu siguranță că Duff Cooper reușise doar cu cîteva clipe în urmă să-l găsească pe Churchill. Precipitarea spre „înaltul oaspete" a reprezentanților conducerii BBC-ului a continuat cu grade din ce în ce mai înalte: șeful protocolului, apoi chiar Sir Stephen Tallance, directorul general al Corporației britanice de radio.

Generalul a fost introdus în studioul „B-2", unde se afla crainicul englez Gibson Parker și colegul său francez, Maurice Thierry. Solemn, de Gaulle și-a pus pe masă mănușile și chipiul, după care a luat loc lîngă compatriotul său. „Vă rog să pronunțați cîteva cuvinte pentru proba tehnică, domnule general", l-a invitat Parker. Oaspetele știa că, în asemenea ocazii, se numără invers, pornind de la cinci. Dar el a încălcat „tradiția". A pronunțat doar „La France". Parker și-a anunțat tehnicienii: „Sîntem gata! Intrăm în direct!" Becul semnalizator s-a aprins și Thierry a anunțat în franceză: „Vă vorbește, acum, generalul Charles de Gaulle". Apelul, primul apel, a pornit pe calea undelor. Vocea generalului nu era încă cea sigură și amplă, așa cum avea să fie auzită de atîtea ori mai tîrziu. Era ezitantă, neobișnuită cu microfonul. Frazele — întretăiate abrupt. Totuși — spune Arthur Conte — avea deja un anumit magnetism. Corespondenții de presă francezi, convocați pentru eveniment, au fost impresionați. Unul dintre ei, Jean Oberle, reprezentantul cotidianului parizian *Le Journal*, privindu-l îndelung pe ofițerul care, după ce și-a terminat Apelul, a părăsit studioul cu pas rar și ferm, s-a aplecat spre urechea unui confrate: „Iese dintr-un studio de radio și intră în *Larousse* !"

„Singurul meu țel"

După plecarea generalului, textul Apelului a rămas însă pe masa studioului. L-a preluat crainicul Thierry, urmînd a-l tălmăci în engleză, spre a fi remis serviciilor în celelalte limbi străine ale BBC-ului, care vor difuza ample extrase în aceeași seară. Radiodifuziunea britanică nu l-a înregistrat însă. Abia după mai multe zile, se va face o înregistrare parțială. Dar, a doua zi, generalul va transmite la radio un al doilea apel. Redactat în termeni mai „militărești": „Eu, generalul de Gaulle... am conștiința că vorbesc în numele Franței. În numele Franței declar categoric cele ce urmează: orice francez care poartă încă arme are datoria absolută de a continua Rezistența!" Dar nici acest Apel nu conținea celebra formulă. Ea va apărea pe un document ulterior: un manifest tipărit, lipit mai întîi pe zidurile caselor din Londra și aruncat, apoi, în sute de mii de exemplare, peste teritoriul Franței de avioanele lui „Royal Air Force". Încadrat de tricolorul național și intitulat *Către toți francezii*, manifestul avea în manșetă textul: „Franța a pierdut o bătălie! Dar Franța nu a pierdut războiul". Urma textul propriu-zis: „Guvernanți de adunătură au putut capitula, cuprinși de panică, uitînd onoarea, lăsînd țara pradă sclaviei. Dar nu-i totul pierdut. Nu-i totul pierdut, deoarece acest război e un război mondial. În universul liber sînt forțe imense care nu și-au spus cuvîntul încă. Va veni o zi în care aceste forțe vor zdrobi inamicul. În acea zi, Franța va trebui să fie prezentă la victorie... Acesta e țelul meu, singurul meu țel! Iată de ce invit pe toți francezii, oriunde s-ar afla, a se uni cu mine în acțiune, în sacrificiu și în speranță... Trăiască Franța!"

În Franța ocupată, manifestul a ajuns în mîinile a nenumărați locuitori, care și l-au trecut de la unul la altul, cu toată teroarea Gestapoului. În birourile din Seamore Place, manuscrisul acestui apel, plin de ștersături și adaosuri, stăruia pe una din lăzile ce slujeau drept mese de lucru. Misiunea lui, după multiplicarea tipografică, luase sfîrșit. Și totuși, „istoria" lui avea să-și mai adauge cîteva pagini, cel puțin ciudate...

Povestea a istorisit-o în 1970 publicistul Jean Cau, în revista *Paris Match*, după moartea generalului de Gaulle. În febrilitatea activității tot mai intense de la Seamore Place, nici unul dintre colaboratorii generalului nu mai acorda atenție manuscrisului acestui Apel. Dar, într-o zi, un francez care avea acces la Cartierul general al lui de Gaulle și-a oprit privirile pe acea foaie de hîrtie și — aproape mașinal — a băgat-o în buzunar. După război, acest domn — căruia Jean Cau nu-i dă numele — devine un amfitrion al Parisului politic, literar și artistic. Și nu o dată, la numeroasele recepții oferite, scoate o mică servietă de piele, din care extrage, cu infinite precauțiuni, pentru a-l arăta oaspeților, textul protejat între două bucăți de cristal. Declară tuturor că „aceasta e tezaurul cel mai de preț din toată averea lui". Și lucrurile se petrec astfel pînă în clipa cînd generalul închide ochii pentru totdeauna. Și atunci...

Alain Delon intră în scenă

„Abia trecuseră patru zile de la moartea generalului — povestește Jean Cau — și iată-l pe «omul nostru» contactînd un profesio-

---

național de științe istorice de la București, autoarea britanică — care ne-a vizitat de mai multe ori țara, prima dată în urmă cu peste 50 ani — a acordat și un interviu revistei noastre (nr. 4/1983).

La încetarea ei din viață, la 19 martie 1986, în necrologul publicat de ziarul *Times*, se scrie că lucrările Elisabethei Barker „au avut un larg ecou". Despre anii petrecuți la BBC (1934 - 1941 și 1949 - 1970) *Times* apreciază: „Departamentul emisiunilor pentru străinătate și societatea poliglotă de la Bush House îi erau într-atît de familiare, încît ea ar fi fost mulțumită să rămînă în munca de corespondent diplomatic al radiodifuziunii britanice. Totuși, formidabila ei inteligență, competența și dragostea de muncă l-au determinat repede pe superiorii săi să o promoveze".

nist al vînzărilor și cumpărărilor de relicve rare. Acestuia îi mărturisește că vrea să vîndă textul original al Apelului. Dar pune condiții: cumpărătorul trebuie să fie un străin, tratativele să se desfășoare în cel mai strict secret, documentul să părăsească Franța, iar cumpărătorul să nu se laude că îl deține. Totodată, vînzătorul fixează suma pe care o pretinde și formulează pretenția ca banii să-i fie vărsați lichizi, pentru a nu rămîne nici o urmă din întreaga afacere. Intermediarul de vînzări-cumpărări ia notă de toate condițiile și trece la acțiune. El cunoaște un om reputat pentru relațiile sale cu milionarii străini. Este domnul Pierre de Saint-Cyr, cu care ia legătura. Domnul de Saint-Cyr nu clipește, dar pălește. El nu concepe ca prețiosul document să ajungă în casa de fier a unui colecționar străin. Cine ar putea să-l ajute? Domnul de Saint-Cyr se gîndește imediat la bunul său prieten Alain Delon. Reputatul actor, pus în temă, se oferă fără nici o ezitare să participe la acțiunea de împiedicare a înstrăinării documentului. Dar cum? „N-ai înțeles, îi spune domnul de Saint-Cyr, că omul nu vrea să vîndă «obiectul» decît unui străin?" „Perfect, răspunde Alain Delon, străinul acela... voi fi eu!" Și eroul atîtor filme cu „suspense" pune la punct un scenariu care urmează să se deruleze pe acest nesfîrșit ecran care este realitatea.

La 20 noiembrie 1970, Delon telefonează unui prieten argentinian, pe care îl roagă să vină urgent la Paris, unde îi va explica ce mare serviciu îi cere. La 27 noiembrie, în biroul lui Alain Delon se află un domn elegant, îmbrăcat cu un pardesiu din păr de cămilă. Are înfățișarea unui om serios, care inspiră încredere. Este prietenul actorului și se numește José Rota. A venit de dincolo de Atlantic, pentru a ajuta la împiedicarea înstrăinării documentului. A doua zi, la 11.30 dimineața, el urmează să se prezinte vînzătorului, dîndu-se drept un intermediar între acesta și un foarte bogat negustor de vite din Argentina, amator să achiziționeze piese istorice rare. José Rota a repetat de mai multe ori cu celebrul actor rolul pe care trebuie să-l joace. Dar Alain Delon e neliniștit: se pare că acest vînzător a început să manifeste reticență. „Dacă se decide să-și vîndă «marfa» printr-un alt canal, spune el, sîntem pierduți, căci nu vom mai putea interveni"...

Sîmbătă, 28 noiembrie. Domnul Rota e punctual la întîlnire. La Buenos Aires, un colaborator al său e postat lîngă telefonul din birou. Potrivit scenariului, acesta trebuie să joace rolul bogatului cumpărător, în eventualitatea că circumspectul vînzător va voi o confirmare directă a faptului că viitorul posesor al documentului are într-adevăr domiciliul la Buenos Aires. Dar nu! Nu apare nici un moment ideea de a se telefona în Argentina. Discuția e punctată de amabilități și, după ce vînzătorul cere să i se asigure din nou păstrarea secretului, acesta întreabă: „Aveți banii?" Impasibil, dl. Rota scoate teancul de bancnote noi pe care i-l dăduse, în ajun, Alain Delon. Un pachet dreptunghiular de o grosime considerabilă. Vînzătorul numără grijuliu banii, apoi scoate hîrtia protejată între două bucăți de cristal și o înmînează vizitatorului. Un sfert de oră mai tîrziu, Apelul e în mîinile lui Alain Delon, care-l va dona cavalerilor ordinului „Companionii Libertății"[1], apreciind că acest document „aparține tuturor francezilor". Și Jean Cau încheie cu aceste cuvinte relatarea episodului, desfășurat la 30 de ani de la lansarea apelului: „Vînzătorul ceruse, în dolari, echivalentul a 50 de milioane de franci. După negocieri, a redus prețul la 30 de milioane. Așadar, 30 de milioane de franci, 30 de ani de istorie, 30 de arginți!"

* * *

Apelurile lansate către francezi de generalul de Gaulle, începînd cu 18 iunie 1940, au suscitat numeroase analize și exegeze istorice. O opinie succintă, dar de substanță, a fost formulată, imediat după război, de un om care, prin crezul său politic, respectat consecvent o viață întreagă, se plasa în tabăra adversarilor „gaullismului". Este vorba despre venerabilul lider al socialiștilor francezi Léon Blum. La solicitarea de a-și exprima opinia despre acțiunea generalului de Gaulle, bătrînul om politic, abia întors din captivitatea nazistă, arăta că meritul acestuia a fost de a fi respectat, într-un moment hotărîtor, tradiția Franței neîngenuncheate. El a știut să audă — adăuga Blum — din străfunduri de istorie, glasul unui popor care nu s-a împăcat niciodată cu umilința, cu ocupația străină, cu pierderea libertății.

În 1980, cînd se împlineau 40 de ani de la Apelul din Londra al generalului, Blum murise de mult. Cuvintele lui vor fi fost uitate. Dar este interesant de observat că, după patru decenii, aceeași idee a fost formulată, de data aceasta nu de un adversar politic, ci, dimpotrivă, de un lider gaullist, Jacques Chirac, actualul prim-ministru al Franței: „... 18 iunie 1940 aparține Franței întregi; el exprimă un imperativ al acesteia, imperativ care e cu mult anterior generalului de Gaulle și care ar fi rămas același chiar dacă generalul de Gaulle n-ar fi existat. Acest imperativ nu se deosebește de intransigența patriotică a unui Clemenceau. El era deja prezent în spiritul Convenției[2] care, într-un moment cînd Europa coalizată asalta toate frontierele noastre, înscria, superb, în textele constituționale, interdicția de a face pace cu un inamic ce ocupă teritoriul național. Și poate că implicațiile cele mai profunde ale acestui imperativ pot fi aflate în răspunsurile date de Ioana d'Arc, la procesul ei, și chiar cu mult înainte de acest proces". ■

---

[1] Înaltă distincție militară franceză instituită și acordată de generalul de Gaulle tovarășilor săi de arme din Rezistență. Ultima personalitate căreia i-a decernat acest ordin a fost Winston Churchill, al 1059-lea „companion al libertății".

[2] Adunarea Constituantă a Franței (1792-1795), care a succedat Adunării Legislative; a declarat regalitatea abolită și a proclamat prima Republică franceză.

1925-1927: ÎN CULISELE CRIZEI DINASTICE

Conf. univ. dr. MIRCEA MUŞAT, Conf. univ. dr. ION ARDELEANU

„Ce şanse ar mai avea atunci regimul burghez monarhic democratic să reînvie? Nu numai Aliaţii, dar însăşi opinia publică română va putea susţine cu drept cuvînt că opoziţia democratică, prin inactivitatea ei, s-a dovedit neputincioasă. Poporul român va fi înclinat în mod natural să-şi îndrepte privirea către noi forme de organizare politică şi socială... Cine îşi poate imagina că monarhia... ar putea supravieţui?"

Documentul din care am desprins aceste mici pasaje poartă titlul Consiliul de coroană **şi a fost redactat la 3 mai 1944. El exprimă temerile cercurilor Palatului regal în legătură cu soarta monarhiei în România. Aflată în al 78-lea an al existenţei sale, dinastia de Hohenzollern parcurgea ultimele etape ale unei crize profunde, care avea să se încheie peste doar trei ani prin eliminarea ei din viaţa politică a ţării şi proclamarea Republicii.**

Pe parcursul acestor opt decenii nu puţine au fost momentele în care instituţia monarhiei a trecut prin seisme de mai mică sau mai mare amplitudine. Unul dintre ele a survenit în urmă cu şase decenii, atunci cînd în România s-a pregătit instaurarea unei regenţe.

Pentru redarea amănuntelor atmosferei în care se produceau evenimentele, sînt publicate, în notele ce însoţesc aceste pagini, o serie de însemnări datorate diplomatului român Raoul Bossy care, între 1927 şi 1930, a îndeplinit funcţia de secretar general al regenţei.

19 iulie 1927. Conversaţie în vagon, spre Sinaia, cu Ion I.C. Brătianu, despre apropiata încetare din viaţă a lui Ferdinand I şi consecinţele ei. *I.I.C.B.*: „Zilele acestea m-am ocupat de dumneata. Va trebui să organizăm regenţa şi m-am oprit pentru asta la dumneata, care eşti un om serios, discret şi ştii să redactezi. Eşti singurul dintre colaboratorii mei în a cărui redactare am toată încrederea. Va trebui să lucrezi şi cu Hiott. Evident, pentru mine este un sacrificiu. Ştii, îmi erai foarte util, te foloseam la toate. Dar dacă îţi propun acest post, este în interesul regenţei, care trebuie organizată bine şi care are nevoie de cineva ca dumneata şi, totodată, pentru că locul pe care îl vei ocupa te va face remarcat, îţi va da mai multă importanţă. Firește, însă, depinde de dumneata să iei o hotărîre".

Eu: „Singura mea dorinţă este de a putea să vă fiu util, în locul pe care îl veţi considera potrivit în acest scop. Vă sînt recunoscător că v-aţi gîndit la mine şi vă voi sta totuşi oricînd la dispoziţie în orele libere pe care le voi avea la regenţă". *I.I.C.B.*: „În ce mă priveşte, este totuşi o pierdere. N-o să te mai am mereu la îndemînă. Cel mult, s-ar putea să apelez la dumneata din cînd în cînd pentru cunoştinţele dumitale de engleză".

20 iulie 1927. Sînt chemat la telefon la ora 5 dimineaţa, vila din Sinaia, de la Castelul Pelişor. Adjutantul regal de serviciu îmi telefonează: „E ora 2 1/4. Majestatea Sa a încetat din viaţă". Mi se trimite un automobil al Curţii, cu care să sosesc la Pelişor, unde şi primul ministru trebuie să sosească din Braşov — a petrecut noaptea la Ştirbey. O ploaie deasă şi neîncetată acoperă Sinaia, Bucegii şi toată Valea Prahovei cu un văl cernit. La 5 1/2 sînt la Castel, unde găsesc toată Curtea consternată. Sînt condus de Denise în odaia de culcare a regelui.

Ferdinand este în pat, capul legat, sub bărbie, cu un fular. Paloarea feţii lui slăbite accentuează parcă toată fineţea aristocratică a trăsăturilor lui. *Un grand seigneur au repos* [un mare senior dormind]. În faţa patului, lt. col. Manolescu, adjutantul prinţului Nicolae, stă de gardă cu chipiul în cap, în poziţie reglementară. Peste puţin timp soseşte fostul meu profesor de limba germană, Fischer, preot catolic, care spune primele rugăciuni. Se trimit telegrame în toate părţile. Regina Elisabeta a Greciei telegrafiază la Paris, fratelui ei Carol. So-

A așa-numita criză dinastică[1] a izbucnit de fapt în decembrie 1925. Prin Constituție, monarhul deținea întinse prerogative politice: era șeful statului și al armatei, avînd dreptul de a numi și dizolva guvernele și Corpurile legiuitoare, chemînd, prin voința sa, corpul electoral spre consultare. Atîta vreme cît regele Ferdinand I a fost în viață, primejdia ca el să se prevaleze de aceste prerogative împotriva Partidului Național-Liberal — care deținuse în fapt frînele puterii de la venirea acestuia pe tronul României — era aproape exclusă, dată fiind adînca înrîurire pe care Ion I.C. Brătianu o exercita asupra sa. Din 1925 sănătatea regelui Ferdinand era din ce în ce mai șubredă, ceea ce dădea de gîndit Brătienilor. În cazul morții sale, stipulațiunile constituționale erau clare: principele Carol, ca primul coborîtor direct al familiei Hohenzollern, urma să ocupe tronul și să cumuleze importante prerogative constituționale. Conștienți de rolul regelui în stat, membrii familiei Brătianu și alți conducători ai Partidului Național-Liberal au înconjurat pe Ferdinand cu o atenție specială încă în timpul vieții regelui Carol I, influențîndu-l în sensul încrederii în acest partid. Același sistem, dar lipsit de reușită, a încercat Ion I.C. Brătianu și în cazul principelui Carol. Locul rezervat de guvernul liberal ambițiosului principe moștenitor, la cei 30 ani ai săi, nu-l putea mulțumi însă. El îndeplinea, mai mult onorific, funcția de comandant al aviației și, în lipsă de altceva, patrona acțiunile culturale ale Fundației „Principele Carol", organizînd expoziții și inaugurînd monumente. Deși presa liberală, enumerîndu-i acțiunile, făcea declarații publice curtenitoare văzînd în el o „mare chezășie de viitor", relațiile dintre principele Carol și Ion I.C. Brătianu au devenit tot mai încordate. Sentimentul de aprehensiune al primului ministru în legătură cu tendințele autoritare premature ale principelui moștenitor se întărea, pe măsură ce acesta din urmă își îngăduia să ia atitudine, adeseori ostilă, față de actele sale de guvernămînt. Într-un interviu acordat la Paris, în 1924, prințul Carol aproba formal legea minelor, dar declara ferm: „eu sînt pentru colaborarea cu capitalurile străine", fiind binecunoscute legăturile sale tocmai cu aceste capitaluri care au primit cu ostilitate legislația economică liberală. Carol nu-și ascundea, de asemenea, satisfacția pentru orice eveniment de natură să întărească coaliția antiliberală a partidelor. Acestea sînt numai cîteva din elementele care au determinat hotărîrea lui Ion I.C. Brătianu ca, prin îndepărtarea principelui moștenitor Carol, să imprime un nou curs succesiunii dinastice, corespunzător intereselor de viitor ale Partidului Național-Liberal. Acest obiectiv a fost realizat cu o dexteritate care a dezarmat opoziția burgheză, făcînd-o neputincioasă în fața unui act care-și lua drept acoperire inviolabilitatea voinței regelui cît și caracterul irevocabil al hotărîrii principelui Carol însuși.

[1] Despre ale cărei avataruri, simptome și semnificații, *Magazin istoric* a publicat o serie de documente în nr. 1-6/1967, 1-12/1971, 6-7/1972.

---

sește Ion I.C. Brătianu, care este primit de regina văduvă și de principi, în apartamentul lor. Se discută apoi privitor la scrisoarea lui Ferdinand către fiul său Carol. Titulescu și Argetoianu fiind contra publicării ei, iar Brătianu pentru. „Este ultima voință a regelui Ferdinand, era firesc să vorbească cu oarecare duioșie unui fiu. Dealtminteri a fost redactată de mine". Se examinează apoi decorațiile care ar urma să fie așezate pe pieptul lui Ferdinand. Eu propun ca și placa „Hohenzollern" și „Toison d'Or" [Lîna de aur], la care ținea așa mult, să fie printre acestea. Propunerea mea se admite. — Ce nume va purta noul rege? Primul ministru ne spune că Averescu ar fi vrut „Mihai al IV-lea" sau cel puțin „Mihai al II-lea". Eu susțin această ultimă denumire: „Mihai al II-lea, Domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului, Rege al României". Brătianu este contra: este primul nostru rege cu acest nume... Rămîne deci stabilit „Mihai I". Stelian Popescu redactează actul de deces. La orele 12 plecăm cu trenul regal la București, pentru prestarea jurămîntului regenței. Pleacă cu trenul micul rege Mihai, mama sa Elena, Nicolae, Curtea, I.I.C. Brătianu, Stelian Popescu și eu.

15 octombrie 1927. De la 3 octombrie mi-am luat postul [de secretar general al regenței] în primire. Am biroul în salonul japonez, în etajul I al aripii stîngi din Calea Victoriei, sub ceasornicul cel mare. Azi s-a deschis prima sesiune parlamentară a domniei lui Mihai I. Nicolae a citit mesajul, foarte emoționat, firește.

24 octombrie 1927. Manoilescu, venind din Paris, este arestat pe drumul de la graniță la București și coborît la Brașov spre a i se face percheziție. Se găsesc scrisori de-ale lui Carol Caraiman către Brătianu, Averescu, Maniu, ziare cu interviul dat Agenției Havas la Dinard etc. etc. Duca întreabă pe Buzdugan. dacă nu crede că ar fi nimerit ca Manoilescu să fie dat în judecată Curții Marțiale... Seara, guvernul, luînd cunoștință de acest cuprins [al scrisorilor de la Carol], ordonă depunerea lui Manoilescu în închisoarea din Jilava și darea lui în judecată în fața Curții Marțiale.

4 noiembrie 1927. Un ceas și jumătate de conversație cu Ion I.C. Brătianu plimbîndu-ne în grădina casei sale. *Causeur, charmeur*. Îmi vorbește de tatăl său și de partidul lui „radical" sau „roș" din 1848. Ion Ghica, fost bey de Samos, ar fi vrut să ajungă domn al României. Era urmat de tineri din boierime, ca: Ion Cîmpineanu, Dimitrie Sturdza, Arăpilă, Berindei, frate cu generalul și tatăl arhitectului, și alții, care-constituiau un partid liberal mai moderat. În 1870, după inciden-

Pentru înlăturarea de la tron a principelui Carol, primul ministru s-a folosit, discret, de aspectele compromițătoare ale vieții particulare a principelui moștenitor, cît și de precedentele sale hotărîri de renunțare la tron, prezentîndu-le ca incompatibile cu rolul pe care era chemat să-l îndeplinească. Este știut că la 2 septembrie 1918, pentru prima oară, și apoi la 1 august 1919, Carol a adresat regelui Ferdinand I și, în copie, tuturor șefilor partidelor politice — scrisori prin care renunța la drepturile de moștenitor al tronului, ca urmare a dezaprobării la care a fost supusă, atît din partea familiei regale, cît și a oamenilor politici, căsătoria dubioasă contractată în 1918 cu Zizi Lambrino, anulată de altfel de Înalta Curte de Casație. După o îndelungată călătorie în Orient, pe care a fost silit s-o întreprindă, la 10 martie 1921, Carol s-a căsătorit cu principesa Elena a Greciei, această legătură dinastică urmînd să-i redea simțul îndatoririlor sale în viața publică și privată. Prin această căsătorie, urmată la scurtă vreme de nașterea principelui Mihai, problema succesiunii la tron părea rezolvată. Chiar și după această dată, lăsîndu-se dominat de firea sa de aventurier, Carol a stabilit o legătură de notorietate publică cu soția unui oarecare căpitan activ — T. Wolf (Lupescu). Pentru a-l sustrage, regele Ferdinand I l-a trimis în Anglia să-l reprezinte la funerariile reginei Alexandra.

La 12 decembrie 1925, aflîndu-se la Veneția, determinat exclusiv de dorința de a restabili, în străinătate, legătura sa extraconjugală, principele Carol a expediat în țară, regelui Ferdinand, cea de-a treia scrisoare de renunțare la drepturile sale. „Vă rog — scria prințul — ca prin această declarație să primiți ca să renunț la toate drepturile mele de principe moștenitor al României. Conform statutului familiei regale, rog pe Majestatea Voastră de a-și da Înalta Sa aprobare acestei hotărîri irevocabile. Tot deodată, spre a nu produce vreun neajuns în viitor, să dați înaltul Majestății Voastre ordin ca să fiu șters dintre membrii familiei domnitoare a României și să mi se acorde un nume sub care îmi voi putea alcătui o nouă stare civilă. Prin aceasta declar că nu voi avea nici o pretenție asupra drepturilor mele la care am renunțat de bună voie și mă angajez, pentru liniștea tuturor, să nu mă mai întorc în țară timp de 10 ani, fără să fiu chemat și fără autorizația suveranului".

Imediat după renunțarea lui Carol la tron, C. Argetoianu, ca unul din apropiații prințului, a încercat să obțină aprobarea regelui Ferdinand pentru a merge în străinătate și a-l readuce în țară pe „fugar". Sub influența reginei, legată de interesele liberalilor, regele Ferdinand nu a autorizat plecarea lui C. Argetoianu. În schimb, C. Hiottu, ministrul Palatului, a fost trimis pentru a aduce actul de renunțare la tron, pe care Carol l-a semnat în 28 decembrie, la Milano. În act se arăta: „Declar prin aceasta că renunț în mod irevocabil la toate drepturile, titlurile și prerogativele de care, în virtutea Constituției și statutului familiei regale, m-am bucurat pînă azi ca principe moștenitor al României și ca membru al familiei domnitoare".

---

tele din Sala Slătineanu[1] și demisia cabinetului Ion Ghica, cerută de însuși Vodă Carol, legăturile între fostul primministru și domnitor deveniseră din cele mai rele. Simțind aceasta, partizanii lui Ion Ghica se despărțiseră de dînsul spre a urma pe I.C. Brătianu.

5 noiembrie 1927. C.C. Hiott [ministrul Casei Regale] îmi citește pasaje din raportul ce a adresat lui Ferdinand, în ianuarie 1926, după întoarcerea sa din Milano. A cerut lui Carol, după instrucțiunile tatălui său, să aleagă între două soluții: prima, s-o îndepărteze pe Lupeasca și să se întoarcă în țară spre a se pune la ordinele regelui, care-i va desemna un loc de reședință pentru primele timpuri; a doua, să renunțe la toate drepturile sale. Hiott a insistat, aproape cu lacrimile în ochi, zice el, pentru prima soluție, dar Carol era hotărît a renunța. Hiott a refuzat să ia actul de renunțare și i-a mai dat un răgaz de 24 ceasuri ca să se răzgîndească. A doua zi de-abia, față de inflexibilitatea lui Carol, Hiott a trebuit să se însărcineze a duce actul de renunțare la București. Carol i-a spus cu hotărîrea sa irevocabilă că n-avea nici un motiv de ordin politic, ci numai motive de ordin intim. Raportul lui Hiott era scris în limba franceză.

18 noiembrie 1927. Adresa de răspuns la mesaj a Camerei. Ion I.C. Brătianu îmi spune, la Palat, că, vorbind cu regenții, le-a zis că momentul nu i se pare încă oportun pentru convorbiri în vederea constituirii unui guvern național, întrucît național-țărăniștii vor admite un asemenea guvern. „Nu acum cînd știu *eu* că sînt învinși, ci numai atunci cînd *ei* își vor da seama că sînt învinși".

19 noiembrie 1927. Adresa de răspuns la mesajul Senatului. Ion I.C. Brătianu, într-un colț al bibliotecii Palatului, îmi povestește o anecdotă ce a aflat-o de curînd: Goncourt[2] era într-un restaurant. La o masă alături, un domn bătrîn, pe care chelnerul îl întreabă ce mai dorește: „Nu mai doresc nimic", răspunde bătrînul. „Nu mai dorește nimic!?, exclamă Goncourt. Păi atunci nu e vorba de bătrîn, ci de bătrînețe!" Aceasta a fost ultima mea convorbire cu Ion I.C. Brătianu.

23 noiembrie 1927. Constantin Brătianu îmi telefonează la Palat că față de fenomenele de asfixie pricinuite lui Ion I.C. Brătianu de amigdalita de care suferă de două zile, doctorul Angelescu a procedat la tracheotomie. Cîteva clipe în urmă, Duca sosește la Palat și-mi

---

[1] Demonstrații antiprusace de simpatie față de Franța, organizate la București cu prilejul izbucnirii războiului franco-prusian din 1870-1871; demonstrațiile au căpătat și un puternic caracter antidinastic.

[2] Edmond Goncourt (1822 - 1896), scriitor francez, întemeietorul Academiei „Goncourt", care, din 1903, anual, acordă un premiu pentru cel mai bun roman apărut în Franța.

Renunţarea la tron a principelui Carol avea neîndoielnic o semnificaţie deosebită. Ura „neîmpăcată... de apaş" nutrită de Carol, după mărturia lui C. Argetoianu, împotriva lui I.I.C. Brătianu căpătase treptat caracter politic, prinţul recurgînd tot mai mult, în căutarea unui suport, la idei şi anturaje ce anunţau tendinţele sale autoritare de mai tîrziu, dar care, în acea perioadă, erau expresia unei atitudini de frondă împotriva atotputerniciei partidului liberal şi a şefului său.

La disensiunile cauzate de orientările din interior se adăugau cele privind politica externă. Astfel, în timp ce politica oficială a guvernului liberal era călăuzită, în primul rînd, spre Franţa, tendinţele anglofile ale lui Carol făceau o notă discordantă în planurile conducerii P.N.L.

Momentul declanşării nemijlocite a războiului dintre Carol şi I.I.C. Brătianu pare să fie, după aprecierea lui N. Iorga, situat în primăvara anului 1925, cînd, profitînd de îmbolnăvirea lui Ferdinand, prinţul şi-a arogat atitudinea de stăpîn faţă de miniştri, ceea ce a stîrnit nemulţumirea şefului liberal, punîndu-l serios în gardă asupra dificultăţii de a lucra în viitor cu un rege care să nu fie supus, ca Ferdinand, voinţei sale. În vara aceluiaşi an, cînd Argetoianu l-a vizitat pe Carol de două ori în străinătate, acesta era mai furios ca oricînd contra lui Brătianu şi foa te nerăbdător să-l vadă plecat de la guvern.

Urmărind îndepărtarea lui Carol de la succesiunea tronului, I.I.C. Brătianu dorea să consolideze puterea partidului său în perspectiva nefavorabilă creată de boala regelui şi întărirea partidelor naţional şi ţărănesc.

Pentru oficializarea hotărîrii regelui de a accepta renunţarea lui Carol şi a proclama moştenitor al tronului pe principele Mihai, la 31 decembrie 1925, a fost convocat un Consiliu de coroană la Sinaia, la care au fost invitaţi şefii principalelor partide burgheze. În dimineaţa zilei de 31 decembrie, regele a primit în audienţă pe Ionel Brătianu, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, generalul C. Coandă, Nicolae Iorga, Ion Mihalache, generalul Al. Averescu, patriarhul Miron Cristea, Mihail G. Orleanu şi generalul Prezan, cărora le comunicase scrisoarea prinţului Carol, spunîndu-le că e hotărît să primească renunţarea la tron şi dorind să le cunoască părerile, întîi în particular. Cu această ocazie, unii dintre şefii de partide au arătat regelui că actul ce se pune la cale va aduce grave tulburări în viaţa statului. Iorga s-a oferit să se ducă la Veneţia, fiind sigur că prinţul va renunţa la hotărîrea sa cînd i se vor arăta consecinţele grele ce rezultă din ea pentru ţară şi dinastie. La rîndul său, Ion Mihalache a arătat că actul e nul, întrucît şi în dreptul public se aplică principiul din codul civil după care orice renunţare la o succesiune încă nedeschisă e nelegală. El a insistat să nu se grăbească lucrurile şi să se facă noi demersuri pe lîngă prinţ, pentru revenirea asupra hotărîrii.

La orele 4 după-amiază, în aceeaşi zi, cei convocaţi pentru Consiliul de coroană au sosit la Castelul Peleş. S-a început şedinţa

---

destăinuieşte că starea lui Ion I.C. Brătianu este foarte îngrijorătoare. „Poate să fie vorba de ceasuri". Mă reped la Ion I.C. Brătianu. Dr. Angelescu îmi spune că, dacă infecţia de la amigdale se generalizează, cazul este disperat. După dejun, mă întorc şi găsesc pe doctorii Danielopol, Burileanu şi Lupu care aproape nu mai au speranţă. Casa este plină de lume: familia, guvernul, intimii, regina Maria şi regenţii vin să vadă pe Elisa Brătianu şi să-i ceară veşti. Biata femeie este prăpădită. În nădejdea de a găsi puroi la amigdale, ceea ce ar dovedi o localizare a infecţiei, se face la ora 6 seara o intervenţie chirurgicală. Nu se găseşte puroi, numai ganglioni care supură. Ultima speranţă dispare.

24 noiembrie 1927. La 4 dimineaţa, agonia începe. Intru în odaia lui Ion I.C. Brătianu. Mă vede, nu-mi pot însă da seama dacă mă şi recunoaşte. La 6 intră în comă. Elisa Brătianu îl ia în braţe şi George Brătianu, sosit noaptea de la Iaşi, îi ţine mîna dreaptă. Un preot, în genunchi, lîngă pat. Familia Brătienii, Ştirbeii, Bălşeştii etc., şi noi toţi în odaie. După o agonie grozavă (organismul viguros rezistă infecţiei), Ion I.C. Brătianu îşi dă sufletul la ora 6,45 a.m. Se hotărăsc îndată două Consilii de Miniştri: unul imediat, la Ministerul de interne, pentru ca membrii guvernului să desemneze pe noul prim-ministru, care va fi Vintilă I.C. Brătianu, al doilea la Palat, la 7 1/2 dimineaţa, pentru ca noul preşedinte de consiliu şi miniştrii să depună cuvenitul jurămînt în faţa regenţilor. Merg la Palat, unde sosesc şi regenţii, preveniţi telefonic, care îmi cer detalii despre moartea lui Ion I.C. Brătianu. Vin miniştrii. Chem preotul de la biserica mică din dosul Palatului. Intru cu el în sala bibliotecii şi asist la jurămîntul lui Vintilă Brătianu şi al miniştrilor. Se propun funeraliile naţionale. Vintilă cere înmormîntare simplă. „Astfel era dorinţa fratelui meu şi tradiţia «familiei noastre»". După plecarea miniştrilor, regenţii mă însărcinează să văd pe Averescu, Maniu şi Iorga spre a-i invita la Palat, pentru convorbiri în vederea constituirii unui minister de colaborare. Averescu îmi cere amănunte asupra bolii primului ministru şi se declară dispus a veni la Palat la ora indicată (10 1/2 a.m.), dar pare mirat de comunicarea mea. Maniu mă întîmpină cu cuvintele: „Ce nenorocire pentru ţara noastră! Oricît de mari adversari am fi fost, recunosc sincer că pierderea lui Ion I.C. Brătianu este o lovitură grozavă pentru România". Adaugă că este la dispoziţia regenţei şi va veni la Palat la ceasul convenit (10 1/2 a.m.). La ieşire mă încrucişez cu Mihalache, radios, care, cum vede pe Maniu întristat, îi spune ironic (fără a-şi da seama de

sub președinția regelui, care a anunțat că a hotărît să primească renunțarea la tron a prințului Carol și a citit scrisoarea acestuia. Iată cum relatează, în însemnările sale, patriarhul Miron Cristea opiniile exprimate în cadrul Consiliului de coroană:

„Regele face o scurtă introducere, apoi citește hotărîrea sa nestrămutată, că îi primește renunțarea la tron și roagă pe toți a-i sta în ajutor ca să se facă formele legale în liniște. Au vorbit: Mihalache, că se supune dorinței regale, dl. Maniu, că să mai încercăm, Iorga de asemenea, dr. Vaida, la fel. Regele l-a întrerupt: «nu se mai poate... e în zadar». Generalul Prezan: «În asemenea situație Maiestatea Voastră ați făcut ca la război. V-ați despărțit de familie pentru țară. Acum nu puteți decît a face la fel». Eu [Miron Cristea]: «Maiestate, eu nu-s aici ca politician, ci ca părinte sufletesc al țării, care reprezint duhul creștinesc al iertării. Dacă ar fi nădejde de revenire la frumoasa... situație de moștenitor al tronului, trebuie încercat totul. Dar dacă M. Voastră, care ca tată îl iubiți, și mai mult și credeți că nu mai revine, luînd hotărîrea nestrămutată de a-i primi renunțarea, eu nu pot face alta, decît cu lcialitate să mă supun înaltei hotărîri și să lucrez unde voi putea pentru liniștirea sufletului; cu durere, nu s-a putut altfel».

Regele se înneca, plîngea în repetate rînduri. I.I.C. Brătianu, scurt, a zis că nu poate decît să primească hotărîrea regelui".

După Consiliul de coroană lărgit, în vederea elaborării proiectelor de lege, care urmau să fie supuse aprobării Corpurilor legiuitoare, tot la Sinaia a avut loc un consiliu intim la care regele a convocat pe Ion I.C. Brătianu, G.G. Mîrzescu, Al. Constantinescu și I.G. Duca, ca mai vechi dintre miniștrii liberali; au participat, de asemenea, regina Maria, principesa Elena și patriarhul Miron Cristea. Cu acest prilej s-a hotărît, definitiv, ca principele Mihai, în vîrstă de 4 ani, să fie proclamat moștenitor al tronului și, în temeiul articolului 83 din Constituție, s-a acceptat ideea creării unei regențe, pentru eventualitatea că noul principe moștenitor ar fi fost chemat la tron înainte de majorat, ceea ce, dată fiind situația precară a sănătății regelui Ferdinand, era foarte probabil să se întîmple. De fapt, succesiunea la tron era asigurată prin textul Constituției însești, dar, pentru a preveni eventualele contestații în viitor, guvernul își lua măsuri legale suplimentare, prin asocierea hotărîrii forului legislativ.

Pentru a preîntîmpina eventuale manifestații carliste guvernul a convocat, pentru 4 ianuarie 1926, Parlamentul, în scopul confirmării hotărîrilor Consiliului de coroană. În cele cîteva zile pînă la întrunirea Parlamentului, cabinetul liberal a făcut unele pregătiri menite să asigure ratificarea renunțării lui Caról la tron. Duminică 3 ianuarie a fost convocat la Sinaia un nou consiliu intim, sub președinția regelui, la care au participat: regina, Ionel Brătianu, George Mîrzescu, Al. Constantinescu care au redactat proiectele de legi pentru ședința Adunării Deputaților de a doua zi. În acest consiliu s-a hotărît ca principele Mihai să fie proclamat

prezența mea): — „Te văd tare afectat, domnule Maniu!" Am impresia că Maniu, om civilizat, suferă de această ieșire a unui om primitiv, „canibal" (vorba lui Buzdugan, cînd i-am relatat incidentul). Iorga este la Văleni. Însărcinez pe fiul său să-i transmită comunicarea mea. După audiențele șefilor opoziției, regenții mă roagă să pun în curent pe Vintilă Brătianu de modul cum au decurs. Averescu a fost franc: nu crede în oportunitatea, nici în posibilitatea unui guvern național, dar în cazul în care s-ar constitui, și-ar da tot concursul. Maniu a scăldat-o timp de două ore. Ceea ce reiese mai clar este

Cîțiva fruntași politici la funeraliile lui Ferdinand: 1. I.I.C. Brătianu, 2. I.G. Duca, 3. C. Argetoianu, 4. I. Inculeț (fotografie aflată în colecțiile Academiei R.S. România)

În p. 44 sus: *la 15 octombrie 1927, Parlamentul român și-a deschis prima sesiune după moartea regelui Ferdinand. Un reprezentant al regenței instituită prin legea din 4 ianuarie 1926 prezintă mesajul tronului*

moştenitor al tronului şi s-a desemnat o regenţă compusă din principele Nicolae, Gheorghe Buzdugan, primul preşedinte al Curţii de Casaţie şi patriarhul Miron Cristea, care să conducă ţara în timpul minorităţii, în cazul cînd principele Mihai ar fi chemat la domnie înainte de majorat.

Într-o convorbire avută cu C. Argetoianu, Iuliu Maniu arăta că pentru rezolvarea crizei dinastice nu vedea decît trei soluţii: prinţul Carol, regina Maria, proclamarea republicii. Mai mult, Maniu declara că nu poate vedea ca definitivă soluţia cu un rege minor şi o regenţă, România, „nefiind în situaţia să suporte o regenţă de 14 ani", cît îi mai trebuiau lui Mihai spre a deveni major.

La 4 ianuarie, la orele 9 dimineaţa, s-a ţinut un nou consiliu, fixîndu-se ordinea de zi a reprezentanţei naţionale. Ion I.C. Brătianu, însoţit de Al. Constantinescu şi G.G. Mîrzescu au supus spre semnare regelui Ferdinand I proiectele de lege privitoare la succesiune, aprobate de Consiliul de Miniştri din 2 ianuarie, iar Consiliul legislativ, întrunit în secţiuni pentru a-şi da avizul, a constatat că proiectele erau în conformitate cu principiile şi dispoziţiile Constituţiei şi, ca atare, puteau fi supuse spre dezbatere Corpurilor legiuitoare. În aceeaşi zi, Ion I.C. Brătianu a prezentat Adunării Deputaţilor şi Senatului, reunite în Adunarea Naţională Constituantă, conform art. 79 din Constituţie, actul de renunţare la drepturile şi prerogativele de membru al familiei domnitoare şi de principe moştenitor al României, cît şi proiectul de lege pentru primirea acestei renunţări şi recunoaşterea principelui Mihai ca principe moştenitor al României, însoţite de mesajul regelui în sprijinul acestor măsuri.

A urmat proiectul de lege privitor la actele civile ale membrilor familiei domnitoare, care urma a fi supus regulilor cuprinse în noul statut al familiei domnitoare. Astfel, articolele modificate din statut priveau îndeosebi aspectele renunţării principelui Carol la titlurile, prerogativele şi drepturile de care se bucura în virtutea Constituţiei, asupra schimbării numelui patronimic, domiciliului şi reşedinţei membrilor familiei regale, exerciţiul puterii părinteşti şi maritale, administrării averii membrilor familiei regale absenţi şi acelora care au pierdut calitatea de membri ai familiei regale. Potrivit noului statut, Carol urma să fie şters din controalele armatei, în care deţinea gradul de general, şi exclus din Senat; dreptul de a intra în ţară îi era interzis fără aprobarea regelui sau a regenţei; principesa Elena pierdea titlul de principesă moştenitoare a României şi, conform art. 20, urma a se numi Principesa-Mamă. În sfîrşit, guvernul a pus problema regenţei. ■

că cere guvernului dizolvarea Parlamentului şi alegeri noi peste 3 sau 4 luni, declarîndu-se gata a da orice garanţii pentru menţinerea stării dinastice actuale şi luîndu-şi toată răspunderea pentru păstrarea ordinii constituţionale. Nu ţine pe Carol Caraiman decît ca o „sperietoare" cît timp va fi în opoziţie. Îmi îndeplinesc misiunea pe lîngă Vintilă după-amiază, la Preşedinţia Consiliului. El îmi spune că a cerut şi dînsul să vadă pe şefii opoziţiei. Averescu, om de inimă, a venit el să-l vadă, i-a prezentat condoleanţe şi i-a făcut declaraţii identice cu cele făcute regenţei. Maniu a cerut ca Vintilă, cu tot doliul şi osteneala lui, să se deranjeze şi să vie la el. Cum spune Vintilă: „afacere de educaţie şi de temperament". Maniu i-a spus că cere guvernului dizolvarea, alegeri libere cu liste separate, apoi colaborarea pe baza rezultatului electoral.

25 noiembrie 1927. Iorga, întors din Văleni, este primit de regenţă, cărora le preconizează guvern Maniu. Nu atinge direct chestia dinastică care „nu este de actualitate acum". Regenţii mă roagă să-l pun în curent pe Vintilă. Acesta mă informează că Iorga i-a vorbit la fel, însă că a insistat asupra necesităţii de a rechema pe Carol: „De ce nu vreţi să-l aduceţi? Influenţabil cum este îl băgaţi şi pe dînsul în buzunar". A atacat morţi şi vii. Mai ales pe Ferdinand — printre morţi şi pe Duca şi Titulescu printre vii. Spre a se despărţi în termeni buni, Vintilă i-a spus: „Am două însuşiri pe care cred că şi dumneata le recunoşti: sînt sincer şi perseverent. Nu te voi lăsa în pace pînă ce nu te vei convinge şi dumneata de imposibilitatea de a readuce pe un om în felul lui Carol şi pînă ce nu te voi aduce să te pui în serviciul ţării, colaborînd cu noi. Şi te voi învinge". Iorga a părut măgulit.

26 noiembrie 1927. Venit la Elisa Brătianu spre a o conduce la gară (pleacă la Florica în vederea înmormîntării), ea mă ia la o parte şi plînge. — „Vă mulţumesc din inimă pentru afecţiunea cu care l-aţi înconjurat pe soţul meu de-a lungul atîtor ani. Ştiţi, el recunoştea acest lucru. Ţinea mult la dumneavoastră. Nu mă uitaţi, căci şi eu nutresc o afecţiune deosebită pentru dumneavoastră". Şi îmi dă ultima fotografie a lui Ion I.C. Brătianu. ■

CONFERINŢA ATLANTICULUI

Dr. EUGEN PREDA

„O sortare de «Boniface»[1] să mă urmeze permanent", îi instruia premierul W. Churchill pe secretarul Cabinetului de război, Sir Edward Bridges, şi pe şeful Cancelariei apărării, generalul H. Ismay, la 3 august 1941. În instrucţiunile sale, primul ministru cerea ca „Boniface" să-i fie trimis, „poate parafrazat", într-un „cufăr (metalic) îngreunat, încît să se scufunde în adîncul apelor dacă se întîmplă ceva avionului".

Amiralul Nelson suscită emoţii

Aceste instrucţiuni erau date înainte ca premierul britanic să părăsească cu automobilul Chequers, pentru ca apoi cu trenul să ajungă în nordul Scoţiei, de unde, la bordul unui distrugător, avea să se îndrepte spre baza de la Scapa Flow. Spre seară, cel mai recent şi modern vas de linie al flotei britanice, Prince of Wales, a ridicat ancora, pentru a-l purta pe W. Churchill şi un grup de consilieri militari şi civili spre prima sa întîlnire cu preşedintele S.U.A., F.D. Roosevelt, din cele nouă avute în timpul războiului şi în cursul cărora cei doi au fost împreună, în total, 120 zile.

Pentru a se păstra taina călătoriei, nu în ultimul rînd faţă de submarinele germane, orice comunicări radio de la bordul navei au fost suspendate, iar escorta de distrugătoare a fost abandonată. Între timp, preşedintele se afla într-o croazieră la bordul iahtului său, de unde avea să se îmbarce în secret împreună cu consilierii săi pe crucişătorul greu *Augusta*.

[1] Pe întreg parcursul războiului, Churchill a folosit acea extraordinară strategie şi şansă a culegerii de informaţii secrete reprezentată de sistemul „Ultra", purtînd atunci, pentru protejare, denumirea codificată „Boniface", care decripta comunicările cifrate de pe maşinile germane „Enigma" (*Magazin istoric*, nr. 9/1984). Mesajele decriptate îi erau prezentate premierului într-o cutie specială de culoarea căprioarei, pe care numai el o putea deschide. „Boniface" ar fi sugerat cuiva neiniţiat că sursa este un agent secret din Germania. Însăşi alegerea acestui sens codificat nu putea furniza vreun indiciu, deoarece în engleză avea şi înţelesul de „hangiu", de la numele jovialului personaj al comediei lui George Farquhar — *Stratagema craiţor*, jucată în 1707, anul decesului autorului ei.

Paris Ministers meeting with President Roosevelt — Aug.
Drafting of Joint Declaration —

COPY NO: 1

MOST SECRET

NOTE: This document should not be left lying about and, if it is unnecessary to retain, should be returned to the Private Office.

PROPOSED DECLARATION

ALTERNATIVE VERSION / VERSION "A"

The President of the United States of America and the Prime Minister, Mr. Churchill, representing His Majesty's Government in the United Kingdom, being met together, deem it right to make known certain common principles in the national policies of their respective countries on which they base their hopes for a better future for the world.

First, their countries seek no aggrandisement, territorial or other;

Second, they desire to see no territorial changes that do not accord with the freely expressed wishes of the peoples concerned.

Third, they respect the right of all peoples to choose the form of government under which they will live; and they wish to see self-government restored to those from whom it has been forcibly removed.

Fourth, they will endeavour, with due respect for existing obligations, to further the enjoyment by all States, great or small, victor or vanquished, of access, on equal terms, to the trade and to the raw materials of the world which are needed for their economic prosperity;

Fifth, they desire to bring about the fullest collaboration between all nations in the economic field with the object of securing for all improved labour standards, economic advancement and social security;

Sixth, after the final destruction of the Nazi tyranny, they hope to see established a peace which will afford to all nations the means of dwelling in safety within their own boundaries, and which will afford assurance that all the men in all the lands may live out their lives in freedom from fear and want;

Seventh, such a peace should enable all men to traverse the high seas and oceans without hindrance;

Eighth, they believe that all of the nations of the world, for realistic as well as spiritual reasons must come to the abandonment of the use of force. Since future peace cannot be maintained if land, sea or air armaments continue to be employed by nations which threaten, or may threaten, aggression outside their frontiers, they believe, pending the establishment of a wider and permanent system of general security, that the disarmament of such nations is essential. They will likewise help and encourage all other practicable measures which will lighten for peace-loving peoples the crushing burden of armaments.

9 august 1941. Pe puntea superioară a Augustei, *Churchill înmînează lui Roosevelt (susţinut de fiul său, Elliott) o scrisoare de la regele George VI. În fundal — facsimilul uneia dintre variantele* Declaraţiei comune *a preşedintelui şi primului ministru, cunoscută ulterior drept* Carta Atlanticului. *Corecturile de mînă aparţin lui Churchill*

În pofida tuturor precauţiilor, la 7 august, s-a aflat că agenţia de ştiri Transozean, purtător de cuvînt neoficial al Ministerului de externe nazist, difuzase o relatare, pretins din Lisabona, că Churchill şi Roosevelt se vor întîlni în viitorul apropiat undeva în emisfera occidentală. Faptul nu l-a tulburat defel pe Churchill. În timpul călătoriei, pe lîngă consfătuirile pe care le prezida pentru a stabili tactica discuţiilor cu Roosevelt, Churchill revăzuse, pentru a cincea oară, filmul *Lady Hamilton*, arătîndu-se „profund mişcat" de soarta amiralului Nelson[2]. O bună parte din timp şi-o petrecuse şi cu oaspetele său Harry Hopkins, care în partidele de table îl bătuse, deseori cu multă uşurinţă, pe premier.

Hopkins era figura centrală a Brain-Trustului („Trustul creierului" — denumire dată

[2] Cîştigătorul bătăliilor navale de la Abukir (1798) şi Trafalgar (1805) împotriva Franţei, mort în cursul ultimei lupte (*Magazin istoric*, nr. 5/1970, 3/1976).

de presă grupului de consilieri format încă în cursul campaniei electorale prezidenţiale a lui F.D. Roosevelt, din 1932) şi, la mijlocul lunii iulie 1941, sosise la Londra, pentru o trecere în revistă a situaţiei, în condiţiile în care agresiunea nazistă în răsărit făcea obiectiv necesară o reconsiderare a relaţiilor cu U.R.S.S. După agresiunea hitleristă de la 22 iunie 1941, atît Roosevelt cît şi Churchill se întrebau dacă U.R.S.S. va putea menţine linia frontului, care se rostogolea spre răsărit.

Hopkins abordase cu Churchill şi chestiunea unei întîlniri a acestuia cu Roosevelt. Spre surpriza gazdei sale, Hopkins anunţase că va pleca şi la Moscova şi, într-adevăr, pe 30 şi 31 iulie, el discutase cu Stalin, iar după convorbiri raportase: „Sînt foarte sigur în legătură cu acest front... Aici există o hotărîre nestrămutată de a învinge". Stalin insistase asupra necesităţii şi importanţei participării directe a Statelor Unite la război.

Churchill i-a solicitat lui Roosevelt ca la întîlnirea lor să fie de faţă atît Hopkins, cît şi A. Harriman, trimisul special al preşedintelui pe lîngă primul ministru britanic, socotind că ambii i-ar putea fi de folos în sprijinirea tezelor sale.

Dimineaţa de 9 august a găsit Prince of Wales intrînd maiestuos în golful Placentia, din Newfoundland (Terra Nova). S-a descoperit însă, datorită diferenţei de o oră şi jumătate dintre ora locală canadiană de vară şi cea zonală americană, că Augusta nu venise la întîlnire. Prince of Wales a părăsit apele golfului, revenind cu precizie şi în conformitate cu ora americană. Peisajul stîncos al ţărmului, acoperit cu prundiş, era pustiu. Undeva, în apropiere, dar în afara razei vizuale, lîngă satul pescăresc canadian Argentia, începuse construcţia unei mari baze militare a forţelor aeriene S.U.A. Deşi locul nu sugera nimic din Coasta de Azur şi nici din învecinatul litoral italian al golfului Genova, prima întîlnire Roosevelt-Churchill, desfăşurată la bordul celor două nave de război, fusese botezată codificat *Riviera*.

Amiralul Q faţă în faţă cu Fosta persoană navală

Preşedintele, sprijinit[1] de fiul său Elliott, l-a întîmpinat pe puntea superioară a Augustei pe premier[2], care străbătuse într-o barcă distanţa dintre cele două vase.

Fosta persoană navală a fost invitată să viziteze nava, după care s-a retras cu *Amiralul Q* la cea dintîi convorbire în doi. Întîlnirea nu a dat loc unei „ciocniri între primadone", cum se temuse H. Hopkins, ci „a spart gheaţa" între Roosevelt şi Churchill, care înainte de a se despărţi îşi spuneau Winston şi Franklin.

Exceptînd o scurtă vizită a lui Roosevelt la bordul lui Prince of Wales, discuţiile, care s-au prelungit pînă în 12 august, au avut loc pe Augusta. Paralel, aproape fără întrerupere, s-au desfăşurat convorbiri între înalţii diplomaţi şi, separat, între şefii militari ai celor două state. În seara de 11 august, colonelul E.I.C. Jacob, de la Cancelaria militară a primului ministru, îşi nota în jurnalul intim: „Nici un ofiţer american nu a manifestat fie şi cea mai palidă intenţie de a fi alături de noi în război. Ei formează un grup de indivizi fermecători, dar fac impresia că trăiesc într-o altă lume decît a noastră. Într-adevăr, de aici războiul pare foarte departe, chiar şi pentru noi, care sîntem atît de disperant preocupaţi de el".

Convorbirile au permis trecerea în revistă a întregii scene a războiului. Britanicii au argumentat că strategia înfrîngerii Germaniei ar putea consta în blocadă strictă, bombardamente aeriene intense, propagandă abilă şi stimularea revoltei în ţările ocupate din Europa. Chiar dacă o debarcare pe continent va fi necesară, susţineau ei, nu vor trebui folosite masiv trupe terestre. În cazul antrenării Statelor Unite în război, locul de desfăşurare al operaţiilor combinate ale celor două ţări urma să fie axul Mediteranei, avînd ca bază Africa de Nord. A ieşit în prim plan preocuparea lui Churchill care avea să domine relaţiile anglo-americane cea mai mare parte a războiului: a) atragerea principalelor forţe americane pe teatrul de operaţii din Europa, fără a periclita poziţiile Imperiului britanic în Extremul Orient; b) folosirea acestor forţe nu în direcţia Europei de nord-vest, ci în Mediterana, prin Balcani, Germania urmînd să fie înfrîntă „pe la spate" sau „cel puţin silită la un compromis acceptabil" (cum remarca istoricul britanic A.J.P. Taylor). Unul dintre aspectele încă neelucidate ale convorbirilor Roosevelt-Churchill rămîne modul în care cei doi au abordat problema dezvoltării unei arme atomice. Cert este doar că ea a fost discutată atunci de cei doi pentru prima oară.

Două rezultate ale acestor convorbiri Roosevelt-Churchill aveau să aibă însă importante urmări: adoptarea declaraţiei cunoscute sub denumirea de Carta Atlanticului şi propunerea comună transmisă lui Stalin, la 12 august, de a se organiza la Moscova o conferinţă, unde să se discute nevoile şi cerinţele forţelor armatei sovietice şi ale puteri-

---

[1] F.D. Roosevelt se îmbolnăvise la 40 ani de paralizie infantilă.

[2] F.D. Roosevelt luase la 11 septembrie 1939 neobişnuita iniţiativă de a declanşa un schimb de vederi confidenţial şi direct cu un membru al unui guvern străin, scriindu-i în acest sens lui Churchill şi reamintindu-i, că în timpul primului război mondial „am ocupat poziţii similare". Churchill, cum a consemnat, „a fost încîntat" şi i-a răspuns cu „vioiciune", iscălind *Persoana navală*, în amintirea funcţiei sale de Prim lord al Amiralităţii, deţinută în două rînduri (1911 - 1915 şi 1939 - 1940). Acest pseudonim, mai mult chiar decît intenţia păstrării secretului identităţii, ca şi cel ulterior asumării funcţiei de premier (10 mai 1940) — *Fosta persoană navală* —, urmărea să exprime o legătură personală între cel care de două ori a răspuns în guvern de marina militară britanică şi Roosevelt, a cărui nostalgie după perioada înaltei funcţii de asistent al secretarului (ministrului) Departamentului flotei (1913 - 1920) era binecunoscută. Această trăsătură se verifică şi prin faptul că, la îndemnul lui Churchill, denumirea codificată pentru persoana lui Roosevelt a devenit *Amiralul Q*.

lor anglo-saxone[1]. Decizia în această ultimă problemă a fost luată pe baza raportului lui Hopkins asupra întîlnirii sale cu conducătorul sovietic.

Carta fără semnătură

Chiar de la prima lor întrevedere din 9 august, Churchill a fost luat prin surprindere de punerea pe tapet, de către Roosevelt, a unei „declarații generale" anglo-americane privind scopurile lor comune. Într-un mesaj din 14 iulie 1941, președintele menționase „unele zvonuri privind tranzacții sau înțelegeri între guvernul britanic și țările ocupate", iar acum, în 9 august, el i-a spus lui Churchill: „Personal, înclin să consider că o declarație generală din partea dv. ar fi necesară acum, clarificînd faptul că nu au fost asumate nici un fel de angajamente postbelice de pace în ce privește teritoriile, populațiile sau economia". În discuția de la bordul Augustei Churchill a prins însă ocazia ca, printr-o declarație comună, în ciuda situației oficiale de neutralitate americană, scopurile de război britanice să fie racordate cu ambițiile Statelor Unite, în mod public și răsunător.

Despărțindu-se de Roosevelt, el i-a cerut lui Alexander Cadogan, subsecretar de stat la Foreign Office, să pregătească imediat un proiect. A doua zi, cînd pe puntea superioară a lui Prince of Wales s-a încheiat serviciul religios (de a cărui organizare premierul se ocupase pînă în cele mai mici amănunte), Churchill i-a remis invitatului său documentul intitulat: *Declarație comună de principii anglo-americană*. Cele cinci puncte ocoleau concluzia scrisorii lui Roosevelt din 14 iulie, culminînd cu obiectivul „distrugerii definitive a tiraniei naziste" și cu asigurarea viitoarei păci „printr-o organizație internațională efectivă". După cum au reținut documentele oficiale americane, Roosevelt a refuzat din primul moment acest ultim pasaj, „date fiind suspiciunile și opoziția pe care [un astfel de acord] le-ar crea în Statele Unite". De fapt, în discuția din 11 august, după ce a motivat scoaterea referirii la „organizația internațională" prin adversitatea adepților curentului izolaționist în politica externă americană, Roosevelt a exprimat, în continuare, adevărata sa obiecție: el prefera ca la sfîrșitul războiului Statele Unite și Marea Britanie să acționeze împreună ca o forță de poliție, care „să garanteze pacea lumii, pentru o perioadă nedefinită de timp". În pauzele discuțiilor cu Churchill, atît Hopkins cît și Sumner Welles, subsecretar la Departamentul de Stat al S.U.A., au contestat oportunitatea unei asemenea poziții. Președintele a admis atunci că are în vedere efectuarea poliției în lume de către americani și britanici numai pentru o perioadă de tranziție, la a cărei încheiere să ia ființă o organizație internațională. În cele din urmă, Welles și Cadogan au pus la punct o formulare care omitea referirea la „organizația internațională", sugerînd doar, la insistența lui Churchill, „un sistem larg și permanent de securitate generală". După cum consemnează istoricul american R. Divine, președintele „a refuzat să ia în considerare împărțirea cu țările mai mici a rolului de înfăptuire a păcii".

Proiectul revizuit american adăuga însă noi paragrafe și modifica alte prevederi din originalul britanic. Pe de-o parte, în versiunea finală se regăsesc formulări din cerințele mesajului din 14 iulie, destinate opiniei publice, potrivit cărora cele două puteri „nu urmăresc expansiunea teritorială sau de altă natură" și „nu doresc nici un fel de modificări teritoriale, care să nu fie conforme cu dorințele liber exprimate ale popoarelor respective". Documentul prevedea, de asemenea, că cele două părți „vor respecta dreptul tuturor popoarelor de a-și alege forma de guvernămînt sub care doresc să trăiască", că ele „doresc să realizeze cea mai deplină colaborare între toate națiunile în domeniul economic, cu scopul de a asigura pentru toți o mai bună folosire a forței de muncă, progres economic și securitate socială" și că „toate națiunile lumii, atît din punct de vedere practic, cît și spiritual, trebuie să ajungă la renunțarea la folosirea forței".

Pe de altă parte, Churchill a trebuit să accepte și schimbări care, de la bun început, primejduiau interesele Imperiului britanic, respectiv „accesul [tuturor] statelor mari sau mici, victorioase sau înfrînte, pe bază de egalitate, la schimburile comerciale și materiile prime ale lumii, care sînt necesare pentru prosperitatea lor economică", ceea ce ținea la dinamitarea Acordului de la Ottawa[2] ca și „restabilirea drepturilor suverane și de autoguvernare ale celor cărora aceste drepturi le-au fost răpite prin forță". Premierul nu avea nici un dubiu că se aveau în vedere nu numai țările ocupate ale Europei, ci și țările coloniale.

Textul final asupra căruia s-a căzut de acord la 12 august, după numeroase corecturi, a fost intitulat *Declarația comună a președintelui și primului ministru*. Dat publicității după două zile și cunoscut ulterior drept Carta Atlanticului, textul *nu a fost semnat* și *nu există ca document oficial*, nici în arhivele britanice și nici în cele americane. O adevărată senzație a produs dezvăluirea, puțin cunoscută pînă în prezent, făcută de către președintele Roosevelt, la 19 decembrie 1944, unor ziariști: „După cîte știu, nu există nici o copie a Cartei Atlanticului. Personal n-am primit nici una. Nici britanicii. Versiunea cea mai aproape de adevăr este [ceea ce au transmis] operatorii-radio de pe Augusta și Prince of Wales... Respectiv, textul asupra

---

[1] Conform telegramei lui Churchill din 12 august către Cabinetul de război, „noi nu dorim să înceapă conferința cu Rusia înainte de ultima parte a lunii septembrie cînd, este de sperat, vom ști unde se va stabili frontul rus pentru la iarnă".

[2] Încheiat în 1932, fundamentul sistemului de preferințe imperiale britanice, considerat de Statele Unite ca lezînd expansiunea lor economică. Printr-o reglementare de tarife vamale diferențiate, acordul conferea avantaje deosebite metropolei și, în unele privințe, dominioanelor.

căruia am căzut noi de acord la bordul navei, dar nu există un document formal. Personalului auxiliar i s-a dat dispoziție să ia foaia mîzgălită și s-o transmită guvernului britanic, guvernului Statelor Unite și să o difuzeze presei. Aceasta este Carta Atlanticului".

Instrucțiuni pentru Cabinetul de război

Douăzeci și patru de ore înainte de a se da publicității Declarația comună, *Fosta persoană navală* instruia Cabinetul de război de la bordul lui Prince of Wales — care, în plină viteză, via Islanda, se reîntorcea spre Scapa Flow — să fie date „în mod confidențial îndrumări presei" în legătură cu subiectul. Pentru Churchill, esențialul consta în faptul că documentul „propunea distrugerea definitivă a puterii naziste și dezarmarea țărilor agresoare, în timp ce Marea Britanie și Statele Unite rămîneau înarmate, ceea ce era un eveniment de primă mărime". La 9 septembrie, în fața Camerei Comunelor, premierul a afirmat că Declarația nu prevedea și modul de aplicare a principiilor generale pe care le proclama și a precizat că Imperiul britanic nu intra în sfera lor de cuprindere. „La întîlnirea atlantică, ceea ce am avut în gînd a fost restaurarea suveranității... statelor... aflate în prezent sub jugul nazist". El a precizat că „evoluția spre autoguvernare în regiunile Coroanei britanice este o problemă aparte". La 24 septembrie, în preajma începerii discuțiilor tripartite de la Moscova, propuse de la Newfoundland, și în urma demersurilor anglo-americane, guvernul sovietic, acceptînd principiile Cartei Atlanticului, a declarat: „U.R.S.S. apără dreptul fiecărui popor la independență statală și inviolabilitatea teritorială a țării sale, dreptul de a instaura o astfel de orînduire socială și de a alege o astfel de formă de cîrmuire pe care acesta le consideră potrivite și necesare, în scopul înfloririi economice și culturale a țării sale". Prezentînd această declarație, ambasadorul sovietic la Londra, I. M. Maiski, a însoțit-o, în aceeași zi, de precizarea că „aplicarea practică a acestor principii va fi în mod necesar adaptată la circumstanțele, necesitățile și caracteristicile istorice ale diferitelor țări".

Principiile general democratice din textul Cartei Atlanticului ofereau o primă platformă internațională comună tuturor celor interesați și angajați în lupta împotriva tiraniei fasciste. În România, Partidul Comunist Român, singura forță politică ridicată de la început și fără nici o ezitare împotriva dictaturii militare-fasciste și a participării la războiul de agresiune hitlerist, formulase încă în manifestul din 27 iunie 1941 cerința luptei „pentru pacea poporului român și a celorlalte popoare aruncate în acest măcel banditesc, dezlănțuit de stăpînii Germaniei hitleriste". În Circulara C.C. al P.C.R. din 8 iulie era susținută chemarea la făurirea unui front unic al poporului român împotriva fascismului și pentru libertate și independență națională. În acest spirit, ziarul clandestin *Presa liberă* din 26 iulie scria: „Să ducem lupta comună cu oricine ar vrea să facă și cel mai mic lucru pentru eliberarea popoarelor, pentru pace și contra terorii fasciste". *Platforma-program* din 6 septembrie 1941, intitulată *Lupta poporului român pentru libertate și independență națională*, saluta „formarea frontului unic al Uniunii Sovietice, Angliei, Statelor Unite și țărilor democratice, al tuturor popoarelor iubitoare de libertate împotriva tiraniei hitleriste". În spiritul Platformei, P.C.R. s-a solidarizat și cu principiile Cartei Atlanticului și le-a considerat că pot constitui baza de colaborare unanim acceptată de toate forțele românești interesate în salvarea națională, fără nici o altă condiție. Lipsa de realism a opoziției burgheze a împiedicat însă vreme îndelungată acceptarea acestei oferte, care ținea seama de condițiile specifice ale vremii și de imperativul unității tuturor forțelor naționale. În primăvara anului 1944, cînd, în cursul „tatonărilor de pace" pe lîngă guvernele britanic și american, reprezentanții opoziției burgheze și ai guvernului antonescian au solicitat o declarație politică privind „aplicarea Cartei Atlanticului" la România, ei au putut constata că demersul lor a rămas fără răspuns. Numai lupta hotărîtă a poporului român — al cărei catalizator au fost comuniștii — i-a dat posibilitatea să redevină stăpîn pe destinele sale și să se angajeze ferm în marea bătălie a coaliției antihitleriste, pînă la victoria finală.

* * *

Stabilirea unor strînse relații personale Roosevelt-Churchill rămîne, la judecata timpului, principalul rezultat al primei lor întîlniri. Protagoniștii înșiși au dat substanță acestei aprecieri.

Cînd, la împlinirea unui an de la publicarea Cartei Atlanticului, președintele a propus ca evenimentul să fie consacrat printr-un mesaj special care să se refere și la Africa și Asia, premierul, aflat la Cairo, i-a amintit, că redactarea documentului s-a făcut „rînd cu rînd împreună" și a subliniat că „nu sînt în măsură, fără o matură chibzuință, să-i dau o mai largă interpretare decît am căzut de acord atunci". După două zile, premierul pleca la Moscova pentru convorbiri cu Stalin. Pentru protagoniștii inițierii Cartei Atlanticului, cum scria autorul primului studiu amplu asupra conferinței din august 1941 — Theodore Wilson. „declarația asupra scopurilor de război și de pace s-a rostogolit ca un bănuț de-a lungul războiului, alternativ stînjenindu-i și făcîndu-le plăcere celor care o proiectaseră". ■

BĂILE FELIX — VEACURI DE ISTORIE

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

„Prin aceste rînduri voim să ajungă la cunoştinţa tuturor, atît a celor de acum cît şi a celor viitori, că, înfăţişîndu-se înşişi în faţa noastră, Ştefan faurul, împreună cu fiul său Ioan şi soţia sa, de asemenea, Pavel rotarul, împreună cu fiii săi Martin şi Nicolae şi, de asemenea, cu soţia sa, precum şi Emeric fiul lui Ştefan, cu soţia sa... au mărturisit în faţa noastră că fiecare dintre ei au vîndut şi au dat sus-zisei mănăstiri [Sf. Ana, din Oradea]... şi, prin ea, acelor călugăriţe ce se află acum acolo şi celor ce le vor urma cu timpul... locurile lor, aflătoare toate în dosul sus-pomenitei mănăstiri, împreună cu toate folosinţele ce ţin de acele pămînturi".

Astfel stă scris într-un document ce poartă data de 30 martie 1345. Ceva mai înainte de data menţionată, la 4 iulie 1344, şi alţi orăşeni din Oradea — Pavel cel Negru şi Pavel Barbat, de meserie cizmari — îşi vînduseră, aceleiaşi mănăstiri, pămînturile lor. Motivul achiziţionării terenurilor ne este dezvăluit de un alt document de epocă. Aici, la marginea oraşului, mănăstirea mai sus-amintită intenţiona să construiască o baie, scop în care încă din 1 august 1341 începuse cumpărarea terenurilor amintite. Nu era, cum se arată în documentul menţionat mai înainte, o baie obişnuită. Traducătorii documentului au folosit termenii „baie scăldătoare". Actul original însă redactat în latineşte, este mai precis, căci vorbeşte de *thermis seu studa balneatoria*. Era vorba, aşadar, de un teren cu ape calde, înzestrate cu proprietăţi balneare.

Menţionate documentar cu un veac mai devreme (1249), Băile Episcopale (în prezent, staţiunea 1 Mai), cărora din sec XVIII li s-au adăugat Băile Felix, se găsesc la mai puţin de 2 km una de alta, alcătuind împreună un complex balnear, aşezat în apropiere de Oradea, la 8 km. Staţiunile beneficiază de un excelent cadru natural, oferit de pădurile de fag şi stejar ce acoperă colinele înconjurătoare (altitudine 140 m), ferind-o de curenţi puternici şi asigurîndu-i un climat cu veri răcoroase şi ierni blînde. Faima locurilor au făcut-o însă apele termale (cu temperaturi între 20-48°) oligominerale, bicarbonatate, calcice, sodice şi sulfurate, şi nămolul sapropelic, toţi aceşti factori asigurînd o eficacitate deosebită în tratarea unor afecţiuni reumatismale, neurologice, ginecologice.

Oamenii locului au sesizat de mult aceste calităţi tămăduitoare. O serie de descoperiri arheologice (monede imperiale de argint, dinari imperiali ş.a. găsiţi în raza satului Haieu) atestă că aşezarea era cunoscută încă din timpul Daciei romane. Potrivit unor informaţii, la începutul sec. XIX în staţiune puteau fi văzute şi două pietre de mormînt cu inscripţii romane. Din păcate, aceste pietre au fost folosite în temelia unor construcţii ulterioare, astfel că nu se cunoaşte conţinutul inscripţiilor.

În epoca feudală, băile care funcţionau aici (proprietate a episcopiei romano-catolice din Oradea, motiv pentru care au fost cunoscute sub numele de Băile Episcopale) s-au numărat printre cele mai vestite, faima proprietăţilor lor curative răspîndindu-se nu numai în cuprinsul Transilvaniei, ci şi pînă departe în Europa. Astfel, în 1405, papa Inocenţiu VII dădea un act prin care — potrivit practicii vremii — acorda iertare pelerinilor care ar fi mers să se închine la capela din băile Oradiei. Deci la începutul sec. XV, şi chiar şi înainte de această dată, aceste băi erau frecventate de pelerini (bolnavi, desigur) veniţi de la mari depărtări pentru a-şi alina suferinţele. Calităţile deosebite ale apelor termale de aici au fost elogiate şi în versuri: „Rămîneţi deci cu bine, voi, izvoare calde / Care ne faceţi să simţim aromele de sulf, / Amestecate cu alaun în undele clare, / Sănătoase pentru lumina ochilor, / Şi care nu jeneză nările cu mirosul lor" — scria pe la 1465 Ianus Pannonius (traducere Petre Dejeu) în poezia sa *Rămas bun de la Oradea*.

Marele cărturar de origine română Nicolae Olahus enumera băile orădene printre cele mai vestite ale vremii sale, iar italianul Antonio Possevino, din conducerea Colegiului iezuit de la Cluj (sfîrşitul sec. XVI), preamărea valoarea lor în vindecarea unor boli, cum ar fi „durerile colice" şi paralizia. „Mulţi se vindecă... cu băi deosebit de bune, de care sînt multe şi la Oradea". Aici, nota un alt călător italian, G.P. Campani, „o mare mulţime de oameni vin la băile orădene... unde săracii sînt îngrijiţi fără plată". Ceilalţi pacienţi plăteau, desigur, pentru tratament sume destul de importante de vreme ce, din banii obţinuţi — socotea iezuitul Ştefan Szantó — „s-ar putea clădi chilii şi întreţine 20-25" persoane.

Din veacul XVII avem ştiinţă şi de primele amenajări balneare. În 1658, din dispoziţia principelui Transilvaniei Gheorghe II Rákoczi,

s-a făcut o reparație generală a băilor (deci amenajările existau de mai multă vreme) și s-a construit „o casă a băilor domniei". Ridicate de Gheorghe Nötecsi — aceste case erau alcătuite dintr-un „prînzitor" (am spune azi sală de ospețe), precum și din încăperi cu tot confortul (în înțelesul de atunci al termenului) pentru odihna vizitatorilor.

Cronica de jale, alcătuită de cronicarul bihorean Ioan Szalárdi, consemnează că „sultanii și mîrzele [mîrzacii — nobilii tătari] s-au scăldat în splendidele băi și însuși Mehmet Ghyra [Mehmed Girai — hanul tătar] s-a scăldat în baia săracilor și, în amintirea acestui fapt, a poruncit ca băile să nu fie arse; astfel au rămas întregi toate clădirile".

În perioada feudală, apele termale au fost folosite empiric, „tratamentele" aplicîndu-se mai mult în funcție de experiența acumulată de-a lungul anilor. Abia în 1731 s-au întreprins primele analize chimice, urmate ulterior de altele, care au demonstrat deosebitele proprietăți curative ale apelor termale bihorene.

Din 1733 datează și cea dintîi descriere completă a băilor. Funcționau, la acea dată, patru băi: cele de calitatea întîi, pentru oamenii de condiție aleasă, construite din cărămidă, în apropierea lor găsindu-se șase camere spațioase cu sobe, mese și scaune. Băile de a doua calitate — pentru plebei — mai modeste, dar totuși confortabile, dispuneau de patru camere, de asemenea mobilate și încălzite. Pe lîngă aceste băi se mai găseau două, în locuri învecinate, fără clădiri, împrejmuite doar cu un gard de lemn. Ele nu ofereau nici un confort și puteau fi folosite numai vara și atunci cînd cerul era senin. Două magazii pentru vin, o casă de lemn, un grajd și locuința arendașului întregeau amenajările balneare din prima jumătate a sec. XVIII. Multă vreme acestea au fost singurele construcții de la băile orădene, abia de la jumătatea sec. XIX inițiindu-se lucrări ample de construcție. În 1842 a fost alcătuit proiectul unui hotel cu etaj, cu camere pentru oaspeți, cu băi de aburi și de nămol, restaurant, cafenea ș.a. Construcția ei a început în același an. Doi ani mai tîrziu, în 1844, o comisie alcătuită pentru supravegherea construcției a întocmit un referat privind necesarul de mobilier, stabilit pînă la ultimele amănunte. De pildă, în cafenea și în sala de biliard se preconiza ca mobilierul să fie tapisat cu stofă bordo; pentru sufragerie (care putea servi și ca sală de bal) se prevedeau patru oglinzi frumoase venețiene, o masă mare, patru mese mici și 36 scaune cu spătar. Pentru camera de băut apă minerală se stabilea pînă și numărul paharelor ce trebuiau să stea permanent la dispoziția vizitatorilor — patruzeci!

Deoarece pe terenul amenajat pentru băi se găsea numai un izvor cu apă rece, și acolo se putea ajunge numai cu barca, autorii referatului propuneau construirea unei bărci care putea sluji, totodată, și ca ambarcație de agrement. Nu lipseau, din acest *sui-generis*

Băile Felix la 1875. Gravură de epocă

document, nici alte amănunte: astfel, pentru oaspeți costumele de baie urmau să fie confecționate chiar în stațiune, după indicația medicului Frederic Grosz.

Cu toate măsurile luate pentru buna păstrare a instalațiilor și mobilierului în 1871 Asociația medicilor, farmaciștilor și naturaliștilor din comitatul Bihor întocmea un amplu memoriu, cerînd renovarea totală a clădirilor și dotarea corespunzătoare a ambelor băi de lîngă Oradea.

Cu timpul, amenajările balneare au crescut. Între 1889-1890 a fost ridicat un nou hotel „Coursalon", deci cu instalații de băi chiar în incinta clădirii, în 1908 a început construirea unui bazin be onat, au fost captate noi izvoare (în 1928), s-au instalat mecanisme la baia cu valuri artificiale (1930), prima de acest fel din țară.

Dar ampla dezvoltare a cunoscut-o complexul balnear după instaurarea puterii populare și în special în ultimele două decenii, Băile Felix-1 Mai — devenind reputate stațiuni nu numai în țară, ci și peste hotare — dispunînd de o amplă rețea de tratament și cazare în hoteluri, avînd încorporate toate amenajările necesare unei cure balneare complexe.

Bogatul trecut al celor două stațiuni este completat — pe plan istoric — de obiectivele interesante pe care le oferă municipiul Oradea, una din cele mai vechi localități din țara noastră atestată documentar și de vestigiile de la Biharea — vechiul loc de rezistență al voievodului Menumorut[1], în prezent un vast șantier de cercetări arheologice. Se adaugă obiective turistice naturale de mare interes, între care cel mai prețios este *Nymphaea lotus,* varietatea *termalis,* „nufărul de tău", plantă relictă din flora terțiară, ce poate fi văzută pe lacurile stațiunii, păstrată numai în acest colț al Europei și declarată monument al naturii ■

[1] *Magazin istoric,* nr. 3/1985.

IULIE 1936

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Astăzi s-a deschis la Paris prima conferință a istoricilor Revoluției franceze, care a hotărît crearea unui institut internațional de istorie a Revoluției franceze, din care fac parte 150 membri, atît din Franța, cît și din străinătate.

Consiliul de direcție al noului institut a ales ca președinte de onoare pe Edouard Herriot, președinte al Camerei Deputaților. Printre vicepreședinții străini figurează la loc de frunte prof. Nicolae Iorga. (3 iulie)

● Al. Busuioceanu, conferențiar de istoria artelor la Facultatea de litere din București, a fost invitat să țină o serie de conferințe în Spania. D-sa va face o conferință la Universitatea din Madrid, la catedra de istoria artelor, despre El Greco pictor bizantin. Va vorbi, de asemenea, la Centro de estudios historicos din Madrid. Alte două conferințe le va ține la Barcelona, despre Vechea arhitectură românească, iar a doua despre Pictura românească modernă. (5 iulie)

● Se stinge din viață Gh. Ghibănescu, „cunoscut prin numeroasele lui cercetări de istorie, arheologie și paleografie, după cum scrie Vremea din 12 iulie. Colaborator încă din 1889 la Arhiva din Iași — continuă revista citată — Ghibănescu a condus el însuși publicații științifice. A completat colecția [de documente] Uricariul a lui Theodor Codrescu, a tradus Schițele despre țigani ale lui Kogălniceanu, a reeditat, în 1892, Arhondologia Moldovei a lui C. Sion, a alcătuit monografii de orașe și biserici, studii despre Vlad Țepeș, Vlad Vodă Călugărul, despre Personalitatea religioasă a lui Ștefan cel Mare, despre Originile Iașilor, o genealogie despre Cuzești etc. Avînd pasiunea documentelor, Ghibănescu a adunat 10 volume de Ipisoace și zapise și 13 volume de Surete și Izvoade. Prin moartea bătrînului atît de modest și muncitor se stinge o pasiune îndărătnică și se curmă o rrunică de albină".

In spiritul întăririi colaborării și prieteniei cu țările balcanice, ca și cu celelalte țări din Europa și din lume, România participă la Conferința de la Montreux — ale cărei lucrări s-au deschis la 22 iunie 1936 și pe care ziarele[1] bucureștene o oglindesc pe larg. Conferința are pe ordinea de zi elaborarea unui nou statut al strîmtorilor Mării Negre. În cuvîntul rostit în ședința inaugurală a Conferinței, ministrul de externe român Nicolae Titulescu relevă interdependența de interese în asigurarea securității țărilor balcanice. „Eu voi spune — subliniază, între altele, Titulescu — că strîmtorile sînt însăși inima Turciei, dar ele sînt în același timp și plămînii României. Și cînd o regiune este, prin chiar poziția ei geografică, inima unei națiuni și plămînii celeilalte, cea mai elementară înțelepciune comandă celor două națiuni să se unească. România și Turcia au înțeles aceasta. Și, prin Pactul Balcanic[2], cele două țări și-au legat soarta una de altași, totodată, de aceea a Greciei și Iugoslaviei. Am socotit că nu trebuie să se lase să treacă o clipă pentru a proclama solidaritatea statelor din Înțelegerea Balcanică, alcătuită atît din înțelegerea intereselor reciproce, cum și din aceea a primatului securității regionale în raport cu interesele speciale ale fiecăreia din aceste țări". La 20 iulie 1936, conferința își încheie lucrările, prin adoptarea *Convenției cu privire la regimul strîmtorilor*. Apreciind rezultatele reuniunii, *Dimineața* din 23 iulie reproduce următoarea consemnare a ziarului sovietic *Izvestia*: „[Deciziile de la Montreux] satisfac interesele legitime ale Turciei, restabilind suveranitatea ei în strîmtori. Ele răspund așteptărilor tuturor sprijinitorilor păcii. Amicii organizării internaționale a securității colective au cîștigat o luptă importantă".

Pacea constituie preocuparea tot mai susținută a cercurilor largi ale opiniei publice românești. „Europa a devenit un vast laborator în care se caută piatra filozofală a timpului — pacea", scrie George Macovescu în *Adevărul* din 28 iulie. Mobilizate de Partidul Comunist Român, masele populare se pronunță împotriva războiului, împotriva politicii revizioniste, revanșarde. Astfel, într-un apel dat publicității la 28 iulie, tineretul democrat își exprimă hotărîrea de a lupta împotriva primejdiei unui nou război. „Tineretului din România — se arată în apel — nu-i lipsește nici avîntul, nici curajul, nici dragostea de neamul lui și de pămîntul pe care s-a născut și a crescut. Milioane de tineri sînt gata să-și apere țara împotriva oricărui atac ce-ar încerca să zdrobească neatîrnarea poporului sau să jertfească țara.

---

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

[2] La 9 februarie 1934, la Atena s-a semnat Pactul Înțelegerii Balcanice, între România, Grecia, Iugoslavia și Turcia, prin care se stipula garantarea reciprocă de către statele semnatare a securității tuturor frontierelor lor balcanice.

Semnarea documentelor finale ale Conferinței de la Montreux

Cu barca, pe Dîmbovița, într-o temerară încercare de-a ajunge la mare

Dar — continuă apelul — cu atît cu mai multă vigoare se ridică acest tineret împo riva uneltirilor și pregătirilor de războaie, împotriva acelora care, opunînd forța dreptului, calcă în picioare tratatele, înșeală prieteniile și cotropesc țările mai slabe, cum fac statele revizioniste războinice și susținătorii lor".

Printre semnatari: Gogu Rădulescu, președintele Frontului Studențesc Democrat, Ilie Lazăr, fost deputat, N. Lungescu, secretar general al tineretului țărănis .

Pentru pace se pronunță și Uniunea tineretului muncitor socialist din România, într-un manifes dat publicității în *Lumea nouă* din 19 iulie. „Tineretul muncitor nu vrea război. Ală uri de alianțele actuale, care veghează la menținerea păcii în Europa, el va ști să răspundă spre a apăra cînd va fi nevoie civilizația umană de tendințele războinice ale fascismului.

Tineretul muncitor — se arată în continuare în document— consideră că misiunea lui este să lupte în rîndurile proletariatului pentru înlăturarea acestei societăți nedrepte, provocatoare de foamete și război, și pentru instaurarea societății socialiste".

În noaptea de 17 spre 18 iulie 1936, postul de radio Ceuta din Marocul spaniol transmite de mai multe ori: „În toată Spania cerul e fără nori". Este semnalul prin care se anunță dezlănțuirea rebeliunii militaro-fasciste împotriva Republicii spaniole. În fruntea rebelilor — o parte din militarii aflați în Marocul spaniol — se află generalul Franco, „un nume care nu e nou în Spania și trezește în masele populare ură nemărginită", după cum menționează *Dimineața* din 22 iulie.

Încă din primele momente ale declanșării rebeliunii fasciste din Spania, Partidul Comunist Român inițiază și organizează o puternică mișcare de solidaritate cu republicanii spanioli. Astfel, în apelul lansat de P.C.R., este formulată chemarea de a se ridica masele populare „toți ca unul pentru apărarea și sprijinirea poporului spaniol și a guvernului său legal". La Plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R., desfășurată în vara anului 1936, este trimis salutul revoluționar al comuniștilor români comuniștilor spanioli, subliniindu-se faptul că poporul român urmărește cu căldură „exemplul pe care națiunea spaniolă îl dă, exemplul de rezistență națională și de mîndrie națională ale unui popor care nu vrea să suporte jugul dictatorilor vînduți".

Evenimentele din Spania sînt prezentate pe larg în paginile presei bucureștene care, cu excepția ziarelor de dreapta, își manifestă simpatia și solidaritatea pentru cauza republicanilor spanioli. „Lupta poporului spaniol — citim în *Zorile* din 22 iulie — este urmărită astăzi cu simpatie de democrația de pretutindeni care face urările cele mai calde pentru triumful democrației iberice". *Lupta* din 23 iulie subliniază faptul că, din desfășurarea evenimentelor din

Cronică măruntă

● Cunoscutul as al aviației noastre, Băzu Cantacuzino, a realizat ieri o nouă performanță. El a decolat la ora 8 dimineața de pe aeroportul din Londra, cu avioneta sa „Fleet", prevăzută cu un motor de 160 cai putere și care realizează o medie orară de 150 km la oră. După o escală pentru alimentare la Viena, la ora 10 seara, el a aterizat pe aeroportul Băneasa. (6 iulie)

● La Brașov este dezvelit, la 7 iulie, un bust (operă a sculptorului Oscar Späthe) al poetului Cincinat Pavelescu, care a activat mulți ani ca magistrat în acest oraș. Consemnînd evenimentul, D. Almaș scrie în Zorile din 8 iulie: „Un bust ridicat la Brașov a reactualizat, pentru cîteva clipe, figura lui Cincinat. Bardul senin, care a «purtat sub robă o ghitară și-o inimă în loc de cord», epigramistul subțire care î țepa cu usturime de vlespe pe companionii saloanelor de la 1910, nu mai este o figură actuală, în fnoruntarea vremii prin care trăim. Cincinat Pavelescu e o coardă prea fină ca să poată fi auzită prin stridența timpului nostru".

● La Arcnele Romane, Societatea „Frontul Mărășești" organizează, pentru prima oară în România, grandioase spectacole în aer liber cu Povestea soldatului de la Mărășești. Își dau concursul renumiți artiști, printre care Maria Filotti, Ion Manolescu, Al. Critico, Ion Manu, N. Dimitriu, Titus Lapteș. Participă 1 000 figuranți. (8 iulie)

● Viața noastră universitară a cunoscut ieri un eveniment cu totul inedit. La Școala politehnică s-a prezentat ca să-și susțină teza de doctorat un profesor universitar din California, scrie Dimineața. Este vorba de prof. Welton Joseph Crock, titularul catedrei de metalurgie de la Universitatea Stanford din California care, după un an de studii în România, și-a trecut „cu distincțiune „examenul de doctor: juriul a fost format din profesorii N. Vasilescu-Karpen, rectorul Politehnicii, E. Chirnoagă și Tr. Negrescu. (9 iulie)

IULIE 1936

Louis Blériot (1872-1936), cel care în 1909 a efectuat prima traversare a Canalului Mînecii cu avionul

Grup de studenți egipteni în vizită în România

Cronică mărunță

● Temperaturi maxime înregistrate în Capitală: 36-37 grade la umbră și 48-51 grade la soare.

● În comuna Pătîrlagele, jud. Buzău, se stinge din viață Alecu I. Șugă, în vîrstă de 106 ani. Este ultimul subprefect care a funcționat în timpul lui Al.I. Cuza. (11 iulie)

● Din recentele publicații ale Academiei Române: N. Iorga, Explicația monumentului de la Adamclisi; A. Rădulescu, 24 ianuarie 1859; P.P. Panaitescu, O istorie a Ardealului tradusă de Miron Costin; Al. Cioranescu, Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Quintul; H.Dj. Siruni, Mărturii armenești despre România, extrase din cronica armenilor din Constanța.

● „Ne obișnuiserăm a fi fotogenici — scrie Dimineața. Dar iată că va trebui să schimbăm toate acestea. Ne vom sili de-acum încolo să obținem figura telegenică, făcută pentru a fi văzută la distanță de mii de kilometri. Descripția ce se face despre aceasta ar putea descuraja cochetăria actuală. Pentru a fi frumoasă la televiziune e necesar, pare-se, să ai pleoapele verzi, obrajii galbeni și buzele negre. Aceste probleme accesorii au și fost studiate, cu toate că televiziunea nu va fi chiar de mîine în toate casele. Englezii vor totuși să instaleze prin locuințe numeroase posturi pînă la sfîrșitul anului și Radio Corporation din America cheltuiește milioane de dolari pentru a perfecționa această artă care, completînd telegrafia fără fir, ne va da iluzia distanței suprimate". (15 iulie)

● Mangalia — scrie Dimineața — atrage multă lume, nu numai prin plaja admirabilă și băile sulfuroase, ci și prin marea bogăție de obiecte artistice ce se descoperă continuu în mărunt ieie vechii cetății Callatis, odinioară atît de înfloritoare.

Grație cercetărilor sistematice pe care le conduce din 1924 încoace prof. univ. Teofil Sauciuc-Săveanu, sîntem azi în măsură să reconstituim cu oarecare preciziune fizionomia antică a orașului Cal-

Spania, „un lucru se desprinde limpede: masele largi ale poporului spaniol sînt contra răscoalei militare. Înarmîndu-le și trimițîndu-le să lupte alături de soldații și ofițerii credincioși, guvernul republican a dovedit că are rădăcini adînci în popor". La rîndul său, *Adevărul* din 29 iulie, evidențiind mobilizarea poporului spaniol în slujba Republicii, scrie: „Nu numai lucrătorii și partizanii Frontului popular se înrolează în formațiuni militare, dar și țăranii. Regiuni întregi din Spania sînt astăzi sub stăpînirea țăranilor înarmați, care luptă împotriva trupelor rebele. Se semnalează și participarea multor femei în milițiile populare". *Lumea nouă*, din 26 iulie, consemnează că, în Spania, „nu este vorba de o luptă între monarhie și republică. În Spania este vorba de altceva: de o luptă între fascism și democrație. Solidari cu democrația luptătoare a Spaniei și cu poporul spaniol pe care îl reprezintă, noi ne exprimăm speranța că în cele din urmă cauza bună a libertății va înfrînge forțele criminale ale întunericului".

Din punct de vedere al disputelor dintre partide, iulie 1936 se derulează în Bucureștii de acum cinci decenii într-un ritm neobișnuit pentru astfel de zile toride. Scena politică e animată, deși toți, inclusiv oamenii politici, se pregătesc de vacanță..

La liberali, vacanța începe însă după ce la 10 iulie se desfășoară în sala cinematografului „Aro" (acum „Patria") congresul general al Partidului Național Liberal. Participă 800 delegați din toată țara, al căror mandat este de a întări prin votul lor acordul formal intervenit între cei doi fruntași liberali: Dinu Brătianu, președintele partidului, și Gh. Tătărescu, primul ministru al guvernului. După cum am arătat și cu alte prilejuri[1], disensiunile de la conducerea P.N.L. fuseseră provocate și întreținute de Carol II care, în ianuarie 1934, încredințase formarea guvernului nu lui Dinu Brătianu — șeful partidului —, ci lui Gh. Tătărescu, care se arătase mult mai docil în realizarea planului pregătit de Carol pentru instaurarea dictaturii regale. Pentru a da iluzia unei unități la cîrma liberală, cei doi cad de acord să-și păstreze fiecare funcțiile, Gh. Tătărescu fiind declarat, totodată, oficial, secretar general al P.N.L. și înlocuitor al lui D. Brătianu la conducerea partidului, în lipsa acestuia.

În cuvîntarea rostită, Dinu Brătianu prezintă principalele puncte ale programului liberal pentru perioada următoare a guvernării.

[1] *Magazin istoric*, nr. 2, 6, 7, 10/1985.

Adevărul din 8 iulie 1936 publică fotografia a doi junimiști: Iacob Negruzzi și N. Gane

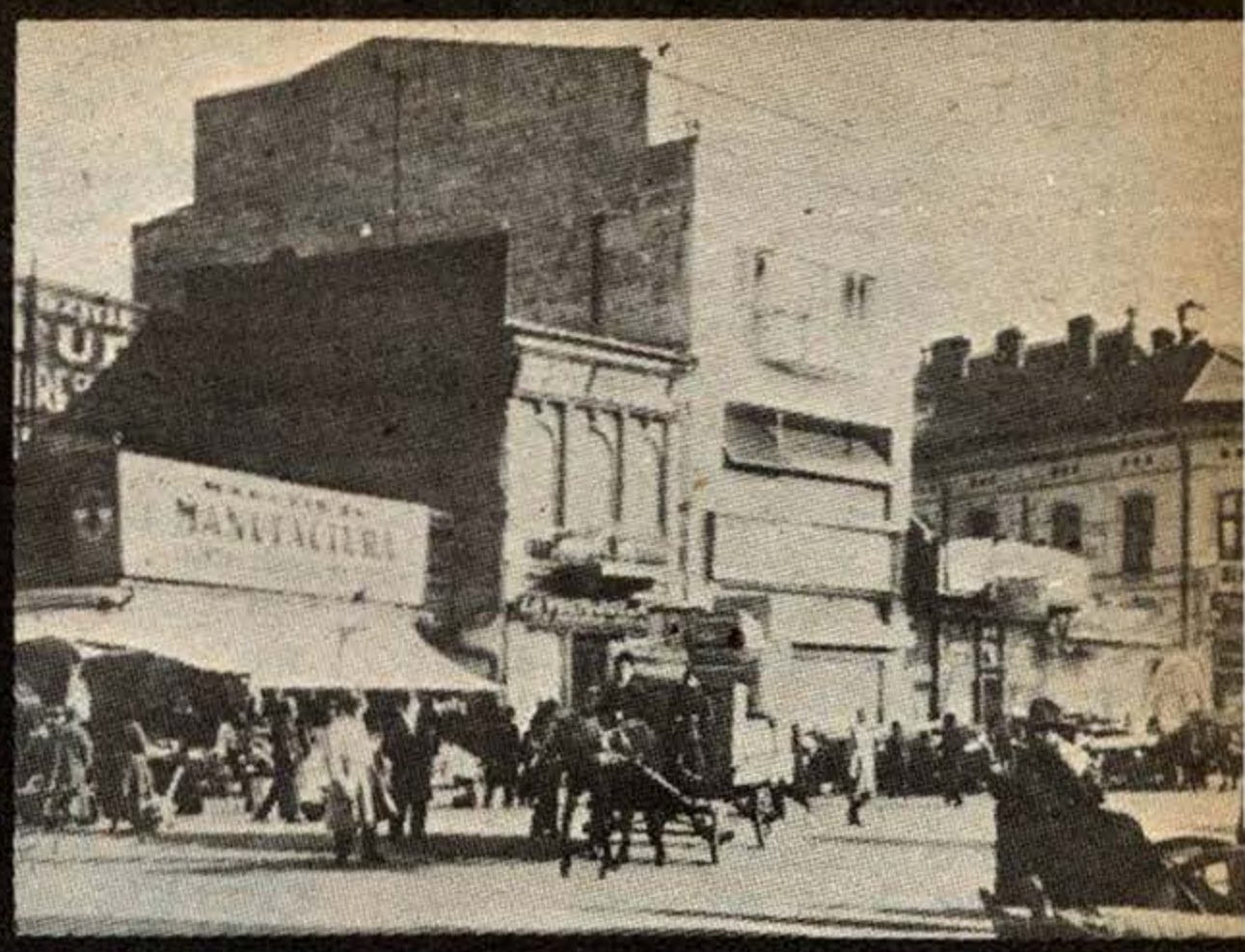

Piața Sfîntu Gheorghe (acum Piața 1848), în urmă cu cinci decenii

La rîndul său, Gh. Tătărescu arată că sarcina imediată a partidului o constituie menținerea și întărirea unității sale, sub deviza „Să fim și să rămînem". „Deosebirea dintre cele două cuvîntări — scrie ziarul *Zorile* din 11 iulie — adîncește prăpastia dintre două lumi, iremediabil despărțite, oricîte punți de aur ar încerca să lege între ele diferiții fruntași ai partidului liberal". Și alte ziare relevă, în comentariile.lor pe marginea acestui congres, faptul că, în pofida înțelegerii stabilite, disensiunile dintre fruntașii liberali continuă. „Disciplina aceasta rigidă—scrie *Lumea nouă* din 19 iulie—este de fapt numai la suprafață; în adîncuri sînt mari nemulțumiri". Congresul liberal, constată la rîndul ei revista *Vremea* din 12 iulie, ar fi trebuit să „consfințească dominația lui Tătărescu. Dar iată că după ce primise această situație, Dinu Brătianu se ridică brusc, cu noi forțe, și răpune pe Tătărescu. Șeful guvernului se recompensează și acceptă situația dictată de șeful partidului. Acest congres, care trebuia să însemne capitularea lui Dinu Brătianu, a provocat înfrîngerea lui Tătărescu".

Facla din 11 iulie menționează că, dincolo de optimismul și încrederea afișate de liberali, nu pot fi ignorate gravele stări de lucruri din țară. Iar *Zorile*, tot din 11 iulie, conchide: congresul liberalilor a fost „o manifestație fără valoare politică și care nu rezolvă nimic. Cu închiderea lucrărilor congresului general al partidului liberal — continuă același ziar — vacanța politică e deschisă, cel puțin în ce privește frămîntările liberale. Rămîn totuși la ordinea zilei destule alte chestiuni de esențială importanță care justifică credința că, în lunile toride care încep, cazanul satanei va fierbe"

În cealaltă tabără, la național-țărăniști, aflați în opoziție, fierberea continuă, cu scopul unic de a-i răsturna pe liberali de la cîrmă. „Seria campaniei de răsturnare a guvernului — scrie *Lupta* din 1 iulie — a fost inaugurată cu grandioasa manifestație care s-a desfășurat ieri la Vințul de Jos, fieful electoral de peste 30 de ani al lui Iuliu Maniu". Luînd cuvîntul la această întrunire, Iuliu Maniu — arată același ziar — critică guvernul lui Gh. Tătărescu „în termenii cei mai vehemenți".

Nemulțumit de guvernarea lui Tătărescu se arată a fi și mareșalul Alexandru Averescu, șeful Partidului Poporului. Într-un interviu acordat ziarului *Dimineața*, din 13 iulie, mareșalul se plînge de faptul că guvernul — ca și anterioarele guverne liberale de după 1927, cînd el fusese prim-ministru — nu-l sprijină în a obține și gruparea sa cîteva locuri în Parlament. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

latis, cărula i s-a suprapus Mangaila. (17 iulie)

● Din indicațiile pentru medici, menționate într-un manuscris din sec. XIII, reproduse de ziarul Lupta: „Cînd sînteți la pacienți, dați feței voastre o expresie de încredere și evitați, atît în conversație, cît și în mișcări, tot ce este mîndrie. Răspundeți celor ce vă salută cu oarecare modestie și nu vă așezați decît după ce aceștia au luat loc. Rămîneți cîteva clipe pe gînduri și abia apoi vă adresați bolnavului și-l întrebați cum se simte". (18 iulie)

● Biblioteca Academiei de înalte studii comerciale din București cumpără de la o descendentă a lui Manuc Bey cărțile păstrate din biblioteca acestuia. Printre ele, și teza de licență în medicină a unui român, I. Serafim, prezentată și susținută la Facultatea de medicină din Paris la 25 iulie 1815.

● Ieri la ora 10 dimineața, s-a experimentat pentru prima oară la noi conducerea unui avion cu ajutorul pilotului-automat (robotul), pe un avion bimotor de 3 locuri. Pilotul automat (de fabricație engleză) cîntărește 65 kg, poate conduce perfect pe timp favorabil, înlocuind pilotul la schimb. (23 iulie)

● Reportajul filmat, un interesant gen de gazetărie americănească — cum scrie Adevărul — este propagat în S.U.A. de Teodor Andrica, originar din România, redactor la ziarul Cleveland Press, din Cleveland (Ohio). „El — după cum consemnează ziarul citat — reprezintă un nou tip de ziarist, un reporter care nu înțelege să se servească numai de toc, respectiv de mașina de scris, ci, în același timp, și de fotografii și de filme". (25 iulie)

● Ziarul francez Le Temps a început din 21 iulie să publice în foileton traducerea romanului lui Mihail Sadoveanu Baltagul. Marele public cititor al Franței va putea urmări astfel, zi de zi, ampla desfășurare a unuia din cele mai reprezentative creații ale marelui nostru romancier. (28 iulie)

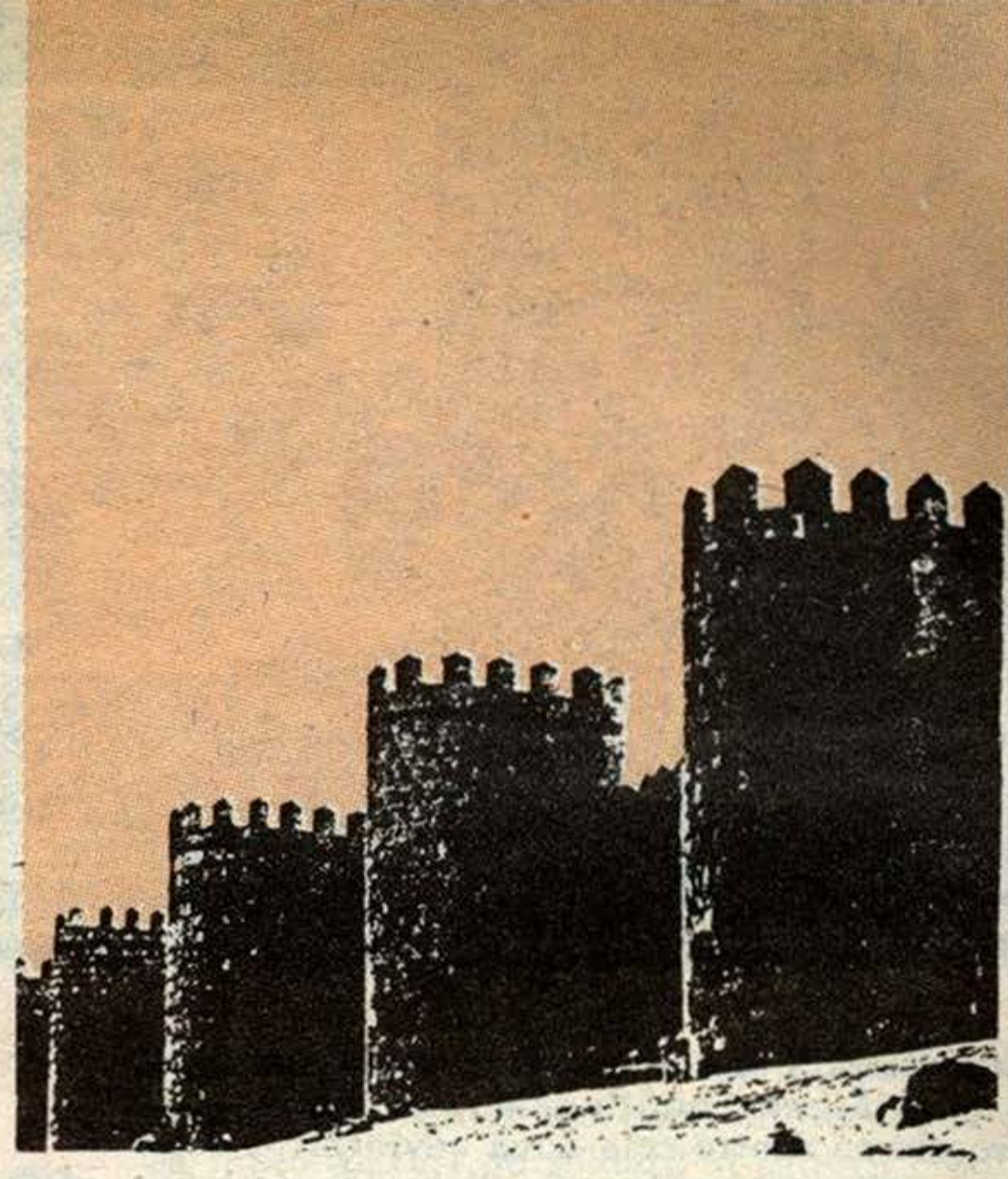

PE VECHILE TRASEE ALE CASTELELOR SPANIOLE

ANA VĂDEANU

Există în Spania sute de castele. Poate că nici o altă țară europeană nu are atît de multe. Dar în Spania noțiunea de castel are un alt sens decît în restul Europei. Perfecțiunea și frumusețea ornamentală a castelelor spaniole, la originea cărora se află alcazarele musulmane, contrastează cu austeritatea reședințelor senioriale înconjurate de grădini, parcuri și păduri, din Occidentul medieval european.

Spre deosebire de acestea, castelele spaniole erau fortărețe care adăposteau o garnizoană, nu o curte seniorială. Musulmanii, care au ocupat timp de șapte secole Spania[1]*, și-au construit un sistem care să le garanteze securitatea căilor de comunicație și să le servească drept bază de pornire în incursiunile lor împotriva regatelor creștine. Dar în interiorul acestor castele, încă din evul mediu timpuriu, au fost înălțate palate avînd o măreție orientală, cu încăperi ale căror tavanuri erau ornamentate cu prisme întretăiate, împodobite cu frize de ipsos sculptat și cu lambriuri de plăci din faianță policromă. Castelul din Coca al familiei Fonseca, cel din Escalona al lui don Alvaro de Luna rămîn reprezentative în acest sens.*

Încă din sec. IX în Spania s-au construit numeroase castele de frontieră, care au permis mult timp menținerea graniței dintre teritoriile ocupate de arabi și cele ale creștinilor pe linia rîului Duero. Unul dintre cele mai faimoase castele ale epocii omeiazilor de Cordoba[2] *este cel de la Gormaz, adevărată cheie defensivă a liniei strategice între Osma și insulele Berlenga, pînă astăzi păstrat ca una dintre cele mai remorcabile construcții militare omeiade. În aceeași epocă, în fertilele cîmpii expuse incursiunilor dușmane, arabii au înălțat o serie de castele-refugiu, așa-numitele qala, adevărate cetăți care, de obicei, dominau o așezare aflată sub protecția sa. În Spania actuală, există numeroase toponime care au conservat vocabula qala, cu sau fără articolul arab al: Alcalá de Henares, Alcalá la Real, Calatayud, Calatrava.*

Granada, ultimul bastion al arabilor în Spania, deținut pînă în 1492, cînd a luat sfîrșit „reconquista", a putut face față atacurilor creștine, peste două secole și jumătate, datorită configurației sale geografice, care a împiedicat invazia unor efective militare importante, facilitînd, totodată, construirea unei puternice rețele de fortificații. La sfîrșitul sec. XIII, în vremea domniei lui Muhammad II, Granada a stabilit, de la Vera pînă la Algeciras, o adevărată linie strategică de castele fortificate, foarte bine dotate, ale căror garnizoane scrutau mișcările inamicului. La est de Granada, în-

În imagine: **cele mai multe castele spaniole erau adevărate fortărețe.**

[1] **Între anii 711 și 718, a avut loc procesul de cucerire de către arabi a Peninsulei Iberice (cu excepția regiunilor muntoase ale Galiciei, Asturiilor și a țării bascilor), care au întemeiat aici un emirat (din 929 califat) independent, cu capitala la Cordoba (*Magazin istoric*, nr. 1/1985). În sec. VIII, din Asturia a început „reconquista", iar în veacurile următoare, pe teritoriile cucerite, au luat naștere regatele Leon, Castilia, Aragon, Navarra, Portugalia. Rînd pe rînd, au fost eliberate Toledo, Lisabona, Cordoba, Sevilla, Cadiz. În 1479, prin unirea Aragonului cu Castilia, s-a constituit regatul Spaniei, iar în 1492, prin cucerirea Granadei, ultimul bastion deținut de arabi, a luat sfîrșit „reconquista". Din acea epocă, Spania a început să joace un rol de primă importanță în politica europeană.**

[2] **Ramură a dinastiei de califi arabi care își aveau capitala la Damasc. În sec. VIII, principele omeiad Abd al-Rahman a pus stăpînire pe Cordoba, proclamîndu-se emir și întemeind statul omeiad din Peninsula Iberică, care a durat pînă în anul 1031.**

tr-o regiune de stepă, unde atacurile castilienilor se limitau la expediții de scurtă durată, numai cîteva fortărețe sau simple bastioane apărau intrarea în regat. Prima, Olvera, Zahara, Teba, castele situate la marginile occidentale ale emiratului Granada, chiar dacă nu puteau închide căile de acces, impuneau în schimb un îndelungat și greu război de asediu, pentru a duce la bun sfîrșit orice cucerire.

Toate punctele strategice ale Spaniei sec. XIII erau înzestrate cu castele decorate de mauri, maeștri în arta fortificației. Ele aveau un scop exclusiv militar: înfățișare poligonală, cu unghiuri ascuțite, ziduri foarte groase, în povîrniș, cu spații deschise, unde se adăpostea artileria.

Preocuparea pentru construirea unor castele-fortărețe a continuat și după eliberarea Spaniei de arabi. Carol Quintul (1516-1556) și Filip II. (1556-1598), suveranii unui imens imperiu, a cărui debilitate consta însă tocmai în propria sa întindere, ce-l făcea greu de apărat, au apelat la cei mai buni ingineri militari, constructorii italieni Calvi, Antonelli, Vitelio, pentru ca, sub conducerea lor, să înceapă o gigantică acțiune de fortificații, de la Estoril (Portugalia) pînă în Filipine (arhipelag care vreme de trei secole și jumătate a fost posesiune spaniolă) și din Florida la Mar del Plata, în Argentina (spaniolii au început din 1536 colonizarea Argentinei). Pretutindeni acolo unde a fost Spania au existat asemenea castele, modele de arhitectură militară.

Părăsite de pe la sfîrșitul sec. XVI, cînd stăpînii lor s-au stabilit la Madrid, sediul Curții regale și unicul loc unde se putea etala grandoarea, aceste castele s-au ruinat, multe din materialele lor de construcție recuperabile fiind pur și simplu vîndute. De altfel, odată cu trecerea vremii, sistemul de apărare o suferit și el modificări, pentru că puterea armelor ofensive a crescut. Zidurile crenelate s-au dovedit inutile în fața artileriei, iar astăzi, castelele spaniole nu sînt, în general, decît o incîntă încercuită de ziduri năruite și flancate de turnuri. Uneori, donjonurile prăbușite se confundă cu stîncile sfărîmate pe care au fost așezate. Dar chiar și acolo unde n-a mai rezistat vremii decît un zid sau ruinele unui turn, castelul dă o notă de noblețe, de romantism peisajului spaniol, rămînînd, totodată o mărturie a trecutului. ■

CLIO ZÎMBEȘTE

În timpul revoluției burghezo-democratice din Franța (1848), cîțiva adversari ai lui Lamartine (1790-1869) s-au adunat în fața casei poetului strigînd din toate puterile:

— Jos Lamartine! Jos trădătorul! Vrem capul lui Lamartine!

Fără să-și piardă cumpătul, poetul deschide fereastra și li se adresează:

— Nu sînt de acord cu „Jos trădătorul!", dar sînt convins că ați avea nevoie de capul meu în locul celui pe care-l purtați pe umeri. În felul acesta ați putea judeca mult mai limpede situația. Ați fi mai calmi și mai înțelepți!

Cîteva minute s-a așternut o liniște deplină. Apoi s-au auzit hohote de rîs și, în sfîrșit, toți au început să-l ovaționeze pe marele poet.

●

Regele Angliei Henric VIII (1509-1547) ținea foarte mult la pictorul german Hans Holbein (1497-1543). Într-o zi, un nobil, mare demnitar al Curții, dă buzna în atelierul în care artistul lucra de zor. Scos din sărite, Holbein îl îmbrîncește afară ca pe un simplu servitor.

Furios, lordul se plînge regelui, adăugînd că dacă nu-i va face dreptate, și-o va face singur.

— Îți interzic — îi spune aspru regele — și, dacă te atingi de el, îți voi tăia capul. Pot face oricînd din șapte țărani șapte nobili, dar nu aș reuși niciodată să fac din șapte nobili un pictor ca Holbein.

●

În 1935, s-a comemorat un sfert de veac de la moartea scriitorului american Mark Twain, prilej pentru presa bucureșteană de a reaminti unele din amuzantele întîmplări și vorbe de duh atribuite celebrului umorist. Astfel, *Lupta* din 31 mai consemnează: „Într-o dimineață, Mark Twain primi o scrisoare din partea unui admirator care susținea că seamănă grozav cu maestrul și care pusese în plic o fotografie, ca să-și dovedească susținerea. El îl ruga pe Twain să-i confirme în scris asemănarea. Twain îi răspunse: «Stimate domn! Este într-adevăr uluitor. Fotografia îmi seamănă mai mult decît îmi semăn eu însumi. De aceea am pus-o în ramă și am atîrnat-o în camera de baie în loc de oglindă. Dimineața cînd mă rad, mă uit la ea»".

●

Heinrich Heine (1797-1856) a primit din partea unui cunoscut o carte cu dedicație. Drept mulțumire, poetul german i-a adresat următoarea scrisoare:

— Dragă prietene, citindu-ți cartea am adormit. Dormind, am visat că citesc mai departe. Atunci m-a cuprins o plictiseală atît de mare, încît... m-am deșteptat!

●

Un acuzat s-a declarat nemulțumit de pledoaria avocatului său, numit din oficiu.

— În cazul acesta, acuzat, ce aveți de adăugat, în apărare?, l-a întrebat președintele instanței.

— Nimic pentru mine. Cer însă circumstanțe atenuante pentru avocatul meu.

●

Cîțiva rău intenționați au răspîndit zvonul că tragedia *Zaïre* n-ar fi fost scrisă de Voltaire.

— Aș dori, din toată inima, să fie așa, a spus cineva, într-o discuție, pe această temă.

— De ce? s-a mirat interlocutorul său.

— Pentru că, astfel, am mai avea încă un mare poet.

●

Cu secole în urmă, la Londra, femeile nu aveau voie să apară pe scenă. De aceea, rolurile feminine erau interpretate de bărbați în travesti. Regele Carol II, venit la o reprezentație teatrală, s-a impacientat văzînd că începerea spectacolului întîrzie. L-a chemat pe directorul teatrului și i-a cerut să-i explice motivul întîrzierii.

— Sire, s-a scuzat acesta, regina n-a fost încă bărbierită.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPORTANT

Nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. la Magazin istoric. După cum știți, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poștale și **la** toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate.

Precizăm că prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

ALT PRAHOVEAN ÎN DEALUL SPIRII

Prof. GEORGE TUDORICĂ, din București: În completarea notei **Un prahovean în Dealul Spirii,** din nr. 6/1984, precizez că la bătălia de la 13 septembrie 1848 cu oastea otomană a mai luat parte un ostaș pompier, originar din jud. Prahova. Se numea Gheorghe Enache Militaru și era din com. Poenarii-Burchii, jud. Prahova. Cum aflăm dintr-un document publicat în **Monitorul oficial** din 1/3 martie 1881, Gh. E. Militaru a servit în oastea română în anii 1844-1851. În 13 septembrie 1848, „aflîndu-se de santinelă la poarta cazărmii a fost el cel dintîi care a dat prima lovitură de glonț asupra inamicului și tot el cel dintîi care a primit o rană în umărul drept și a doua la piciorul drept".

COLECȚIA COMPLETĂ

AUREL DAVID, din Bucuresti: Vă confirm că, prin intervenția dv., am intrat în posesia numărului ce nu-l primisem la data apariției. Sînt abonat de la primul număr și, datorită dv., colecția mea nu a fost descompletată. Vă mulțumesc pentru sprijinul acordat.

La rîndul nostru, transmitem aceste mulțumiri factorilor de resort din cadrul Direcției generale a poștelor și telecomunicațiilor din Ministerul transporturilor și telecomunicațiilor, cu sprijinul cărora a fost rezolvată operativ sesizarea cititorului nostru, care, astfel, beneficiază în continuare de colecția completă a revistei.

LIGA ANTIREVIZIONISTĂ

MANOLE BALAIȘ, profesor pensionar, din Galați, ne scrie în completarea notei **Liga antirevizionistă (nr. 10/1981):** Sub egida Ligii antirevizioniste, ca în multe localități din țara noastră, și în comuna Chilia Veche, jud. Tulcea, au avut loc întruniri antirăzboinice, împotriva hitlerismului, pentru pace. Vă trimit fotografia de mai jos, care evocă activitatea secției ligii din această comună. Ea a fost făcută în luna mai 1933. În acea vreme eram directorul școlii din localitate.

PE VALEA MILCOVĂȚULUI

Despre activitatea cercului de istorie din cadrul Școlii generale Letea Nouă, jud. Giurgiu, ne relatează profesorii CRISTIAN F. SCHUSTER și OCTAVIAN STAN: Cea mai veche piesă arheologică pe care am găsit-o este un ciocan perforat de piatră, datînd din neolitic, ridicat din punctul numit „Digul II" pe malul drept al pîrîului Milcovăț. Pe malul acelui riu, la întîlnirea cu brațul Bratilov, în punctul „Cărămizi", au fost descoperite fragmente ceramice, aparținînd culturilor Gumelnița și getice timpurii. Acestea prezintă similitudini cu alte obiecte de olărie getică găsite în Muntenia. Printre modelele ceramice semnificative, menționăm pe cele care prezintă incizii cu unghia, asemănătoare celor descoperite la Alexandria, Radovanu, Piscu Crăsani, Dorobanți, Chirnogi-Rudar, Iepurești etc. Ele sînt lucrate din pastă cărămizie, poroasă, cu mîna, aparținînd La Téneului. Alte piese au incizii cu pieptencle, fiind lucrate cu roata, asemănătoare celor de la Piscul Crăsani. Bogata.

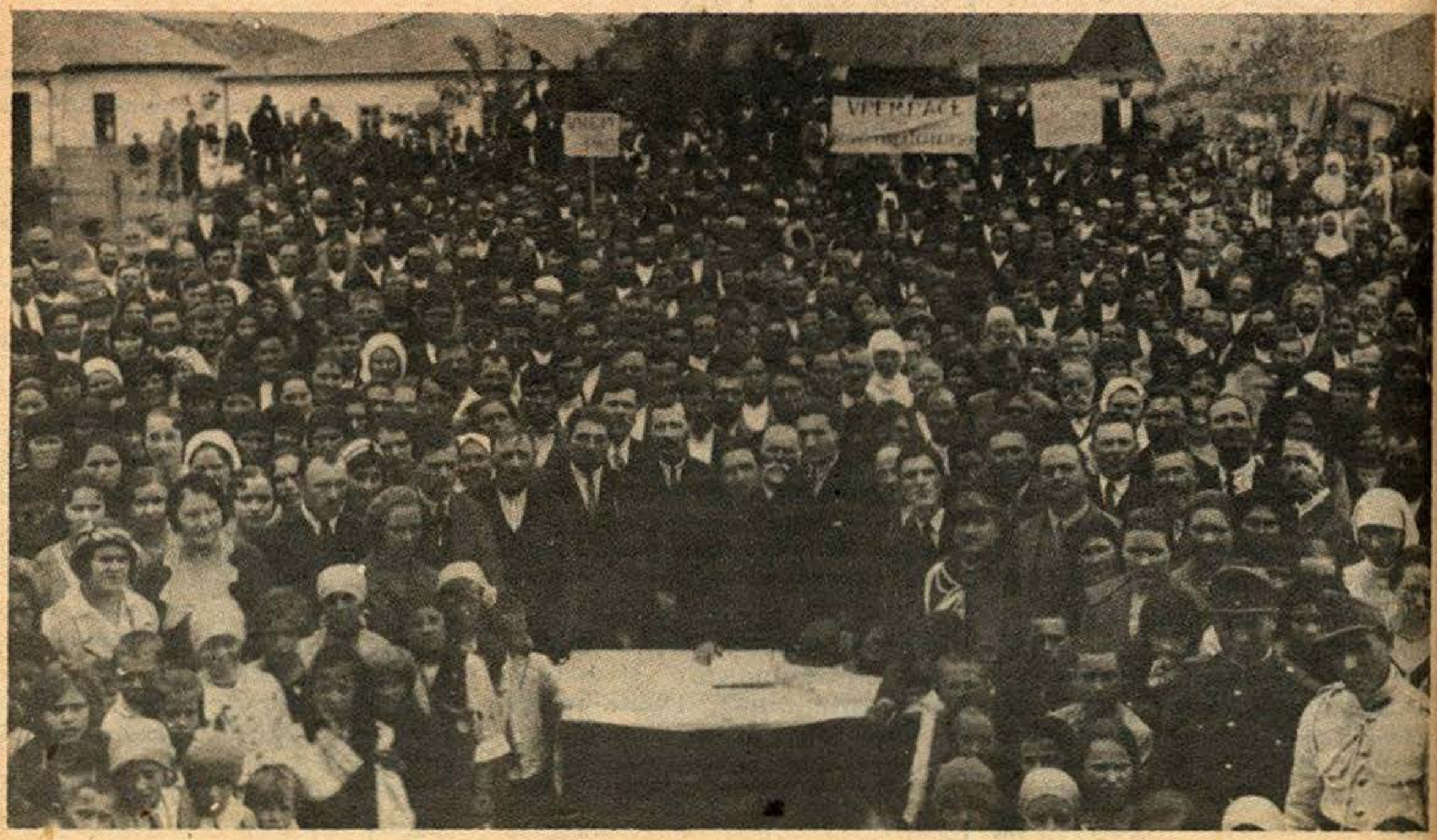

Curierul elevilor

NOI PRIETENI ŞI ABONAŢI

În continuarea dialogului iniţiat de revistă între elevii pasionaţi de istorie cărora — după cum ştiţi — le punem în valoare preocupările publicîndu-le, totodată, mici corespondenţe, iată noi fragmente din scrisorile primite de la cititorii noştri din şcoli.

● **FLORIN POPESCU**, anul III, Liceul de filologie-istorie din Cîmpulung, jud. Argeş: Sînt un cititor statornic al revistei şi salut cu deosebită bucurie această rubrică pusă la dispoziţia noastră. Aştept cu deosebit interes concursul promis nouă, elevilor. Întrucît doresc să corespondez cu colegii mei pasionaţi de istorie, vă rog să-mi publicaţi adresa la care îi rog să-mi scrie: com. Tufeni, jud. Olt.

● Din partea Cercului de istorie al elevilor de la Liceul industrial din Făurei ne scrie **ANGELIA MANEA**, din clasa IX: În acest al douăzecilea an al existenţei revistei, vă mulţumim din toată inima pentru sprijinul ce ni-l oferiţi în îmbogăţirea cunoştinţelor noastre de istorie. La noi în şcoală, revista va avea din ce în ce mai mulţi prieteni, căci devotaţi cititori ai Magazinului istoric, precum prof. Gheorghe Perianu, sau foştii elevi seraliştl Tiberiu Cloată şi Ştefan Ităducanu atrag în jurul revistei noi şi noi cititori, colegi de-ai noştri.

● **NICUŞOR IANCU**, din com. Măcrina, jud. Buzău, elev la Liceul „Ştefan cel Mare", din Rîmnicu-Sărat: Voi participa cu mare interes la concursul pentru elevi pe care-l veţi organiza în 1987, cînd revista va împlini 20 ani de la apariţia primului număr.

● **RICHARD FLORIN NEAMŢU**, Şcoala generală nr. 3, din Iaşi: Mă pasionează foarte mult istoria. În prezent am reuşit să-mi procur toată colecţia revistei. Felicitări!

● **RĂZVAN DUMITRU**, clasa VIII B, Şcoala generală nr. 86, din Bucureşti: În urmă cu cinci ani am descoperit revista dv. care mi-a plăcut foarte mult. Cu timpul am reuşit să-mi procur — cu ajutorul tovarăşului diriginte Lucian Chişu, profesor de istorie — numere mai vechi ajungînd să am acum aproape toată colecţia. Salut cu multă bucurie concursul pentru tineret din anul viitor, la care cu siguranţă voi participa.

● **CORNELIU DUMITRESCU**, din Huşi, str. Necula1 Cişman, nr. 7: Doresc şi eu să corespondez cu elevi şi tineri pasionaţi de istorie din întreaga ţară.

● **IRINA SMĂDOIU** clasa XI, Liceul industrial „Griviţa Roşie", din Bucureşti, a participat la concursul cercurilor ştiinţifice ale elevilor din municipiul Bucureşti (iunie 1985). Participare încununată de succes, lucrarea sa Însemnări asupra participării armatei române la luptele pentru eliberarea Ungariei clasîndu-se pe locul I. Îi adresăm calde felicitări şi îndemnuri de a persevera în astfel de preocupări.

Aşteptăm, în continuare, veşti de la voi, dragi prieteni din şcoli, relatări despre activitatea cercurilor voastre de istorie, despre noile voastre descoperiri, despre prietenii revistei din şcoala voastră, despre abonamente, despre colegii şi tovarăşii profesori care se remarcă în popularizarea Magazinului istoric. Pînă atunci, vă recomandăm să citiţi cu mare atenţie articolul din acest număr referitor la tezaurul de la Şimleu-Silvaniei, descoperit de doi elevi, care au îmbogăţit astfel patrimoniul istoric şi artistic al ţării.

NU LA NOI

MIHAI VARGA, din com. Cadea, jud. Bihor; **EMIL CORCODE**, din Rodna; **VASILE POPA**, din Cluj-Napoca; **DUMITRU ANTOHI**, din Ploieşti; **IOAN I. COŞOFREŢ**, din Tîrgu Neamţ; **GABRIEL TUNEA**, din Sibiu; **MIHAI CĂLIN DURLA**, din com. Găbeşti, jud. Bihor; **ION A. RĂDULEA**, din sat Aniniş Deal, com. Crasna jud. Gorj: După cum am precizat în mai multe rînduri, redacţia nu are posibilitatea de a pune la dispoziţia cititorilor cărţile pe care aceştia ni le solicită în urma prezentărilor în cadrul rubricii Cărţi sosite la redacţie. Pentru procurarea lucrărilor prezentate în cadrul acestei rubrici, vă sugerăm deci să vă adresaţi librăriei „Cartea prin poştă, din Bucureşti, str. Pitar Moş, nr. 5.

COMETA HALLEY: ÎNTRE PĂMÎNT ŞI SOARE

În luna mai, staţiile şi observatoarele astronomice au înregistrat ultimele semnale luminoase ale cometei Halley — corpul ceresc a cărui apariţie pe firmament a constituit evenimentul astronomic central al acestui an. În evoluţia sa spectaculoasă, care a avut perihelul (distanţa cea mai apropiată de soare, nu de pămînt — cum dintr-o eroare redacţională a apărut în nr. 2/1986 al revistei), la 9 februarie 1986, cometa a fost urmărită, în observatoare şi laboratoare astronomice, de cercetători care au obţinut date extrem de preţioase privind structura şi compoziţia acestui corp ceresc. Din îndepărtatele zone ale sistemului solar, unde se află acum un ultim mesaj al cometei — cum o spunea şi Topîrceanu în parodiile sale — nu adio, ci la revedere... peste aproape trei sferturi de veac.

LICHIDUL MIRACULOS

În completarea rubricii În Bucureşti, acum 50 ani, din nr. 4/1986, vă trimit şi eu o informaţie apărută în paginile ziarului Universul din 4 aprilie, ne scrie **ALEXANDRU PETRESCU**, din Bucureşti. „Lichidul miraculos. Aceasta este numele sub care s-a vîndut în 1818, pentru prima oară, în America, cele dintîi cantităţi de petrol, lichid fără de care civilizaţia modernă n-ar putea exista astăzi. La această dată, un industriaş, Thorleu, neavînd apă suficientă pe proprietatea sa, sapă un puţ; în locul apei aşteptate, ieşi la suprafaţă un alt lichid, cu miros greu şi puţin plăcut. Thorleu astupă puţul şi căută într-altă parte. Sonda nu era bine închisă, iar petrolul se scurse încet. Locuitorii descoperiră peste cîtva timp că petrolul, aplicat în comprese, linişteşte durerile. Un comerciant iscusit avu ideea să vîndă în sticle produsul sondei, sub numele de «lichidul miraculos»".

Ştirea consemnează, de fapt, — precizăm noi — una din tradiţiile răspîndirii petrolului în S.U.A. După cum arată René Sedillot în Istoria petrolului (trad. rom. Bucureşti, 1978), cel care s-a ocupat în S.U.A. cu comercializarea petrolului drept... medicament a fost Samuel Kier, care îşi prezenta elixirul cu următoarea reclamă: „Acest balsam de sănătate, rod al forţelor necunoscute ale naturii, aduce omului floarea vieţii. Din adîncul adîncurilor, lichidul magic curge pentru a ne ostoi suferinţele şi a ne vindeca bolile". Acelaşi autor francez precizează, în ceea ce priveşte folosirea petrolului în scopuri tehnice, pentru iluminat: „Prioritatea pare să aparţină românilor... Pentru ei, încă din primii ani ai secolului al XIX-lea, petrolul devine, la o scară bine delimitată, un mijloc de iluminat".

CERERI ŞI OFERTE

ANDREI PRAVEŢ, Calea Giuleşti, nr. 50, sc. B, ap. 68, Bucureşti, solicită: nr. 12/1980; oferă: nr. 9/1967; 3/1971; 2/1972; 1, 2, 6, 7, 9, 10, 12/1975; 2/1977; 1/1978.

DOINA VLAD, b-dul Leonin Sălăjan, nr. 36, bl. M 32 A, et. III, ap. 14, Bucureşti, solicită: nr. 6/1979.

NELU CONSTANTINESCU, str. Mitulani, nr. 42, com. Buiceşti, jud. Mehedinţi, solicită: nr. 1/1967.

DORIN TESCARIU, str. Zambilelor, nr. 6, bl. V2, ap. 9, Turda, jud. Cluj, solicită: nr. 1/1967; 7 - 8/1968; 2/1972; oferă: nr. 9/1971; 6/1972; 11/1973; 9/1974; 4,11/1975; 2/1976; 1/1977; 5/1978; 11/1982.

ROBERTO POPA, str. Gh. Dimitrov, nr. 14, bl. 94, sc. A, et. II, ap. 9, Ploieşti, solicită colecţia 1976-1978; oferă numere din 1971-1982.

OTOKAR COVAR, b-dul Gării, nr. 16, sc. B, ap. 9, Braşov, solicită: nr. 1, 4, 5, 9/1967.

A. MĂZĂREANU, b-dul L. Sălăjan, nr. 59, bl. PM 2, ap. 4, Bucureşti, oferă: colecţia 1970-1984.

RADU GHEORGHIU, str. Vlad Ţepeş, nr. 42, ap. 15, Ploieşti, oferă: colecţia 1971-1975.

GABRIEL BURLACU, str. Dinicu Golescu, nr. 21, bl. H, ap. 16, Bucureşti, oferă colecţia completă.

CONTENTS (Romanian History) P.P. Panaitescu, O. Onea, D. Zaharia Mihael the Brave: A Great King of the Romanians ● M.C. Stanescu 1936: Anti-fascist Demonstrations ● Ş. Pascu Cnezes and Voivodes of Transylvania (III) ● A.V. Matei The Dacian Treasure of Şimleu Silvaniei-Cehei ● Z. Ornea 1874: Titu Maiorescu and His First Cabinet Appointment ● I. Popescu-Puţuri The Arsacids (XII) ● D. Ivănes u A.D. Xenopol at the Sorbone ● M. Sofronie Patrons of the Romanian Culture in the Nineteenth Century ● M. Muşat, I. Ardeleanu 1926: Behind the Scenes of the Dynastic Crisis ● V. Smarandes u Băile Felix: Centuries of History ● In Bucharest, 50 Years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) P.P. Panaitescu, O. Onea, D. Zaharia Michel le Brave — un grand voïvode des roumains ● M.C. Stănescu 1936. Grandes démonstrations et manifestations antifascistes ● Ş. Pas u Knèzes et voïvodes de Transylvanie (III) ● A.V. Matei Le trésor dace de Şimleu Silvaniei-Cehei ● Z. Ornea 1874. Titu Maiorescu et son premier ministère ● I. Popescu-Puţuri Les Arsacides (XII) ● D. Ivănescu A.D. Xenopol à la Sorbonne ● M. Sofronie Mécènes de la culture roumaine au XIXème siècle ● M. Muşat, I. Ardeleanu 1926. Dans les coulisses de la crise dynastique ● V. Smărăndescu Băile Felix — plusieurs siècles d'histoire ● À Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская и тория) П.П. Панаитеску, О. Оня, Д. Захария Михай Храбрый — великий воевода румын ● М.К. Стэнеску 1936. Крупные антифашистские демонстрации и выступления ● Ш. Паску Князья и воеводы Трансильвании (III) ● А.В. Матей Дакийское сокровище в Шимлеу Сильванией - Чехей ● З. Орня 1874. Титу Майореску и его первое правительственное назначение ● И. Поссеску-Цуцурь Аршакиды (XII) ● Д. Иванеску А.Д. Ксенополь в Сорбонне ● М. Софроние Меценаты румынской культуры в XIX веке ● М. Мушат, И. Арделяну 1926. За кулисами династического кризиса ● В. Смэрэндеску Баиле Феликс — столетия истории ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) P.P. Panaitescu, O. Onea, D. Zaharia Michael der Tapfere — ein grosser Wojewode der Rumänen ● M.C. Stănes u 1936. Grosse antifaschistische Demonstrationen und Kundgebungen ● Şt. Pascu Knease und Wojewoden Transilvaniens (III) ● A.V. Matei Der dakische Schatz von Şimleu Silvaniei-Cehei ● Z. Ornea 1874. Titu Maiorescu und sein erstes Ministeramt ● I. Popescu-Puţuri Die Arsakiden (XII) ● D. Ivănescu A.D. Xenopol an der Sorbonne ● M. Sofronie Mäzene der rumänischen Kultur im XIX. Jahrhundert ● M. Muşat, I. Ardeleanu 1926: In den Kulissen der Dynastiekrise ● V. Smărăndescu Bad Felix — Jahrhunderte in der Geschichte ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) P.P. Panaitescu, O. Onea, D. Zaharia Miguel el Valiente — un gran vaivoda de los rumanos ● M.C. Stănescu 1936. Grandes manifestaciones antifascistas ● Şt. Pascu Príncipes y vaivodas de Transilvania (III) ● A.V. Matei El tesoro dacio de Şimleu Silvaniei-Cehei ● Z. Ornea 1874. Titu Maiorescu y su primer ministeriado ● I. Popescu-Puţuri Los Arsácides (XII) ● D. Ivănescu A.D. Xenopol en Sorbona ● M. Sofronie Mecenas de la cultura rumana en el siglo XIX ● M. Muşat, I. Ardeleanu 1926. Entre los bastidores de la crísis dinástica ● V. Smărăndescu Los Baños Felix — siglos de historia ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

V A
tis C
Cen
Consil
nunc
etiam
Flatie
des. a
Georg
In ci
incli
tit.
a sum
bus. C

i beneficia ac liberalitate mea